

صایبی: ۱-۶۷

واریق

ده ساله

مجله فرهنگی فارسی و ترکی
سال دهم

اون یاشیندا

تورکجه و فارسجا فرهنگی مجموعه
اونو نجوایل

شماره امتیاز ۸۵۳۸

فورردین و اردیبهشت ۱۳۶۷
قیمت ۳۰۰ ریال

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ایچینده کیلر

(فهرست)

- ۱ - کلمه لر اوزه دینه : دوكتور حميد نطقى ۳
- ۲ - منيم آرزولاريم : حسين پاشى ۱۹
- ۳ - وارليق اون ياشيندا ۲۰
- ۴ - فضولى نين ادبى تاثير و تاثيرى : دوكتور جواد هيثم ۲۲
- ۵ - وارليغين اون پاشى : عندليب. اهر ۳۸
- ۶ - خسرو و شيرين موضوعو و تورك ادبياتى : پرفسور بيگدلى ۳۹
- ۷ - لطيفه هاى ملانصرالدين : م. ح. فرزانه ۴۷
- ۸ - حكيمه بلورى دن استاد شهرپارا ۵۵
- ۹ - توفارقانلى عاشيق عباس ميانا روايتينده : عباس مهيار ۵۶
- ۱۰ - كلات نادري كتيبه سى ۶۲
- ۱۱ - كوراوغلو : م. نهاوندى. مغان ۶۶
- ۱۲ - منشا و معنای کلمه ارونق : دكتور محمد تقى زهنابى ۶۷
- ۱۳ - قلميم منيم : محمد اميرى (ارغوان) ۷۹
- ۱۴ - چنلى بئل : دوكتور حميد نطقى (آبتان) ۸۰
- ۱۵ - قره باغ شكسته سى : مؤنمز ۸۱
- ۱۶ - شاعيريم : ح. مجيدزاده (ساوالان) ۸۴
- ۱۷ - آنام : عبدالله مرادى (زنجان) ۸۵
- ۱۸ - قارا خبر : پيروز ثومدرينلى ۸۶
- ۱۹ - بلديه تهریز : صمد سردارى نيا ۸۷

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
آبلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

وارلیق

اونونجو ایل - فروردین ، اردیبهشت - ۱۳۶۷ شمسی

دوقتور حمید نطقی

=====

کلمه لر اوزهرینه

کؤکلر - اکلر - گؤوده لر - کلمه لر

* ۹ *

(۹۲) - ل (- هل / - ال ، - یل / - ۆل / - یل / - ۆل ، - سل /
- سال / - سیل)

(۹۲ / ۱) بو اک ان جوح ماقشسه سبب اولان اکلردیدیر . بورادا
بو ماده ایله باحیندان علاقه لی اولان ، دبلده یروقراملی سؤز
یاراتماق " موضوعونا و بعضی مربوط مسئله لره مختصر اولاراق تماس
اگتمگه مجبوروق . بونا گوره معین بئرلرده متدن خارج آر - جوخ
مفصل حاشیه لرله قارشیلادا حاقسینیز . بونلاری یانیندا - ل حاقینده
موافیق و مخالف گؤروشلردن بئر اجمال تقدیم ائده رک اوخوجولاریمیر
- ین بئر نتیجه جبخارماقلاری اوچون حالشا حاقسو :

دیجی طاعرنزاد گجان . آز ایشک اکلردن بحث اندرکن - هل /

- یل اکندن دایمشیر و بو متاللاری صاباراق سؤزه باشلا میر :

گؤره ل . باشل ، آعیل ، حاتال (" جکال ") (فارسجادا) سا قال /

ساقفال ، حاسول ، حاجیل ، اوغول ، زیگیل ، فاوال ، قارتال ...

" بئسی کلمه لر : دؤعال (طبعی) ، قورال (قایدا) ، گؤنجه ل

(هر گؤنه عاید ، بومی) ، اؤزه ل (حاص ، فارسجا " وئزه ") ، گئنل (عمومی)

یاسال (قانونی) ....

بو اكلزله توره ميش آدلار صفتلر ديليميزده اولان : گوزه ل، ياش
 - ييل ، قومسال ، يوخسول ، اويسال ... كيمي كلمه لرده كي - ل اكي
 صون زامانلاردا ... ايشلكليك قازانميش كلمه لرين، بېرچوخ اصطلاحلارين
 و چئشيدلي مفهوملارين يئرئنه يئني كلمه لر وجودا گتيرميشدير . . . . ."
 " ... يوخسوللا بېرليكدە زنگين ، وارليقلي معنا سينا " وارسيئل"
 كلمه سيني ، مشهور رومانحي ياشار كمال بئله ايشلتميشدير :

" خشخاش داناسي قدهر عاغيل يوخ بو انسانلاردا جانيم ! وارسييلي
 يوخسولو ، افنديسي ، آغاسي ، قائممقامي ، ژنه رالي ، مارشالي ها ميسي
 قانون درديده ... ."
 " توره سي : آد و فعل صويلو كلمه لره تناسونه گوره - ل ، - هل
 - ال ، - يئل ، - يئل ، - وُل ، - وُل ، - سل ، - سال ، - سيل اكلريندن
 سيري گتيريلميشدير " (ظاهر ن . گنجان ، ديل سيلگيسي ۲۳۶ - ۲۳۵ و
 صون ياراقراف اوحو ۲۵۷ - نجى صحيفه يه ياخينيز) .
 باشقا بېرديلچي بروفدسور باعو اوغلو دئير :

" قديم توركچه ده آدلاردا ن صفت دؤره لدن آر ايشلك بېر - بل ، اكي نين
 وارليغيني ماسيلى كلمه لرله آنلايا بيليريك (فيزيل ، ياشيل ، ياشيل
 - ياشندا آغ نوک اولان آدام -) . بو بلكه عئيني لهجه ده اؤرنه كلري
 اولان - گيل اكيندن گلير (قيرغيل - قيرساجلي ، ساچلاريندان دوشموش
 اوچگيل - مثلث -) . غرب توركچه سيده قطعي اولاراق بوقسيل توره مه گه
 نسبت وئره بيله جه گمميز كلمه لر آزدير : اوسول (اوس : عقل ، اوسول :
 پؤل بملن) ، دوردؤل (مربع) ، قومول (يئللرن بئغديغي قوم تبه -
 سي ، قوملو) ... كيمي " .

" بو صفتلري فعلدن گلن - يئل آدلاري ابله قاربشدير مالمالي (چاخ -
 ييل ، چؤك - وُل) توركچه ده - بئل محصوللاري محدود و قديم اولوب
 تحليل لري جتمز و شېه ليدير " .

" بئني اصطلاحلاردا بو اك تجربه ائديلميشدير : تك - يئل (مفرد) ،
 جوخ - وُل (جمع) ، ار - بئل (مذكر) . دبتي - ل (مونث) كيمي .
 آنچاق اك بو نحره ده افاده سي آنلاشيلماز (آنلاينمي سزبلمز) اولوب
 اكلرس فعاللاشما سندا كي جتينليكله قارشى - قارشى يا اولما قدا وبو
 كلمه لر بادرعاسما قدا دير " دشه ، يروفه سور بانغوا و غلو بورادا - سؤزو
 - نو بيتيرير ، (توركجه سين قرامه ري . ص : ۱۷۷) .

يئنه عئینی اثرده بیرباشقا یئرده (ص ۲۵۰) بئله یازلمیبدیر :

"قدیم تورکجه دن بری تانیدیغیمیز :

آمۆل (ساکین ، راحت ، یاواش - یاواش - بیزده کی همیل) ، تۆکه ل
(تماماً ، بۆسبۆتون) ، و بنزه ری آز ایشلک ، افاده سی قرار سیر ، دوشمه
فعله اکبیر - یل واردیرکی ، دیلیمیزده صاییلی آدلار و صفتلر بوراخ
میشدیر . بو توره تمده قئید ائده بیلحه گیمیز آدلاردان :

چاخیل ، چایول ... بلکه ، اوغول ... صفتلر بئنگول (بیزده کی "یونگول"
"بونلاری آددان - یل صفتلری ایله قاریشدیرما ماغا چالیشمالییق"
- لاکلری حقینده ده ، عئینی اثرده بئله یازلمیشدیر :

"دیلیمیزده بیر ایکی معنا قرویونا گیره بیلر ، ویا هئچ گیرمه بن - هل
آدلاری و صفتلری واردیر . صونونجولار بن فعلدن می ، آددان می گلدیگ
لرینی ده چوخ زامان بلیرلهمه بیرک :

الف : بو اک آز صاییدا فعلدن آلت آدلاری توره دیبدر :

چاتال (چنگال) ، قورال (قدیم معنادا : ساط ، ترتیب) ، انگل
(مانع) ، چۆکل (سو داشیب چکیلدیگدن صونرا بورا خدیغی زیغ) ...
بومعنادا اکیمیز شرق تورکجه سینده : قورغال ، تونقال ... توره مه
لریله علاقه لی اولابیلر .

ب : آز صاییدا قدیم صفتلر واردیر : دۆکه ل : تۆکه - ل (بوسبوتون) ،
گۆزه ل ... کیمی .

ج - بو اکله تحقیر معناسیندا انسان تیپلری گۆسته رن صفتلر
واردیر :

آوال (تورکیه تورکجه سینده ساده لیکدن احمق گۆرسه نن آدام) .
درویش معناسی ایله تورکجه به گیرن عربجه "اندال" کلمه سی ده
بنزه رلیک سببی ایله بومعنا عائله سیبه قاتیلیمیش اولماسی گره ک . بو
کلمه لر هامیسی قالین سله دیر .

د - جشیدلی معنادا و تحلیلی داها جتین بعضی کلمه لریمیز - هل
ایله بیتر : قارتال ، طویال (چۆلاق) ، جه ل (کیرلی ، چیرک) ...
" شرق تورکجه سینده ، صونرا دان موغولحادان گلدیگی آنلاشیلان سیر
- هل (یل) اکی ایله دوزه لمیش کلمه لر تورکیه تورکجه سینده بوخودور "
"بیزیم دؤنموش - هل اکده لاتمنحه دن بر افاده یاراشدیریلاراق
فعلدن صفتلر دوزه لتمک موفقیت دیر (باشاریدیر) :

دۇرال : ساكىن (سنا تىك) ، دۇغال : طىبعى ، ايستەنل : اختىيارى ... كىمى " (بانغواوغلو، توركجه قرامەرى، ص ۲۳۲ - ۲۳۱) .

ابىدى دە يروفە سور محرم ارگىن - ە قولاق آساق ، او " تورك دىل بىلگىسى " آدلى اثرىندە " - ل " اكى بارەسىندە بئلە يازىر :

" - ل ، ايشلك اولمايان اكلردن سىرىدىر ، بنزەرلىك افادە ، بش - ئ - ل (ياش - ئى - ل) ، قىز - ئى - ل كلمەلرىندە واردىر .

بو - ل ، قديم - سئىل ، سئىل - دن گلمكده دىر " (ص ۱۷۷) .

صون اولاراق عاليم عبدالقادر اينان - ين نقل ائدىلمىش سۆزونو ائشدهك : " فرانسىزخادان آلىنان - آل نايسال كىمى كلمەلردەكى - سال اكى اسمىش . بو اكين نسبت اولدوغو بللى دگىلدىر . بو كلمەلر اك اولسالار بىلە چوقدان اولموش ويا فرانسىزخا - ال - ا بنزە تىلەرك صورادان تۇرە دىلىشىش اكلردندىر . بو صون - سال هەسەسى تورك لەجەلر - يندە دۇرد - بئش كلمەدە گۇرولمكده دىر . مکتەب كىتابلارينا صوخولان بو - ال . - سال اكلرى ين بەكىمى كلمە يە اكلەنە حكى سىرقايداي - با غلامىش دگىلدىر . سىر كلمە دن نسبت صفاتى تشكيل ائتمك اوچون - ل مى گله حك - سال مى گله حك بللى دگىلدىر ، يازانين و سؤيلە يە نى - كئىفى نە باعلدىر " (امين اۇزده مبر - ين " اؤز توركجه اؤزەرىنە " ت . د . و . آبقارا ۱۹۶۹ - كىتابى نىن ۱۶۱ - نحى صحىفە سبندن نقل ائدىلدى

بئشى سۆز و اصطىلاحلار حقىندەكى مناقشەلرىن اجمالينى ، طرفلردن بىرىسى . بىنى محمد امين اۇزده مىر ، بو نقتەلردە تئسبت ائتمىشىدىر .

اونون نقل ائتدىگىنە گۇرە ، قارشى طرف احمالا بئلە دئىير :

" ۱ - ەردىلدە يئنى كلمەلر آحق ايشلك ، حالى ياشايان اكلرلە مىدانا گىرىلير . ايشلك اولمايان ، اولو اكلرلە يئنى كلمەلردۆزە - لىمك اولماز ... ۲ - بىر كلمە نىن اۇدورما اولما ماسى اوچون كۇ - كونون سلبىنمەسى و اكينىن ايشلك اولماسى گره كدىر ... ۳ - كوكلر آد و فعل كۇكلرى دئىيە ايكى يە آبرىلير . آد كۇكلرىنە گلن اكلر ، فعل كۇكلرىنە گىرىلە ممز ... ۴ - قرامەر قابدارينا مخاليف اولان ، سس نكىل . معنا و مفهوم باخمىندان قصورلو ، چىركىن ويا يانلىش اولان كلمەلر دىلدە بئرلە شممز ... " (امين اۇزده مىر ، دىل و يازار ، ص ۲۵۲ ، ۲۵۳)

دۇردوحو نقتە حقىندە دئىيلە حك خوخ سۆز اولما مالى ، قرامەر قايدالارى سى خلافييا بىلەرك قصورلو كلمە دوزە لىتمك لە دىلە خدمت

اڭتمك اولماز . ديليني سئوهن هئج كيمسه "سس ، شكيل ، معنا و مفهوم باخيميندان قصورلو ، چيركين ويا يانليش اولان كلمه لرېن" ديلده يئر لشمه سينه راضي اولمايلمز .

قالان اوج نقطه حقينده ، ايندى قارشى طرفين حوابلاريندان نمونه لر اوخوياق يوخاريدا آدى گئجن "ديل و بازار" كتابيندان بيرنئجه سطيپر نقل ائديرېك :

"... بير اكين آز يادا چوخ ايشلكلى گى نه يه باعليدر ؟ .. او اكين ايشله ديلمه سينه ."

"... بللى بير دؤورده آز ايشلك بيلينن بير اك ، سراسقا دؤورده چوخ ايشلك اكلر آراسيندا يئر آلا بيلير .."

"يئنى لرېن ، حانلى ، جانسيز اكلردن يارارلانا راق كلمه تئورتديكلرى ادعاسينا گلينجه بوندا مخالفلرين حقلارى وار . گئرجكدن ده سونله دير توركجه نين بوتون امكانلاريندان يارارلانما ، آز ايشلك دئيه بيلينن اكلرى ايشلكلشديرمك ، اونودولموش توركجه كلمه لرى مئبدانا حخاريب ايشلتمك ، ديليميزى زنگينلشديرمه نين بير ابحاسى اقتضاسى دگيلمي ؟"

(عئينى اثر ، ص : ۲۵۴ - ۲۵۲)

ببر اكين هم آد ، هم ده فعل كؤكلرينه گتيريله ممببه جه گى سحتبنده كى قايدا با گلبنجه ، گينه عئينى اثره باش ووروروق و بيرنئجه سطيپر داها بو موضوعدا دا مؤلفين فيكلرلرېنى نقل ائديرېك : "... ديلين نكتا - فى و تكونو (گليشمه سى و اولوشماسى) بؤبؤنجا كؤكلر دواملى اولاراق يئر دگيشديرير . بعضى آد كؤكلرى فعلله سبركن ، بعضى فعل كؤكلرى ده آد لاشير . مثلاً بو كوكلى سهولتله آييرا بيلمك اولارمى ؟ داد ، شېش ، آجى (هم صفت ، فارسجا : "تلخ" ، هم آد - فارسجا : ربح و درد " ، هم ده فعل كؤكو : آحيماق - فارسجا : "ترحم كردن") ، آغرى ، ساحى ، گؤون ، بارئش ، دؤگوش ، گوج ... كوكلرينه آد ، يوخسا فعل كؤكومو دئيه جه - بيك ؟"

" ديليميزده بير اكين هم آد هم ده فعل كوكلرينه گله بيله جه گيى گؤستهرن اؤرنه كلكر آز دگيلدير . مثلاً ، گؤلؤمسه مك فعلينده سئرالان - مه ، اكي . آد صويلو كلمه لره ده گلمكده دير . منبمه مك ، آزيمساق .. اؤرنه كلكرينده اولدوغو كيمي . بئنه آد كؤكلرينه گله رك اونلاردان فعل توره دن - ل اكي ده بئله دير : اينجه لمك ، قيصالماق ، دبريلمك ،

دۇرولماق ، دۇغروولماق ، آزالماق ... ائورنەكلربىندە آدلاردان فعل تئورەدن بواك ، فعللردن دە فعل تئورەدەر : ازىلمك ، يازىلماق ، يىخىلماق ... دا اولدوغو كىمى " . (عئىنى اثر، ص ۲۵۵ - ۲۵۳)

مطلبىر حقىنى ادا ائتمك اوچون بوخارىدا اشارت ائىتىدىگىمىز نۇقتە لربىن يانيندا و بئنى كلمەلر بىر بعضلر بىر اعتراض ائىدىلر بىن فىكىر سىنئورە سببى اولوتدوران (تشكيل ائىدىن) بىر موضوعا توخونما مىزدا لازىمدىر : گىنە عئىنى ائىدىن نقل ائىدىر بىك :

بىئىدە ان مەم موضوعلاردان بىر بىسى دە "باشا يان دىل " موضوعودور . بو "تەز" اورتا بئىلە ائىتىلمىش دىر : "باشا يان دىل مەىن بىر زمرە - يە عايد اولمايىب ، بوتون خلقىن دانىش دىغى ، سىلمب ائىشلىتىدىگى كلمە لردن مئىدانا گلن اورتاق (مىشرك) و جانلى دىل دئىمكىدەر ... دىلى سادەلشدىر مەگىن بىر حدودو اولمالى دىر . تور كەه خلقىن دانىش دىغى دىلدىر ، توركون بىلدىگى و آنلادىغى هر كلمە تور كەه دىر " (ص : ۲۷۳)

بونا جواب اولاراق عئىنى بازيچى بئىلە دئىر :

"... باشا يان دىل دئىدە بىر مەفوم دىلچىلىگىن قاموسوندا بوخدور . بئىلە بىر تصور ، دىلى "جانلى بىر اورقان بىز "صا يان بىر آنلايشىن محمو - لودور ... " ... دىلچىلىك دە ائىت ائىدىل مەش بىر كئرىك وار دىر :

سۆز دا غارىحىغى (كلمە ذخىرەسى و احتياطى) فردى دىر . آدامدان آداما دگىش بىر ، اما دىلمىن سىستە ماتىك ما هىتى دگىشمز ، يعنى : هر كس دانىش بىر كن بادا يازار كن دىلمىن سىستە ماتىك ما هىتى بىر انطىباق ائىتمكە محبور دور . چونكى سىستەم اولاراق دىل ، فردىن اوستوبدە دىر ، تا بعدىر فرد دىلە كلمە لره گلن بئىلە دگىلدىر . فرد كلمە لرى سئىمك دە مستقل دىر ، باشا - بىش تجربە سىنە ، بىلگى سىنە ، حسى و فكرى انكىشافىنا گوره هر كس كلمە لرى سئىر و ائىشلەدر ... بو طبعى دىر و محاكىمە ائىدىلەك بىر طرفى دە بوخدور . "

"... كلمە لرى سئىمك و ائىشلەتمەگىن فردى ما هىتى اولوشونا باغلى

قالاراق بورا دا سوروشماق گره كدىر . كىمىن دىلى دىر باشا يان دىل ؟

اؤز دىلمىمىزى بونا اؤرنەك گؤسترمك اولارمى ؟ داها دوغروسواؤز سئىد بگىمىز و ائىشلىتىمىز كلمە لرى ، بوتون تورك قومونون مىشرك سۆز دە كرلرى دىرمى ؟ ... " . (امىن اؤز دە مىر ، عئىنى اثر، ص ۲۷۵ - ۲۷۴)

(۹۲/۲) اوزون سۆزون قىصاصى ، بئنى اصطلاحلارا دىلمىمىز دە مناسب

قاریشیلیق لار (معادل لر) تاپماق و دۆزه لتمک مسئله سی بیزیم دیل اوچون ده ، بیرنجه اؤزگه دیلرده اولدوغو کیمی ، گۆن و اجیب مسئله لریندن دیر . بیلدیگینیز کیمی ، اول بو ایشه علمه ، دقتله ، اعتدال لا مشغول اولماق شرط دیر . تازه کلمه لری مدافعهدن تهزلرده خلاصه اولاراق بئله دئییلیمکده دیر : " محتاج اولدوغوموز اصطلاح و تعسیر لری اگر : قدیم متنلرده کتابلاریمیزدان ، " اوکلمه لر آرتیق اولولر " سبی ایله ، " آرقائیزم " عنوانی ایله ، " ایشلک دگیلر " دلیللری ایله چیخاردیب ایشلتمزک ، مختلف شیوه لردن ، " اولار باشقا لهجه یه خاص دیر " دئمکله آلمازساق ، یادا دبل قایدالارینا گۆره آزوباجوخ ایشلک اکلریمیزی مختلف کؤکلره و گۆوده لره ، یئنه ذکر ائتدیگیمیز سببلره دایاناراق علاوه ائتمکدن محروم اولورساق دئمک اؤز الیمیزله قوللا - ریمیزی باغلامیش اولماغیق و معین تاریخی - اجتماعی عامللرین ايجاد ائتدیگی قارما - قاریشیققدان دیلمیزی قورتاریب و آریدا مایا - جاغیق " . البته ، دالی - قاباغی فیکیرلشمه دن ، دقتله اولچمه دن - سجمه دن گۆتور - قوی ائتمه دن بو ایشه تشبث ائلمک و گۆنلوموزون ایسته - دیگی کیمی حرکتده اؤزوموز و آزاد گۆرمکده چوخ خطالی بیر ایشدیر . بو دیله خدمتدن چوخ اوندا هرچ - و - مرج یارادار و قاریشیقلیغی آرتیرماغا سبب اولار . لاکین ، دیلین موحد امکانلاریندان ، اولارین ایشلک اولما دیغی اوچون فایدالانماق دا ، الله گۆسترمه سین ، بیزی بو دفعه بۆسوتون دیلی ایشلک اولماقدان ساقیط ائتمه ک کیمی عئیبه جر لیک لره یؤنه لدر . بونا شاهید کیمی بیزایران تورکلری نین ، گۆزوموزون قاباغیندا ، معین نسبتده ، سوفیقیتلی اولان فارسجا اصلاح ایشینی ، حریانی نی گۆسترما اولار . خصوصا ، بو اصلاحیلارین ایچینده بیزدن بیرچوخوموزون فعال رول اوینادیغیمیزی دا خاطرلتمک لازیمدیر . فارسحانین اصلاحیندا لازیم اولدوغوندا " بو کلمه ، " اولموشدور " ، " آغیزلاردا یوخ ، آنجاق لغت لرده موجوددور " دئییلمه ییر . مثلا ، جاسارتله " دوسیه " نین یئرینه " پرونده " (حتی معناسی آز - چوخ دگیشدیریلرک) راحاتقا قوبۇلا یلر .

متنلردن آلینان و آز ایشلک اولان " پزشکی " کلمه سی چوخ رواجدا اولان " طبیب " و " حکیم " کلمه لری ایله دگیشدیریلر و آز زاماندا ان ایشلک سۆزلردن اولور . هابئله ، آشاغیداکی کیمی " آلیشیلما میش " دئییله بیله جک سۆزلر ، سس سیز - صداسیز فارسحانین علمی اصطلاحلاری اولاراق ،

یازیجیلار و بیلگینلر طرفیندن منیمسه نیر :

دش آمد (تصادف) ، کنش یافته (فعال شده) ، کنا (فعال) ، یادگری (تضاد) ، یادلخت (ضدانعقاد) ، یادگن (آنتی ژن) ، یلشت بر (ضد عفونی) ، آنتی سه یتیک (بنداک (آرتروز) ، کاستگی (آتروفی) ، کنال (قنات) ، تنج (تشنج) ، چنده (مقدار خوراکی دوا) ، بددشتایی (قاعدگی دردناک) ، کمسه (معه) ، کردمان (عمل) ، گیزن (هورمون) ، فروزش (آماس) ، پنگانه (حنجره) ، میزیدن (ادراکردن) ، نائی (منفی) ، هائی (مثبت) ، رندش (تراش) ، توماب (منی) ، تامسه (استرئوس) ، توپی (تامپون) ، مراش (قی ، استفراغ)

و بیر آزدا آقاده میک و تعلیم اصطیلاحلاریندان :

دانشبهری (فوق دیپلم) ، پردبزه (Campus) ، فرنشین (رئیس) ، آموزه (واحد درس) ، شاینده (emeritus) ، آزمایه (امتحان) ، پردا - زانه (حق تدریس و نزه ری) ، پژوهانه (حق تحقیق) ، ارزه (نمره) ، همگالی (سمپوزیوم) ...

(بوکلمه لر "سازمان مرکزی نظام پزشکی ایران" - "ین و" فرهنگستان زبان ایران" - ین بیئنی کلمه لری ایچینه آلان جزوه لریندن آلینمیشدیر) بو دوروم قارشیسیندا ، ایسترب ایسته مز ، طرفسیز بیرمشا هده جی نین ذهنینه سیله بیر سؤال گلیر :

نه دن بوبارارلی تجروبه نین حتی داها معتدیل شکیلده ، تورکجه یه

تطبیق ائدیلمه سی بعضی لری طرفیندن یادیرغانیر ؟

بوتون بو مناقشه لردن بیله بیر نتیجه چیخارماق عجا یا نلیشمی؟ محتاج اولدوغوموز بیئنی کلمه و اصطیلاحلاری ، ایحاب ائدرسه ، دیلیمیزده ، احتیاحا حواب وئره بیلن ، کؤک و اکلردن دیلیمیزین قایدا و اصولونا گؤره ، دقت و ذوقله قیاسلاما بولو ایله دؤزه لتمه گی قبول ائتمک . بیله اولوجا آرتیق چوخ ایشلکلیک بادا آزا ایشلکلیک ملاحظه لری (باشقا جهت لردن مناسب اولان بیر بیئنی سؤزو ردائتمک اوچون کافی سبب صاییلما مالبدیر . بیئترکی دیلیمیزین قایدا و اصولوندا اوبسون . فارسا دا اولدوغو کیمی بو بیئنی دن ایشلکلیک قازانمیش کؤکلر ، بلکه سببیمیزده داها زنگین افاده لر قاتماغا کؤمک ائده حکدیر ، او بیر طرفدن تورکجه نین اساس قایدا و اصولونا گؤره دوزه - لدلیمیش بیئنی سؤزلرین ، (عیارینا دقت ائدیله رک ضرب المثل اولموش

تازە سكه لىر كىمى) سئويلە - سئويلە اينىلە دىلمەسى و بعضى لەھە يىھە
محصور و محدود قالمايان رواج ساحەسى نە صاحب اولماسى احتمالى
دا گۆزدن قاچما ماليدىر .

دوغرودور دىلچىلىككە " اۆلموش سۆزلەر " دئىھە بىر مەسئلە وار دىر .
بو تەبىرىن اساس معناسىنى آقتارىپ - تايىساق بختىمىزە آيدىلىنى
گتىرمىش اولارىق . يروفە سور دوغان آقسان - ين بو تەبىر اۆزەرىنە
پازدىغى ايضاحى (طبعى دىر ، شىوھنى بىزىم تورككە يە اۆدورا راق
تكرار ائدىرىك :

" هر دىلىن سۆز وارلىغى نى تشكيل ائدن كلمەلردىر . بىر قىسمى
نىن زامانلا ، دىل ايچى و دىل ائشىگى جور - بە حور عامىرلە ايتىرىل -
دىگى ، اۆنودول دوغو گۆرسە نىر . نە واركى ، بو اۆنودولان اولن كلمەلر لەھە
و آغىزلاردا ، داھا اۆزون بىر مدت ياشا مالارىنى دوام ائتىرىرىلر . . . . "

" دىلدە كلمە اۆلومو آدىنى وئردىگىمىز بو حادثە نىن بىزحە ان
باشدا گلن سبى . . . . كلمە نىن گۆستردىگى شئى يا مەھومون حياتدا آرتىقى
يئىرى قالما دىغى و تانىنماز اۆلدوغودور . هر جمعيت دە بعضى وسىلەلرىن
پالتارلارىن ، عنوانلارىن ، عنعنەلرىن اۆنودولماسى ، بۇنلارا باغلى
اولاراق كلمەلرىن ايتىرىلمەسىنە يۇل آچمىش دىر . "

" اۆن دوققوزونحو عصرىن تانىنمىش دىلچىلرىنندن آ . دارمە ستە تەر
تارىخى سبىلرلە اسكى و اورتا جاغا عايد سلاح ، وسىلە ، سگە كىمى شئى
لرلە چشىدلى اجتماعى مۇسسەلرلە علاقەلى كلمەلرىن اورتا جاغلا بىر -
لىككە يۇخ اۆلدوغونو بلىرتەمككە دىر . "

" بونون اۆرنەكلرىنە هر قومون ، او جملە دن توركلرىن ياشا بىشىن
دان چوخ - چوخ مثال گۆستەرىلە بىلر " . . . . ياشا بىشى شىرطلرى دگىشن
جمعىتلرىن ، اۆرنەك اولاراق بىر باشقا اولكە يە گۆجن يادا گۆحە بەلىك
دن يىرلە شىك حياتا ، زراعتدن صنایعە ، چۇل ياشا بىشىندان دنىزچىلىگە
كۆچن جمعىتلرىن دىلىندە بو بىئنى ياشا بىشلا علاقەلى مەھوملار بىئىرلش -
مككە ، قدىملرى اۆنودولما قدادىر . جمعىتىن ياشا بىشىداكى ساسسى
دگىشمەلر دە بو آرادا صايىلما لىدر . . . . مثلا : غزنىلر و سلجوقلار
سارابى ، اۆردۇ و ادارەسى ایلە علاقەلى آغاجى : " امىرخلوت " ائلغار
غازىلر و داوطلب ساواشا كىدىلر ، بۇلگەك : بىر عنوان . چوماقدار :
گۆرز / طۇيۇز داشىيان مامور ، چاوش : قاباقدان گىدن و " دورباش " دئە

سسله نن ما مور ، خئیل داش / خئیل تاش : هم خیل " بیر طایفادان اولان
 عسکرلر ، سۆباشی : قوشون امیری ، طمغاچی / دامغاچی : مهردار . . . کیمی)
 قدیم گئییم و قوماشلاری عکس ائتدیرن یاشماق ، شلته ، تک گون ، سالی -
 سبوری ، سه تیره . . . کیمی کلمه لر بئله جه کؤهنه لهن و نتیجه اولراق
 اونودولان مفهوملاردیر . "

"بیر دیلین اساس سۆز وارلیغینی تشکیل ائدن عنصرلر ، کلمه اولو -
 موه ان آز معروض قالیرلار ، بونونلا بئله ، تورکجه کیمی ، مختلف خارجی
 دیللرین قوتلی تاثیرینده قالمیش دیللرده ، اساس جرده ک کلمه لرده ده
 دخیل کلمه لرین امتیازلی گؤرولوب و ترجیح ائدیلمه لری نتیجه سینده
 اؤبودولما و کلمه اولوملرینه (داها دوغروسو ال ایله اولدورولمیرینه)
 راست گلینمکده دیر . حتی بعضی یازیچی و منور آدملار گؤره دخیل -
 معادیل و متسابه لرین ترجیحی ایله دبلیمیزده بو نسبت چوخ یوخاریدیر"
 ("هریغونو ایله دیل" ج ۱ ص : ۲۶ - ۲۴)

تورکلرین تاریخی - اجتماعی شرطلر آلتیندا ، کؤطر ، آخینلار و
 حدودلاردان حدودلارا یؤروشلر و چالخانلیلی و حرکتلی حیات سؤیونحنا
 شکل ائدهن ائللرینده و قوردوقلاری اولکه لرینده یارلاق مدنیت لر و
 سؤبوک شخصیتلر وجودا گلدی ایسه ده ، مساحت گئیشیلیگی ، و آرخا - آرخایا
 واقع اولان سرلشمه لر - آسرلمالار اؤزوندن ، تورکجه ده بیرتک آنا
 اثرین محوربنده انکیشاف امکانی دواملی اولراق نصیب اولمادی . عکسینه
 هر نوعدان دخیل کلمه لره دبلسن قاییلاری آردینا قدهر آحیق توتولور
 کن تورکجه کلمه لر اؤزه رینده جور - به - جور عنوانلارلا ، یئرسیز و آشیری
 "مشکل یسند" - لیکلر و "سخت گیر" - لیکلر عادت حالینا گلدی . اؤزدیلی
 مزین سۆزلربی آتمه دخیل سۆزلر اوچون معیدانی بوش بورا خدیق .
 اشارت ائتدیگیمیر مختلف آدلار آلتیندا دده - باسادان قالما ارثیه -
 مسری اسراف و صوووغا نلیقلا داغیتما غا بئل ناغلا دیق . دبلیمیزه بو
 قیلدن تا خدیغمیز آدلاردان مثال وئرمک اوچون ، جوخ دگرلی بیر اثری
 اله آلیریق ، مقصدیمیز مترحم احمد عاصم - یین "تبیان نافع در ترجمه
 رهان قاطع" اثریدیر . بو اثر "رهان قاطع" - یین بسیط بیر ترجمه سی
 دگیلدیر . احمد عاصم "رهان قاطع" - ده کی کلمه ، تعبیر و اصطیلاحلارین
 تام معادیلرینی آختاریب و اصطیلاحلاری گئنیشه و دقتله ایضاح و تعریف
 ائدیب و بو اثر اوچون ده بیر جوخ منبعلره باش وروب دور .

بو گۆزەل و دگرلی اثری اینجه له ینده احمد عاصم - یین نئحه حور
تورکجه یه قایل اولدوغو دقته چارپار :

۱ - باشدا "آنادیل" و مولفین اطرافیندا کیلارین ایشلتدیگی سۆزلر .
بونلاری احمد عاصم "تورکی" آدلاندیریر . مثال :

اسگالش : فیکیر و خیال و اندیشه دیرکی تورکی - ده "صانی" تعبیر
اقدرلر .

۲ - احمد عاصم تورکیده دئدیگی زامان بوندان تورکیده ده دانشلانی
وبیر درجه قدهر یازیلان تورکجه نی قصد ائدیر . بونو بعضا داهادا آچا
- راق "بیزیم تورکیده" دئییه بیان ائلییر . تورکیه خاریحینده یاشایان
تورکلرین کلمه لرینی ایسه "تورکیستاندا" دئییه آسیریر .

اریب : ... "تورکیستاندا" "قئقاج" و "بیزیم تورکیده" "قاجاق" دئیلیر
۳ - تورکجه نین اونا گۆره باشقانوغلاری دا واردیر ، بونلاردان بیری
ده "تورکی قدیم" - دیر .

بیش بهار : "قایا قوروغو" تعبیر اولان ناتا دئیلیر . تورکی
قدیمده "اؤروز اؤتو" و "یارا اؤتو" دئیلیر .

۴ - "تورکی" غیر مشهور "ایله نه یی قصد ائتدیگی قطعی دگیلسه ده
بؤنو هرکجه ییلینمه یین و باشغین اولما یان تورکجه دئییه آنلاماق اولار .
ادوی : "اکیر" تعبیر اولونان کۆک آدی دیر . "اکیر" تورکی "داحی
دئیلیر . بعضی لری بولغتی" صیر" ایله بیان ائبله دی .

مشهور آجی دارودورکی بیر ناتین عصاره سنندن حاصل اولور . تورکی
غیر مشهوردا "ازوای" دئیلیر .

۴ - تورکی مهجور ایسه آرتیق دسلدن دؤشموش اولان کلمه لرا وجون
ایشله نیر .

بوزبن : عربی ده "نار" ، تورکی مهجوردا "اؤد" تعبیر اولونور .

۵ - طاشرا تورکیسی ، ایستانبول خاریحینده ایشله دبلن تورکجه
دئمکدیر .

آوند : ... آلتینچی معناسی "اول" . "اقدام" - دیر . طاشرا تورکیسنده
"اؤندین" و "ایلک" تعبیر اولونور .

۶ - "قایا تورکی" ایله "نزاکتسیز" صایدیگی کلمه لری بیان ائتمک
ده دیر . سرزو : قایا تورکیده "دانا جادیری" تعبیر ائدرلر .

۷ - "رومی" - نی ده داها باشقا بیرچوخ کتابلاردا گؤرون دوگو اوزه ره آنا طولو تورک و مستقیمما تورک و تورکیه یئرینه ایشلمکده دیر انتله سودا :... بیرقاج (نجه) قسم اولور ، بوندا مراده ندسی دیر . رومی قسمینه " پیغمبر دوگمه سی " دئیرلر ...

(بو گنجید عالیم اورخان شایق گؤک یای - یین " برهان قاطع چئو - یری سی نین تورکجه آچی سیندان اؤنه می مقاله سیندن ، متروک دسل قورومو " آق صوی ارمغانی " آنقارا ۱۹۷۸ دن آلینمیش دیر) .

بورایا قده ر ، احمد عاصم - یین نظریندن تورکجه نین تورکی ، تورکستا - نی ، تورکی قدیم ، تورکی غیرمشهور ، تورکی مهجور ، طاشرا تورکیسی ، قابا تورکی ... کیمی سونلارا بولونموش اولدوغونو گوردوک . مولفین کلمه لری زامانبا و مکابینا خاص اولجولرله ، اجتماعی ، جوغرافیائی جهتدن دگرلندیرمه سی ، اؤز مقصدینه غایت اویغوندور ، لاکین بو کیمی دگرلندیرمه و بولمهلرین . کلمه لری بوردیلده قدرینی تعیین ائتمک اوچون اشتباه سیز بیر اولجو اولمایا حاغینی بیلمه میز لازیمدیر .

یوخاریدا وئرین مثاللاردان دا آیدین اولور کی بو اولجولره گوره " قئیقاج " ، " قئیقاجی " (تورکیستان تورکوسو اولدوغو اوچون) " بارا اوتو " (قدیم تورکجه اولدوغو اوچون) ، بیلینن " ازوای " (تورکی غیرمشهور اولدوغو اوچون) ، هله هرکسین بیلدیگی و ایشلتد - یگی (و مولف او مفهومو بئترمک اوچون عریجه " بار " سوزونوا ایشلتدیگی) " اود " (اونون اولچولری ایله " تورکی مهجور " اولدوغوندا) مثلا کله حکده کلمه دوزه لتمک اوچون بلکه مناسب صایملا بیلمز !

ئله حه بو قبیل حکملرین نه قده ر نسی / اضافی اولدوقلاری و اغنار ساحه لری نین ده نه درجه محدود اولدوغو آنلاشیلیمیش اولور .

۹۲/۳) نه ایسه ، فیکریمیزحه ان لزوملو تدبیرلردن بیرسی ده " نسبت مفهومو افاده ائدن ، علملر و تکنولوژی ده بیرچوخ اصطلاحلاری دوزه لدن *cu* - *cuque* - اکلرینه معادیل اولان " سیراک یا دا اکلر دلبیمزده وارسا ، معنادان حصارماق و اوندان فاندالاسما قدیر .

تورکجه کیمی مکمل و رنگین بوردیلده ، چوخ ایشلک و علی العاده صا سلاحا ق " نسبت مفهومو " هرچوره سنه و بوتون رنگلری ایله بیان ائدن دقیق و خاص اکلری ، بیزی دخیل اکلره محتاج ائده جک درجه ده کی یوخلوغو بو دیلی تانییاسلارا حسرت و عرسه گره ک ، مثال اوچون تصادفا الیمیزده اولان

گونده ليك بيرفرانسيز متنينده كي نسبتى افاده ائدن مختلفا كلرله
دوزه لميش كلمه لرى آشاغى يازيريق : *maternelle, littéraire, africain, scientifique, féminin, musical, champêtre*
forestière .. بونلار و بونلارا بنزه ين مفهولار يــــن
اينجه معنا فرقلرپنى بيان ائدن شكيلر بيزيم ديلده ده العت وارميش.
بۇگون "آزايشك" آدى آلتينده ، عادتاً اؤلوردن بحث ائدرجه سينه
سؤزونو ائتديگيميز اونلار جا اك بو وارليغين انكارى ممكون اولمايان
بيره ر دليلىرى دير. بو آرادا "ياشيل" ، "گؤزه ل" و "يؤخسول" كيمى
(و بو ماده ده مكرراً صاييب توكمكده اولدوغوموز) مثاللاردا گؤروب
و گؤز يومماق ايسته ديگيميز - ل (و جشيدلىرى) ده اونودولموش وار-
ليغين بير پارچاسى اولسا گره ك . ايندى بعضى ديلچيلر - ل اكيىنى
" ياي نسبت " ه وئريلميش وظيفه نى يوكلنمك اوچون مناسب گؤرورلر .
بۇنون اوچون بۇ اكين حقينده بيرآز داها درينله مه سينه تدقيق
ائتمك لزومو بورادا داها شدتله حس اولونور :

(۹۲/۴) بو بحثين باش قسمنده ده اشارت اولدوغو كيمى ، - ل
(- هل / ال / - يُل / - ول / - يُل / - وُل / - سل / - سال / - سيُل) اكي
بوتون بو دگيشيك بيچيملىرى ايله مختلف كلمه لرده - آزدا اولسا گؤزه
چارپير . اكين ، خصوصيتلرينى بئله خلاصه ائتمك ممكوندور :
۱ - بو اك آد صويلو گؤوده لره علاوه اولور : گؤز- هل ، ياش- ييل
دؤرد- وُل ، قوم- سال ، يوخ- سول ، چى- ييل (يعتيشمه ميش ، خام)
سؤتول ...

۲ - فعللردن ده آد دؤزه لدير : چاپ- ول ، قيز- ييل ...
۳ - قاليلاشميش كلمه لر ده واردير : آغيل ، ساقال (ساقلال) ،
اوغول ، زيگيل ، تومبول ، هميل (آمول) ، توكهل ، يونگول ، طونغال ،
گئونول ، قوپال / كوپال (قابا) ، اينال (معتمد) ، تاخيل ...
بير چوخ شاهيدلره گؤره بو قبيل سؤزلرى آختارديقجا توركجه نين
مختلف لهجه لرينده تايق اولور . مثلا ، اميرعليشير نواى بيزه اؤز
توركجه سينده كي دؤرومو بو شكيلده آنلاميشدير :
" ... گينه بير (و) و (ل) بعضى لفظه الحاق قيليب بير مخصوص صفتى
تعين قيلور كي سلاطينين خواه رزم اسبابى اوچون و خواه بزم جهتى
اوچون معتبردور : هر اوول (عسكرليكه اؤنجو قولو ، ييشدار) ، قراوول

جانداوول (عسكر بۇلوگونون آرخاسینی قۇرۇیان، آردچی)، یانقاوول (خانسار)، سۇزاوول (دالدا قالمیش عسکری طوپلایان)، کیتپاوول (کتاوول، کوتوال، قلعه محافظی)، یاساوول (یساوول، یاساقچی، عسکری نظاما قویان)، بکهوول (۱- دیوان بگی، ۲- چاشنی چی: پاد - شاهدان قاباق طعامی دادان، زهرلی اولورسا پادشاهی جانی ایلسن قورویان، تادا)، شیکاوول (تشریفاتچی)، داقاوول (بیطار) " گینه بعضی لفظه بیر (ل) الحاق قیلورلار کیم اول شعیین، اول صفتده رسوخونا دلالت قیلور: کاهال (محاصره)، یاسال (ردیف، صف)، قابال (حصار)، طونقال، طوسقال (پلیش)، بوقال (بوسقو)، سویور-غال (هدیه)، بو الفاظ و عبارتده بو نوع دقایق چۇخدورکیم بوگونه تکین هنج کیشی حقى ایله ملاحظه قیلما دیغی جهتدن بو گیزلی قالیبدير" (امیرعلیشیرنواشی، محاکمه اللغتين، ص: ۷۹) .

باشقا بیر شاهید :

" لهجه، عثمانی - ده - ل اکی ایله توره دیلمیش کلمه لر اولدوقجا چوحدور :

تهگهل / تهیهل : قابا دیکیش، کؤک (تکمک : توخونماق، ایلیشمک) .
انگل : مانع، مزاحیم (انگه بهلی سؤل : "دست اندازلی" یول) .
چونگل : کبچیک یا لچیقلى باتلاق، گؤل (چونگه : کؤنلشمیش) .
چۇقال : اورتو، حته (قدیملر ساواشلاردا انسانلارین یادا آتلارین گنیمبی کلمه نین کؤکو "چۇخا" اولمالیدیر) .

قاشقاوال (قوروتولموش سیر نوع ینیر) . طاوال/طاوول، قاپال : محاصره . قانغال : (قانغ / قانگ تورکی ده ایچی دولو تکهر، گیرده شئی) حاتال (انکی شاخه لی، "چاتماق" - دان) . چینگیل : اوزومون کیچیک سالخمی / رینگیل، - زینگیر - زینگیره همبن کلمه نین دگیشیک شکیل لری دیر "

(حیدر اوجس گون، دیل بیلگیسی صۇرونلاری، آنقارا، ۱۹۷۲، ص ۵۴ - ۴۹) .
سرتا سنداها، بو دفعه اسکی اویغور تورکجه سؤزلوگوندن (۱ - جعفر اوغلو، استانبول ۱۹۶۸) تصادوفا راست گلدیگیمیز بو نوعدان کلمه لر :
سۆنؤل (آد)، آرتی اینال (آد)، چانتال (میرغضب)، اینال (عنوان)
ماکعال (شهرت، سان)، قاغال (قامچی)، اوکؤل (آرتیم، آرتما)،
یاسول (بۇقنوش)، یوؤل (دره)، قیصیل (چوخور)، . . . . . کیمی .

ايندى دە سيرا كاشغىرلى محموددا؛ "دېوان" دان اۋرنىكلەر :
 آنكىل : بۆسپوتون، تامى ايله . آردۇتال (حمام اۋتو) ، آرسال اورتا
 سارى يادا آچىق شاه بالىپ رنگىندە اولان) ، آرسىل (همان معنادا ،
 قۇمرال) ، باندا (آغاجدان بىرىارچا) ، باتمۇل (قارا سبىرە
 بنزەين بىر بىتكى) ، بچەل (سىتائىدىلمىش قادىن) ، سىل (سىرنىل
 اىپلىك) ، بىچقىل (ال يادا آياق چاتلاغى) ، بۆكتەل (اورتا سولۇ
 آدام) ، چنەل (چىنگىل : شىر آدام) ، چىكىل (چاناق ، چۆلمك ، قاب) ،
 ايلەل (مۇدب صورتدە بۇيوكلەر دىيىلن "بلى" سۆزۈ) ، ماينىل (كامىل ،
 اۋيغون) ، اۋكىل (چوخ) ، بۆشكىل (بىر نوع چۆرەك) ، ساسال (بىر
 نوع سمور) ، سىنگىل (ارىن اۋزوندىن كىچىك باجىسى) ، سۆكل (خستە ،
 مريض) ، تارغىل (آلا رىنگدە حىوان) ، تاسال (چوگان اويونوندا
 چكىلن حدود خطى) ، تنكىل (اۋن آياقلارى خط - خط حىوان) ، طوغرۇل
 (بىرتىجى قوش ، آد) ، يالغىل (يلهسى آغ) ، ياسول (ياسسى اولان هر
 شى) ، يىپكىل (ارغوان رنگىندە اولان) ...

بۇنجا مىثالدىن قوت آلاق ، زمانىمىزدا بىئى - بىئى مەھوملار
 اوچون كىلمە دۆزەلتمك احتياجى (هر حدى ساحەدە كۆندىن - كۆنە آرتان
 شدتله) اۋزونو حسائىدىردىكى مدت حە اۋز كۆھنە ، نروتمىزدىن بىلگى
 و سلىقە ايله يارارلانماغىن ، بۇيوك بىر محذورو اولما دىغى نىتىجە سببە
 گىلەر حقىل گۇرونور .

ھلە - ل اكىنە گلىنە ، يوخارىدا اشارتائىدىمىز عالم عبد
 القادر اينان - بىن دا دىدىكى كىمى " - ل و - سال اكلرى نىس -
 كىمى كىلمە يە اكلەنە ھەكى بىر قارار قايديا باعلانمىش " اولما -
 سىنا رغماً ، نسبت مەھومونو ھىررىگ و ھىر " جالارى " - ابلە (نوانسى ابلە)
 بىر آز " زورلاما " ابلە اولسادا اۋز دىلىمىزدىن اكلرلە افادە ائىدە
 بىلمەنن توفىقىنە يىتتىمك و ھىرگۆن بىر يارچا داھا بىر مەھوملەش بىئى
 اصطىلاحلار بىن دۆزەلتمە احتياجى نى قارشىلاما قدا ياردىمچى اولماق
 بو اكه قدىم ايشلىكلىگىنى گىرى قايتارما عىن دىلىمىزىن رامما -
 اىرەلى مەھوملە بۇيوك رولو اولماق دىر . عىنى بو - ل اكىندىن بۇيوك
 دىلچى ، شاعىر اۋلىم " نواشى " نىن دە چوخ شىلر اۋمدوعوسا ، يوخارىدا
 گىچىن سۆزلىرى ، قىطعى بىر دىلىدەر . بو معنالى و عىرتلى سۆزلىرى ساددان
 چىخارما مالى دىق ، اۋون سۆزلىرىنى تىكرار ائىدىرىك :

بو الفاظ و عبارت ده (ل اکینده) بو نوع دقایق چو خودورکیم ،
 برعونه تکبیر هئج کیشی حقی ایله ملاحظه قیلما دیغی جهتن گیزلی
 قالیدور !

***

(۹۲/۵) بو اکلده دوزه لمیش یئنی سؤزلردن :
 ایلکهل (ایلک - ه - ل) : ابتدائی ، بدوی ، قوتسال (قوت - سال :
 مقدس) ، اوزهل (اوز - ه - ل : خصوصی) ، دوغال (طبیعی) ، قورال
 (قایدا) ، یاسال (قانونی) ، کیمیا سال (شیمیائی) ، تانریسال (الهی)
 صاییسال (عددی) ، دوئیغوسال (حسی) ، اونجهل (مقدم ، قدامی) ،
 گوچهل (یومی ، گونه عاید) ، نسنهل (اوبزقتیف) ، یئرهل (بومی) ،
 یئرسل (ارضی) ، بلگهسل (مستند) ، گؤکسل (آسمانی ، سماوی) بیلیمسل
 (علمی) ، گورسل - اعشیتسل (بصری - سمعی) ، آردیل و متعاقب ،
 خلف (، جوحول (جمع) ، قورول (جمعیت ، انجمن) ... او قدهرکی ، عارف
 نهاد آسیا کیمی بیر شاعیرین ده تعریضلی بیر شعر یازارکن قلمیندن
 بو مصرعلر جیخمیشدیر :

" قوتسال فونولاری اینانانلارا بوراق

اونلار سیی ماسقاران دگیسل ! "

(۹۳ - ل - (یل - / - ول - / - یل - / - ول -)

(۹۳/۱) فعل کؤکو نادا گؤوده لریندن گئرجک فاعیلی اورتن مجهول

وحه یارار :

آچیلماق (آج + یل + ماق) ، آویلماق / آصیلماق . دویولماق ، وئریلمک
 سئویلمک ...

(۹۳/۲) فعل کؤکوندن چوخ دفعه دؤنوشلو (مطاوعت Reflexive)

فعل دوزهلدر : آیلماق (ای + ی + ل + ماق) ، بوغولماق ، اوؤولمک
 سوزولمک ، یورولماق ...

(۹۳/۳) عصی کلمهلرده قالبیللاشاراق کؤک کیمی ایشله دیلن گؤوده لر

دوزهلدر : داغیلماق ، قورولماق ، یانیلماق = اشتباه ائتمک ...

(۹۳/۴) بو مجهوللوق اکی بیر نادا بیر نئچه اکلها ایشله نیر :

آعاجلاندیریماق (آعاج + لان + در + ی + ل + ماق) ، اهلی لشدیر
 یلمک ، برشدیریلمک ، یاشدیریلمک ، بولاشدیریلمک ، جانلانیدیریلمک
 دارلاشدیریلمک ، ده گرلیدیریلمک ، دولتلاشدیریلمک (فارسجا : دولتی
 شدن) ، اکلین دیریلمک ، گئرجک لشدیریلمک ، ها والاندیریلمک ،

ایشیقلانذیریلماق ، یاخشی لاشدیریلماق ، قوتلنذیریلماق ، نتیجه-
لنذیریلماق ، شرفلنذیریلماق (فارسجا : قرین افتخارشدن، مفتخر شدن) ،
ساده لشدیریلماق ...

مثال : دیلیمیز بؤیوک شاعیرلریمیزین اثرلری ایله زنگین لش-
دیریلمیشدیر .

(دوام ائدهجک) .

حسین پاشی

منیم آرزوم ...

*****

گۆزیاشلارین سیلن زمان الترینده دستمال اولام . * * * آما ، گئنه آرزیلیرام : مظلوملارین الترینده بیر ایپ اولام ، ظالمی توتوب ، دارا چکن زامان ، بؤیونلارین سیخام ، بیچم . بلکه داها ، ائلر ایچره دردلی سوزلر یازیلمایا ، شن یاشایا وطنداشیم ، آزاد اولما ائل - قارداشیم ! * * * * *	آرزیلارین دریا سیندا غرق اولورام تک قالاندا . هئچ بیلیمیرم آرزیلاردان هانسیلاری آرزیلایام . * * * بعضا بونو آرزیلیرام : عاشیقلارین سازلاریندا سوزیلداپان بیر سیم اولام . غم مضرابی دگدیگجه من - حزین - حزین سوزیلداپام . ماهنیلارلا ، غزللرله بیرله شیبن آیریلماپام . * * * آما گئنه غرق اولورام - آرزیلارین دریا سیندا ، آرزیلیرام بیئتیم قیزلار
--	--

" وارليق " اون ياشيندا

يو نومره ايله " وارليق " خدمت حياتى نىن تازە بىر مرحله سىنە قدم آتماق دادىر. اۇن ايله يىتتىش بىر چالشماني يكونونو وورماقلا اۇخوحولاريميزا صيخينتى وئرمك دۇغرۇ اولماز. زيرا " وارليق " ايله ياشيت اولان مملكتيميزين بۇيوك انقىلاسى، ايران ملتى نىن ياراتمىش اولدوغو امثالسىز تحوللر، اسلامى قانون اساسى ميز سايه سينده دىلى - ميزين ظاليمحه تضبيقلردن قورتۇلوشو و انقلابين باشيندان بىرى اۇنون گۆزلە گۆرولور شكىلده دىرچلمهسى، عقىده، ايمان و ايران يۇلۇندا ميليونلارين، ماللارينى، عزيزلرينى و جانلارينى ايثار ائلمەلىرى كىمى عبرت وئرىجى و تارىخى حادىثەلرين آنادىلیمىزده گۆخۇ چاتدىغى قدهر، بدىعى و ادبى ترجومانى اولماق، ائلمە شرفلى و بۇيوك بىر ايشدىر كى، حقىله ايفا ائدىلمەيش اولسا داخى، " وارليق " - ي بو اوزون يۇل بۇيۇنحا اهمىتلى و قدهر دگىشدىرن تارىخى واقعه لره شاهىدلىك ائتمك امكانى نى احسان بۇيوردوغو اوچون جناب حقّه مينلرجه شكر و حمد ائتسهك گرەك .

معلومدور، صحنه آرخاسيندا صنعتكارلار نه قدهر دىدىنيب - يۇرۇ - لسالاردا، آخىر حكم، صحنه يه چىخان تماشا يا گۆره وئرىلير. اون ايلين مندرىحاتى، وظيفه احساسى ايله هامى همشەرى لريميزين بۇينونا بۇرج اولان بۇيوك مسئوليتين عهدە سندن نه اولچوده گلیمىش اولدوغو موزون بوى آيناسى دىر. عرض ائده بىلدىگىمىز خدمت . هم سىزيم ايسته گىمىزه هم ده اۇخوحولاريميزين انتظار سنا جواب وئرمكده كافى اولما سادا حمد اولسون، بۇ مدت عرضينده ادبياتيميزا و مدنيتيمىزه (فرهنگىمىزه فائىدالى اولماق نىتى ايله مين لرحه اوزاق - ياخين اۇخوحو موزون تشويقى و كۆمهگى، اسلام ايران جمهوريتى نىن مختليف مقاملاردا كى مسئوللارين مساعىدهسى، و هاميدان اوستون الله تعالى نىن لطفو سايه سنده . اممالارينى صحيفه لريمىزده گۆردۇگونوز عزيز يا زيچيلار، شاعير لر و متفكرلرين سعى ايله ايشيمىزده قصور ائتمەدىك . دىلیمىز - تارىخىمىزدا نىشدىق، گئچمىش و معاصر صنعتكار، شاعىرو يا زيچيلار - يىمىزى نرحومه، حال و اثرلرى ايله تانىتماغا چالبدىق، زنگىن و

امثالسىز فولقلوروموزدان بحثلر آچديق و اؤرنهكلر وئرديك ، اسلام بؤيوكلرى نين قيمتلى وجيز سؤزو بؤيروقلاريني درج ائتديك و آنا ديليميزده اونلارنى ايضاحا چاليشديك ، يازى قايدالارى و اليفباميزى ديليميزين ايجابلاريني قارشىلايا جاق شكيلده اصلاح و تثبيت ائتديك . ديليميزين قانون و قايدالاريني سلسله مقاله لريميزله ايضاح ائيله ديك . اوزون وقفه دن صونرا تازهدن باشلانان هر ايش كيمي بوتون بو صا ييب توكدوكلريميزين تحققي آسان اولمادى حتى جور - به - جور حقسيز تهمتلره ده معروض قالدديق ، بئله سوه تفاهوملرين حل ائيلمه سى اوچون بيزه كؤمك ائندلر چوخ اولدوغو كيمي ، بو اختىلافلارى معلوم نيتلر سائقى ايله حتى مين لرحه كيلومتر او طرفدن كؤر و كله ينلرده چيخدى . بيز بوتون بو ايگرنج اتهام لارى رد ائتمكله براسر ، عزيز ايرانين خاطيرينه و حاضير موقعيتده ، بو دشمن سئوينديرن اختلاف لارى اورتايا آتمانين و اونا دوام ائتمه نين مصلحت اولمادىغى اوچون احساساتا قاييلما ماغى ترجيح ائديريك .

اوجا سسله اعلان ائديريك :

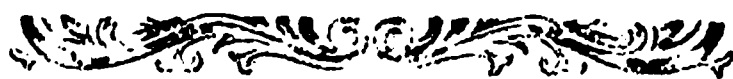
آناميزى كؤز ببه گيميز كيمي سئومك ، قارداشيميزى دا سئومه گيميزه مانع دگيل ، بالعكس عائله اوجاغينا داها چوخ باغلى اولما غيميزا سبب دير .

اقليميزله برابر بئله دئيريك :

فارسجا شكر ايسه ، توركجه هنردير . بو مى ديل ، او ، آنا ديليدير . و بيزيم ايناميميزا كؤره :

توركجه آناميز و فارسجا سئوگيليميزدير . بو عائله سئوگيسىبىنى اوره گى و كؤزو دار اولانلار آنلايا ماز و غرض اهلى ده آنلاماق ايسته مز . اونونحو ابلده ، فرصت و امكانيميز اولورسا ، الله - يى كؤمه گى ايله حق بيلديگيميز يولوموزا دوام ائده جه ييز . انشاء الله .

(وارليق)

فضولى نين ادبى

تاشير و تاشيرى

تورک ادبياتيندا فضولى قدر تاشير بۇراخميش شاعر يوخذور . مرحوم پرفسور فواد كوپرولونون فكرينه گۆره نسيمي و نواشى دن صونرا آنجاق فضولى دير كى ، تورک - اسلام عالمى نين هر طرفينه اثرلىرى يايلىميش ، اوخونموش ، سئويلميش ، تقليد و تنظير ائدىلميشدير . فضولى نين تاشيرى آذرى شاعرلىرى ايله پاناشى عثمانلى و جغتاي شاعرلىرىنده و ادبياتيندا دا چوخ قوتلى اولموشدور . توركيه ده ديوان ادبياتى شاعرلىرى عصرلر بويۇ اونون اثرلىرىنى اوخويوب و تاشيرى آلتيندا قالميشلار .

جغتاي شاعرلىرىنده فضولى نين تاشيرى بغيوك نواشى نين تاشيريله قوشا گئديب اونونلا رقابت ائتميشدير . بۇ تاشيرين گۆزهل نمونه لرى جغتاي ادبياتى نين ۱۹ - اونجو عصر شاعرى اميرى (امير عمرخان) نين شعرلىرىنده ده گورولمكده دير .

فضولى يه تاشير ائدن شاعرلر : فضولى ده باشقا بغيوك شاعرلر كيمي اوزوندن قاباق گلن شاعرلرين اثرلىرىنى اوخوموش و بعضى لرى - نين تاشيرى آلتيندا قالميشدير .

فضولى يه ايران شاعرلريندن ان چوخ جامى ، حافظ ، نظامى ، هاتفى ، سلمان و كاتبى نين تاشيرى اولموشدور . توركيه شاعرلريندن داها چوخ نظامى (۱۵ - اينجى عصر) و اوزوندن بير آزداها ياشلى اولان نجاتى و خيالى دن متاثر اولموشدور .

آذرى شاعرلريندن باشدا حبيبي اولماق اوزره حامدى ، خطائى دن تاشير آلميشدير . فضولى ان چوخ بغيوك جغتاي شاعرى نواشى نين تاشيرى آلتيندا قالميشدير . بۇرادا تاشيرلىرى نين حدودونو گؤسترمك اوچون بوشاعرلردن بعضى نمونه لر درج ائده جگيك :

سعدى : در رفتن جان از بدن گویند هر نوعی سخن

من خود بچشم خویشتن دیدم که جانم می رود

فضولى : گۆرمه ميشدير گرچه كيمسه جان بدنن گئتديگين

ايسته من گوردوم كى شيمدى كندو حانوم دور گئدن .

حافظ : شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین حائل
 کجا دانند حال ما سبکباران ساحل ها
 فضولی : بیابان گرد مجنونان غم و دردم سئوال ائتمه
 نه بیلسین بحر حالین اول کی منزلگاهی سا حلدیر .
 حافظ : حدیث حول قیامت که گفت واعظ شهر
 کنایتی است که از روزگار هجران گفت
 فضولی : واعظ بیزه دُون دوزخی وصف ائتمدی فضولی
 اول وصف سنین کلبه ای احزانین ایچون دیر .

کاتبی : گه منم و دشت و در گه منم و کوهسار
 قصه ی مجنون مر است قصه فرهاد هم
 فضولی : یا تدیلار فرهاد و مجنون مست جام عشق اولوب
 ای فضولی بیز اولار یا تدیقجا نوبت بکله ریز .
 کاتبی : ما با وجود سنگ ملامت سلامتیم
 گویا که سنگهای ملامت حصار ماست .
 فضولی : نقد جان تاراج غمدن سا قلاماق دشوار اولور
 عشق تا سنگ ملامتدن حصار ائتمز منا

سلمان ساوجی : قبله ما نیست جز محراب ابروی شما
 دولت ما نیست الا در سر کوی شما
 فضولی : زاهدان سن قیل توجه گوشه ی محرابا کیم
 قبله طاعت خم ابروی دلبردیر منا
 نوائی تاثیر : فضولی بوتون شاعرلردن ان چوخ امیرعلیشیرنوائی
 دن متاثر اولموشدور . فضولی دیوانی نین :
 قد أَنَا رَالْعِشْقِ لِلْعِشَاقِ مِنْهَا جِ الْهُدَى
 سَالِكِ رَاهِ حَقِيقَتِ عِشْقِهِ ائْتَلِرْ اِقْتِدَا
 بیتیله باشلانان غزلی نوائی نین :
 اَشْرَقَتْ مِنْ عَكْسِ شَمْسِ الْكَاسِ اِنْوَارِ الْهُدَى
 یار عکسینگ می ده کوردیپ جام دین چیکتی صدا
 مطلعیکه باشلانان ایلک غزلینه بیر نظیره دیر . فضولی نین نوائی یسه
 یازدیغی نظیره لر چوخدور . مثلا فضولی نین مشهور صو ردیفلی قصیده سی

نواشی نین صورديفلی غزلینه بیر نظیره دیر

نواشی : ساچنی تردن گول اوزه اول سروگلرخسار صو
کویمگیم (یا نماغیم) دفعینه قیلدی اوت اوزه اظهار صو (۱)

فضولی : ساچمای گوز اشگدن کونلومده کی اودلارا صو
کیم بودنلو (کیمی) دوتوشان اودلارا قیلماز چاره صو .

فضولی نین آشاغیدا بو تونو درج ائتدیگیمیز غزلی نواشی نین :

بیر پری پیکر غمی آشفته حال اتمیش مینی

ايله احوالیم دیمکدن گنگ و لال اتمیش مینی

مطلع لی غزلینه بیر نظیره دیر :

حیرت ای بت صورتون گوردو کده لال ائیلر منی

صورت حالیم گوره ن صورت خیال ائیلر منی

مهر سالما زسن منا رحم ائیله مزسن بونجا کیم

سایه تک سودای زلفون پایمال ائیلر منی

ضعف طالع مانع توفیق اولور هر نیجه کیم

التفاتون آرزومند وصال ائیلر منی

من گدا سن شاها یار اولماق یوق اما نیله پییم

آرزو سرگشته فکر محال ائیلر منی

تیر غمزه ن آتما کیم باغروم دلر قانوم دؤکر

عقد زلفون آچما کیم آشفته حال ائیلر منی

دهر وقف اتمیش منی نورس جوانلار عشقینه

هر ییثنن مهوش اسیر خط و خال ائیلر منی

ای " فضولی " قیلما زام ترک طریق عشق کیم

بو فضیلت داخل اهل کمال ائیلر منی

آشاغیدا مطلع لرینی درج ائتدیگیمیز غزل لر فضولی نین نواشی یسه

یازدیغی نظیره لردن بعضی نمونه لردیر . (۲)

نواشی : نه صنعندن عجب یوزمین جهان اولماق بنا پیدا

نه ملکینه خلل یوز مین جهان دان اولسانا پیدا

---

(۱) ممکن اولدوغو قدر جغتای لهجه سینده اولان شعر لر . اوز لهجه میزه یا -
خینلاشدیر بل میشدیر . (۲) مقاله میزده غزل لرین بوتونونی یازماق امکانی
اولما دبیغی اوچون یا لنیز مطلع لرینی درج اتمگه کفایتلندیک .

- فضولی : زهی ذاتین نهان و اول نهاندن ماسوا پیدا
بحار صنعینه امواج پیدا قعر ناپیدا
- نوائی : یینه کور کوزدی صویوق آه و صاری رخسار صبح
گرنهانی مهردن من تک ایمس (دگیل) بیمار صبح
- فضولی : گر دگیل بیرماه مهریله منیم تک زار صبح
باشین آچیب نییه هر گون یا خاسین پیرتا رصبح
- نوائی : اول ملک سیما پری کیم خلق آنین حیرانی دیر .
جانلار آشوبی ولی آشفته جانیم جانی دیر .
- فضولی : اول پریوش کیم ملاحت ملکی نین سلطانی دیر .
حکم آنین حکمی منا فرمان آنین فرمانی دیر .
- نوائی : خرم اولدی باغ و بیر گل دن ایچیمده غم هنوز
گولدی هریان غنچه و کونگلوم ایشی ماتم هنوز
- فضولی : عالم اولدی شاد سندن من اسیر غم هنوز
عالم ایتدی ترک غم منده غم عالم هنوز
- نوائی : رشته دقت دور کلامینگدا در شهوار لفظ
رشته یه درلر چکر سین تا تاپار تکرار لفظ
- فضولی : درج دور لعل روانبخشین در شهوار لفظ
درج دن درلر توکرسین ائیله سن اظهار لفظ
- نوائی : طاغ عاشق لیک یوکوندن خم بولورغا (خم اولماغینا) یوق
گورکی نه نوع اولدی خم چون قالدی عشق اوستینده قاف
- فضولی : محنت عشق ای دل آسان دوردیو چوق اورما لاف
عشق بیر یوکدور که خم بولموش آنین آلتیندا قاف
- فضولی جفتای شاعر لریندن لطفی دن ده تاثیر آلمیشدیر . اولطفی
نین : ای ازلدن تا ابد کونلوم گرفتارینگ سنینگ
- چاره قیل کیم بولدی حانوم اسرو (چوخ) افغانین سنین
مطلعلی غزلینه آشاغیدا کی مُخمس یازمیشدیر :
- جاندا دیر صبح ازلدن مهر رخسارین سنین
نولا تا شام ابد اولسام طلبکارین سنین
ایندی جانا اولموشام من عاشق زارین سنین
ای ازلدن تا ابد کونلوم گرفتارین سنین
چاره قیل کیم دل اولوب دور زار و افکارین سنین .

توتدولار تشخيص درد ايچون معالج لر رگيم
بۇلدولار صحتكى صحتدن ياخين دير اۇلمهگيم
جون يقين اۇلدۇ دواسيز درد ايله جان وئرمهگيم
جان وئرن دمده يانئما تانرى ايچون گل بگيم
بارى گورميش اۇلغا مين(ا ولوم)بىرلحظه ديدا رين سنين.
خوبلارنى امتحان قيلماق دا چكديم چوخ جفا
نالە زار ايله بيلديم درد دل بولماز شفا
من سينا ديم شيمدى سن پنديم اثشيت قيل اقتفا
چونكى خوبلار مذهبينده يوخ ايميش رسم وفا
اي كؤنول نه يرگه يتكى(ها را يئتيشر)نالە زار رين سنين.
كؤنلوم آلدى اول ايكي عيار چشم پر خمار
شيمدى دن جان قصدين اثتميش لر نه مكر ايلن كى وار
عرف ايچينده اولسا هر عيار قولى استوار
شرعيلن گر دوتسالار اسرؤك گوزونه اعتبار
قانئما بيركى(وئره جك) طانئقلىق (شهادت) ايكي عيار رين
سانما جور اثتسن فضولى، اينجيبب تركين قيله
گر جفا قيل گر وفا جانيم فدا سن قاتيله
من خود اؤلدوم ايندى سن تيغ جفا آلباله
لطفى نى اؤلدورسن اي دلبر جفا تيغى بيله
آندا هم بولغاي مينم روحوم مددكار رين سنين
ايندى آنا طولى شاعرلريندن نجاتى، نظامى، خيالى دن و فضولى نيين
اونلارا يازديغى نظيره لردن نمونه لر وئره جه گيك .
نجاتى : ديمه كيم ياردا يوق جور و جفادان غيرى
نه ديلر سن بولونور مهرو وفادان غيرى
فضولى : حاصليم يوخ سر كوينده بلادان غيرى
غرضيم يوخ ره عشقنده فنادان غيرى
نظامى : اول پرى پيكر كه دل زلف پريشانيندا دير
آيت حسن لطافت اول پرى شانيندا دير .
فضولى : آشان مرغ دل زلف پريشانيندا دير
قاندا اولسام اي پرى كؤنلوم سنين يانيندا دير .
نظامى : خرم بودور كى اؤلموش ايكن جانا اثرميشم

كىم ھجر ايجينده وصلت جانانا ائرميشم

فضولى : جانلار وئريب سئين كيمي جانانا يئتميشم

رحم ائيله كيم يئتينجه سنا جانا يئتميشم

فضولى ايله خيالى ده بير- بيرلرينه نظيره لر يازميشلار، و بير
بيريندن قارشىلىقلى تاثير آلميشديلار، خيالى سليمان فانونى نيين،
بغداد سفرى ائناسيندا سلطانين يانيندا بغدادا گئتميش و فضولى ايله
گوروشموشدور، آشاغيدا درج ائله ديگيميز فضولى نيين غزلى خيالى يه
بير نظيره دير.

فضولى : توتوشدى غم اودونا شاد گوردوگون كونلوم

مقيّد اولدى اول آزاد گوردوگون كونلوه

ديار ھجرده سيل ستمدن اولدى خـ

فضاي عشقده او آباد گوردوگون كونلوم

نه گوردى باده ده بيلمم كى اولدى باده يرست

مرید مشرب زھاد گوردوگون كونلوم

فراقين اودونى گوردوگده موم تك اريدى

ثبات صبرده فولاد گوردوگون كونلوم

گتيردى عجز گوروب عشق مشكل اولدوغينسى

قامو هنرلره استاد گوردوگون كونلوم

دگيلدى بيله او ايل بير اهل مشرب ايدى

بو قانلار ايجمگه معتاد گوردوگون كونلوم

فضولى ائيله دي آھنگ عيش خانسه روم

اسير محنت بغداد گوردوگون كونلوم

خيالى : خراب اولوبدور اول آباد گوردوگون كونلوم

غميله طوب طولودور شاد گوردوگون كونلوم

جهاندا باشينا سلطان ايكن بنيم سرويم

قول اولدى سن شه آزاد گوردوگون كونلوم

جفايه اوگره نيين جوره جان وئيرير شيمدى

وفا و مهر ايله معتاد گوردوگون كونلوم

گورونجه دانه خالونى دام زلفوننده

توتولدى قالدى او صياد گوردوگون كونلوم

قاريشدى قاره يئره كوهسار محنت ده

(خيالى) شيمدى او شياد گوردوگون كونلوم

فضولی آذری شاعر لر بنندن حبیبی دن تاثیر آلیب اُونون بیرغزلینی
تخمیس و بیر مسدّسینی تنظیر ائتمیش و بو مسدّسین مشهورا ولماغینا
سبب اولموشدور :

تخمیس :
تاجنون رختین گپیوب دوتدوم فنا ملکین وطن
اهل تجریدم قبول ائتمم قبا و پیره—
هر قبا و پیره گئیسیم مثال غنچه من
گر سنین چون قیلمه سم چاک ای بت نازک بدن (۱)
گوروم اولسون اول قبا اگنیمده پیراهن کفن

گرچه سودای سر زلفنده ام زار و ذلیل
گچمن اول سودادن اولدوقجه منا عمر طویل
صانما ترک ایدم بو سودایی گز اولسم من قتیل
چیقمییه سودای زلفین باشدن ای مه گر یوز ایل
استخوان کله م ایچره دوتسه عقزبلر وطن

غالب اولموش صبحدم شوق گل رویون منا
سیر باغ ایتدم که بوی گل وئره تسکین منا
گل گوروب یادینله دُر اشک ساچدیم هر یانا
دوشدی شبنم باغه گل تا گل نثار ائتسین سنا
سبزه تک هر برگینه بیر دُر که طا پشورمیش چمن

دئر ایدیم ای دل گتورمه هیچ درد اهلینه شک
تاسنی هم سالمییه بیر درده دوران فلک
آلمه دین پند ایمدی عاشق سن ایشین آه ائیله مک
ای کونول عشق اهلینه هر دم گولردین شمع تک
من دئمز می یدیم که بیر گون آغلیاسی در گولن

خواه سنجاب ائیله سون فرشین فضولی خواه گل
هکردن مطلق بونو گورمز گوز اکلنمز کونول
یارسبز عشق اهلی نین دینلنمه سی ممکن دگیل

---

(۱) ایکی شاعرین شعرلری نظیره، تخمیس و سایر شکیللرده بیرلیکده
کلنده اساس شاعرین مصرعلری آلتینا خط چکیلره که مشخص ائدیلیمیشدیر.

نیچه دینلنسون حبیبیم سن سیز ای اندامی گل
چون باتار جسمیمده تنده هر توک اولموش بیر دیکن

مسدس دن ایکی بندی نقل ائده جگیک :

دؤن سایه سالدی باشیما بیر سرو سربلند
کیم قدی دلربا ایدی رفتاری دلپسند
گفتاره گلدی تاکه آچوب لعل نوشخند
بیر یسته گوردوم آنده دؤکر ریزه ریزه قند
صوردوم مگر بو دُرچ دهن دیر دیدیم دیدی
یوخ یوخ دواى درد نهانین دُرر سنین

ایمیش هلال اوستونه طرف کلاهیینی
چوخ دلشکسته نین گویه یئتیر مییش آهیینی
زلفون داغیتدی ، گیزله دی ابر ایچره ماهیینی
گوردوم اوزونده حلقه، زلف سیاهیینی
اول پیچ و تابى چوخ نه رسن دیر دیدیم دیدی
دور رخوم ده رشته، جانین دُررسنین

فضولی نین نظیره لری تنظیر ائدیلمن شعرلرین ها میسیندان اوستون دور. فضولی لیلی و محنون مثنوی سینه باشلارکن نظامی نین اثرینه جواب اولاراق یازمیش فقط نظامی دن چوخ هاتفی نین لیلی و محنون منظومه سینه یاخینلاشمیشدیر. او اثری نین ترتیب و یازیلما سیندا یئنی لیک و دگیشیکلیکلرگتیرمگله تورکجه اوریژینال بیر اثر یاراتمیش دیر. فضولی اثرینی نواغی نین و دیگر تورک شاعرلری نین لیلی و محنون منظومه لریندن خبری اولما یاراق یازمیشدیر.

فضولی نین ادبی تاثیرى : فضولی نین ادبی اثرلری اوز زمانیندا داخی تورک دیللی خلقلر طرفیندن اوخونماغا، تقدیر و تقلید ائدیلمگه باشلامیشدیر. اونون یارادیحیلیق اسلوبو بیر مکتب شکلینه چئوریلرک عصرلر بویو، تورکیه، ایران و قفقازدا شاعرلر طرفیندن سئوه-سئوه تعقیب ائدیلمیشدیر. بو مقاله میزده فضولی نین اول آذری محیطینده صونرا دا آناطولی شاعرلری آراسینداکی تاثیریندن بحث ائدیلمیش بعضی نمونه لر وئره جگیک .

۱ - فضولی نین آذری محیطینده کی ادبی تاثیرى : فضولی نین

تائیری آدری شعر و ادبیاتیندا چوخ قوتلی اولموش و بیر مکتب کیمی عصرلر بویو دوام ائتمیشدیر. اونون غزللری خلق آراسیندا چوخ یایلمیش و بعضی بیت لری ضرب المثل شکلینه دوشموشدور.

فضولی نین غزللرینه بیر چوخ شاعرلر نظیره لر یا زمیشلار، اونلاری تخمیس و تضمین ائتمیشلر. آذربایجان شاعرلری آراسیندا نظیره یاز - ماق فضولی ایله باشلامیش و ۱۹ - اونجو عصرین اکینجی یار سیندا مؤدا حالینه گلمیشدیر. آدری شاعرلریندن ان چوخ فضولی و صابریین شعرلرینه نظیره یاز یلمیشدیر.

۱۷ - اینجی عصر آذربایجان شاعرلریندن آرشیلی رونقی فضولی نین:

اولسایدی منده کی غم فرهاد مبتلادا

بیر آهیله وئرردی مین بیستونی بادا

مطلع لی غزلینی تخمیس ائتمیشدیر. بو تخمیسین صون بندی بئله دیر:

اول عشقه رونقی تک سن مبتلا فضولی

تا بولاسان جهاندا ذوق و صفا فضولی

یا قطع الفت ائیله اول بیوفا فضولی

گر گورمه مک دیلرسن رسم جفا فضولی

اولما وصاله طالب دنیای بیوفا دا

۱۸ - اینجی عصر شاعرلریمیزدن آرشیلی زاری فضولی نین :

کونول یئتدی اجل ذوق رخ دلدار یئتمزمی

آغاردی موی سر سودای زلف یار یئتمزمی

مطلع لی غزلینی تخمیس ائتمیش دیر. بو تخمیسین دوردونجو بندی بئله

دیر: کونول جهد ائت یئتیش وصلینه اول زلف پریشانین

کی یئتمز کاروان اهل دل کویینه جانانین

نه دیر مونجا ره ظلمت ده قالمیشدیرتن وجانین

هدایت منزلینه یئتدیلر سعی ایله اقرانین

ذاللت ابچره سن قالدین سنه بو عار یئتمزمی

بوعصرده آغداشلی منصبی ده فضولی نین

اله آلیر گزیجک اول گل رعنا اتگین

وهم اندر کیم دوتا بیر عاشق شیدا اتگین

مطلع لی غزلینی تخمیس ائتمیش، بو تخمیسین سیرینجی بندی بئله دیر:

چکسه من شیفته دن اول مه والا اتگین

پانديرار آھيم اودو گويدہ مسيحا اتگين
 بيلدي گويا دوتار اول دم من رسوا اتگين
الہ آلير گزيجک اول گل رعنا اتگين
وہم ائدر کيم دوتا بير عاشق شيدا اتگين
 فضولي نين : کرم قيل کسمہ ساقی التفاتين بينوالردن
 اليندن گلدیگی خیری دریغ ائتمہ گدالردن
 مطلع لی غزلینی بیرچوخ شاعرلریمیز تخمبسا ائتمیشلر . بورادا نمونہ
 اوچون بیر نئچہ سینی درج ائدیریک :

۱۸ - اینجی عصر شاعری ملا مرسل شیروانی دن :

آچیلماز کونلوموز باغ ایچره سرو دلربالردن
 در میخانہ لر باغلانندی تقلید ریالردن
 اوزولدی دستیمیز جام شراب مه لقالردن
کرم قيل کسمہ ساقی التفاتين بينوالردن
اليندن گلدیگی خیری دریغ ائتمہ گدالردن

سید عظیم شیروانی نین تخمبسا سیندن اوچونجو بند :

شکسته کاسہ ی چینی مثالیق بیر صدامیز یوخ
 صینیق نئی تک هوادن دو شمو شوک بیردم نوامیز یوخ
 صبا ، اول گل بدنندن نامہ ی محنت فزامیز یوخ
اسیری غربتیز بیز سندن اوزگہ آشنا میز یوخ
آیاغین کسمہ باشین چون بیزیم محنت سرالردن

بوغزلی ۱۸ - اینجی عصر شاعرلریمیزدن صالح شیروانی و ملالی ده
 تخمبسا ائتمیشلر . فضولی نین ترجمان حالی اولان :

دوست بی پروا فلک بی رحم دوران بی سکون
 درد چوخ همدرد یوخ دشمن قوی طالع زبون

مطلع لی مشهور غزلینی ده ۲۵ - اینجی عصر آذری شاعرلریندن بیرنئچہ
 سی تخمبسا ائتمیش . بونلاردان آقاداداش منیفین تخمبسا سیندن بیرینجی
 بندی درج ائدیریک :

دل پیریشان ، بخت روگردان فرح ایامی دون
 آشنا بیگانه مسلک ، مسلک اهلی پرفنون
 رای بی تدبیر عقل عاجز سرشگ دیده خون
دوست بی پروا ، فلک بی رحم دوران بی سکون

درد چوخ همدرد یوخ دشمن قوی طالع زبون

گئچن عصرین اولینده ، عباس میرزا زامانیندا یاشایان گؤرکملی
لیریک شاعریمیز حیران خانم دا فضولی نین تاثیریندن اوزاق قالما -
میشدیر . نمونه اوچون اونون فضولی نین :
یار قیلمازسا منا جور و جفادن غیری
من اونا ائیله مزم مهر و وفادان غیری
مطلع لی غزلینه یازدیغی نظیره نی نقل ائدیریک :
چاره یوق دردیمه اول لعل دوتادن غیری
کیسه دوتماز الیمی باد صبادن غیری
یوخدی بیر یار ، ائده حالیمی دلداریمه عرض
سر کویینده مگر باد صبادن غیری
بختیمیز شدر حیرته ایدی چونکه بیزه
گؤرمه دی یار روا جور و جفادن غیری
گرچه دلدار منه ائیله دی چوق ظلم و ستم
من اونا ائیله مزم مهر و وفادان غیری
ایسته ریک دلبریمین خدمتینه عرض قیلاق
تحفه یوق داحی بیر خیر دعادن غیری
اولمادی بونجا گرفتار غم و درد و الم
سر کویینده من بخت قرادن غیری
دشمنین طعنه سی ، هجران اودی ، غربت المی
یوخدی غمخوار بیزه کیسه خدادن غیری
گر قضا سالدی سنی یاردن آیری (حیران)
داها تقدیره نه چاره رضادن غیری
۱۹ - اونحو عصر مرثیه شاعرلریمیزدن ماراغالی دخیل فضولی نین :
اوئله سرمستم که ادراک اتمزم دنیا نه دیر
من کیمم ، ساقی اولان کیمدیر می و صهبا نه دیر
مطلع لی غزلینه بو نظیره نی یازمیشدیر :
عاشورا گونی (امام حسین (ع) ین دیلیندن :
اوئله مست حام عشقم بیلزم صهبا نه دیر
آب کوثر هاردادیر یا ساغر مینا نه دیر
بزم وحدت ، شمر ساقی زخم ساغر ، قان شراب
بانگ نوشانوش دور ، فریاد و اوپلا نه دیر

زینبیم یاددان چیخیب ، بيلم سکینه هاردا دیر
 جلوه‌گاه عشقده دنیا و مافیها نه‌دیر
 اؤز- اؤزومو من فراموش ائتمیشم هئج بيلمزم
 ریزه- ریزه دؤغرانا ن صدپاره بو اعضانه‌دیر
 عاشق مجروحا یئر بسترده گون نورو لحاف
 سندس خلد برین یا سایه طوبا نه‌دیر
 باش وئرن من، باش کسن سن قیل و قال ائتمک نچون
 بیر نفر مظلوم اولدورمکده بو غوغانه‌دیر
 ایندی یئل طوفان ائدر، توز تورپاغی ائیلر کفن
 یاز کویوندا شهیده خلعت دنیا نه‌دیر

۲۵ - اینجی عصر شاعرلریمیزدن دوکتور عباس صحت فضولی تین :

دهنین دردیمه درمان دئدی لر جانانین
 بیلدیلر دردیمی یؤخدور دئدی لر درمانین
 مطلعلی غزلینه مربع شکلینده نظیره یازمیشدیر. اُونون ابکینحی بتدی
 بئله‌دیر :

عشق ایکن روز ازل خلعت آدم سببی

واعظین خلقی نه‌دیر نهی دمام سببی

اولسا محبوبلارین عشقی جهنم سببی

حوری قیلمانی قالیرکن دیسینه رضوانین

فضولی نین یارادیجیلیغی خلق ادبیاتیلده قیریلماز تئلرله
 باغلی‌دیر. او خلق ادبیاتی نین زنگین خزینه‌سیندن اُونون مثل، آتالار
 سؤزلری، بایاتی لریندن مهارتله استفاده ائتمیشدیر. اُونون خلق
 ادبیاتیلده علاقه‌سی قارشیلیقلی اولموشدور. او چوخ یئرده آتالار سؤزو
 و مثلردن غزللرینده استفاده ائدیر. مثلا :

گه گؤزده گه کونول ده خدنگین مکان. توتار

هرقاندا (یا نندا) اولسا قانلینی البته قان توتار

حریف بزم غم خون دل شرابیم اولوب

کی یا خشی یا خشی یه اوغرار. یا مان یا مانه یئتر

سوردی مجنون نوبتین ایندی منم رسوای عشق

دوغرودیرلر: هرزما ن بیر عاشقین دورانی دیر

(۱) یا مانلیق یا مانا قالار.

انتظار می گزینگیله بایرام آیینا * باخا باخا انه جکدیرگوزوموزه قارا صو
(سوللارا باخماقدان گوزومه قارا صو ائندی) .

فضولی اثرلرینده کی آیری - آیری پارچالار ، حکمتلی سؤزلروا فاده
لرده خلق ادبیاتینا گئچمیش و آتالار سوزو کیمی ایشلنمیشدیر . مثلاً
فضولی نین : آلدانما کی شاعر سؤزی البته یالان دیر .

فضولی درد الیندن داغا چیخدی .

دندی لر بخته ور با یلاغا چیخدی .

لیلی به محنون گوزیله باخ .

محنون کیمی قرآن اوخویان واللیل ده قالار و سایره .

خلقیمی زین آیری - آیری گورکملی شخصیتلری ده فضولی نین حکمتلی
سؤزلریندن استفاده ائتمیشلر . آذربایجان لیریک شعرینده فضولی یه
هئج اولما و سیر نظیره یازمایان ، یا خود اونون ابنجه غزللرینسی
تربیع ، تممیس و تسدیس ائتمه یین غزل شاعری یوخ کیمی دیر .

فضولی بوندان ۴۰۰ ایل قابق یا شامیش اولدوغو حالدا اونون
اولمز صنعتی اوز طراوتینی ایتیرمه میشدیر . بؤگون ده شاعرین لیلی و
محنونو سئولهرک اوخونور . فضولی نین غزللری بؤگون ان چوخ اوخونان
ویگه نیلن و تضمین و تنظیر ائدیلمن غزللردیر . آذربایجان درام ادبیات
تی قوروحوسو عزبر حاجی بیگوف یا زدیغی لیلی و محنون اوپراسی نین
متنی فضولی نین منظومه سی نین موضوع و سؤزلری اساسیندا قورولموش .
منظومه نیر ترکیبینه داخل اولان غزللر بؤگون ده خلق خواننده لری
طرفیندن سئویله - سئویله اوخونور .

فضولی نین لیلی و محنون شفاهی خلق ادبیاتی نین انکشافیندا

بؤیوک تاثیر گؤستر میشدیر . خلق آراسیندا یاییلان لیلی و محنون
فضولی اثرینه اساسلانیر .

فضولی نین لیلی و محنون ، آلمانجا ، انگلیزجه ، روسجا ، ایتالیان

جایا ترجمه ائدیلمیشدیر .

۲ - فضولی نین عثمانلی شاعرلرینده کی ادبی تاثیر :

فضولی نین تاثیر عثمانلی ساحه سینده داها چوخ اولموشدور .

مشهور تورک ادبیاتشناسی نهادسامی بانارلی یا زدیغی رسملی

تورک ادبیاتی تاریخی کتابیندا بوباره ده بئله یازیر : باقی ، یحیی ،

خیالی کیمی جاغداش عثمانلی شاعرلریندن باشلایا راق نابی ، ندیم ،

شیخ غالب کیمی عصر لرین یگانه لری اؤزه ریننده فضولی نین تاثیر
 اولموش و بوشا عر لرین هامیسی فضولی یه نظیره لر بازمیش ، اونوتقدیر
 ائتمهگی و آنلاما غی بؤیوک ذوق بیلیمیشلر . مولف صونرا بئله دوام ائدیر :
 فضولی نین شهرت و تاثیر ، تورک ادبیاتی نین غربی لشمگه
 باشلادیغی زمانلاردا دا دوام ائتمیشدیر . غربی لشمیش تورک ادبیاتی
 نین تمثیلچی لریندن عبدالحق حامد ، ثروت فنون مکتبی شاعر لری (توفیق
 فگرت و قلمداشلاری) دا فضولی نین تاثیر آلتیندا قالمیشلار . ۱۹۲۵
 ده یاییلان فضولی آدلی تدقیقی اثرینده سلیمان نظیف بوباره ده بئله
 یازمیشدیر : فضولی تاثیر یال نیز یوکسک ادبی محیط لرده و کلاسیک
 شاعر لرده قالمامیش ، بیر طرفدن تکه (خانقاه) شاعر لری و دیگر
 طرفدن ده ساز شاعر لری (عاشیق لار) واسطه سیله ، گئنیش خلق چئوره (محیط)
 لرینه یایلمیشدیر . سنی طریقتلره منسوب صوفی شاعر لر قدر بکتاشی ،
 حروفی ، قیزلباش شاعر لری و عاشق لاردا اونون بؤیوک نفوذی آلتیندا
 قالمیشلار . ۱۷ - اینجی عصر دن باشلایا راق عثمانلی امپراطور لوغونون
 مختلف ساحه لرینده یعتیشن ساز شاعر لری اؤزه ریننده و خصوصاً بونلارین
 ان ایزه لی گلن لریندن گوهری ، عاشق عمر و دردلی کیمی صنعتکار لار
 اؤزه ریننده فضولی نین نه قدر بارز ایزلر بؤرا خدیغی در حال گؤزه چار -
 یار . فضولی بین ان چوخ ایشلتدیگی وزن لر و نظم شکیل لری عاشق
 ادبیاتینا دا گیرمیش و اونون تفکر و احساس خصوصیت لری ساز شاعر لر -
 ینه ده انتقال ائتمیشدیر . عاشق لار مجلس لرده اونون غزل لرینی اؤخور
 و حوان عاشق لار اونون دیوانیندا ن فال آجیب اؤزلرینه تخلص سئجیمیشلر .
 فضولی نین بعضی شعر لری تورکیه ده مولود نبی مراسملرینده ده
 او خونوردی . حتی بعضی شعر لرینه بسته لر (موسیقی آهنگی) دؤزه لمیشدیر
 ۱۶ - اینجی عصرین ان مشهور شاعری وقانونی سلطان سلیمان نین
 ملک الشعرا سی و مکتب صاحبی اولان (باقی) فضولی دن متاثر اولوب
 اونون غزل لرینه ان گؤزه ل نظیره لری یازمیشدیر . بورا دا نمونه اوحون
 اونون سر نظیره سینی نقل ائدیریک :

فضولی نین صبح چکمیش چرخه تیغین داشه چالمیش آفتاب
 ظاهر ائتمیش اول مه دلاکه عین اکتساب
 باقی آشا غبداکی نظیره نی یازمیشدیر :

شویله اولموش جام عشق یاردان مست و خراب

كنديسين ديواردن ديواره وورموش آفتاب
 نافه قيلدى زلف مشكينين گوروب سر برزمين
 آياغين طوپراغبنا مسكينليك ائتدى مشك ناب
 دوقونوبدور باده گلونا چشم روزگار
 ساغر اوږزه صانمانيز پيدا اولور يئرير حباب
 شهنه دوران نولا چكسه چئويرسه دمبدم
 ايكي قانلو دور آنيلميش باده ناب و كباب
 درد عشقين عاشق مسكينى آخر اولدورور
 مستليك پايانه يئتسه ايريشور البته خواب
 "باقى" يه سندن فراغت وئردى اي گردون ، دون
 سده (درگاه) دولت مات پادشاه كامياب

روحى بغدادى (وفات ۱۶۰۵) بغداددا ياشاميش مشهور تورك شاعر-
 لر يندن دبر . فضولى نين تاثيرى آلتيندا قالميش و چوخ گوزهل نظيره
 لر يازميشدير . مثلا : فضولى نين :
 عشق ايميش هر نه وار عالمده * علم بير قيل وقال ايميش آنحاق
 ستيه قارشى روحى :
 عشق اصل كمال ايميش بيلديم * ما سوا قيل وقال ايميش بيلدبم .
 دئميشدير . فضولى نين :

ائيله سرمستم كى ادراك ائتمزم دنيا نه دير .
 من كيمم ساقى اولان كيمدير مى و صهبا نه دير .
 بيتيله باشلانان غزلينه روحى :
 باغ دا هر شب فغان بولبول شيدا نه دير .
 شاخ گل ده رنگ و نوى غنچه حمراء نه دير .
 مطلعلى غزليه نظيره يازميشدير .

۱۷ - اينجى عصرين مشهور شاعرى نفعى دن فضولى يه يازدىغى سبر
 نظيره مى نقل ائديرىك : فضولى نين :

ازل كاتيلرى عشاق بختين قاره يازميشلار
 بو مضمونيله خط اول صفحه رخساره يازميشلار .
 مطلعلى غزلينه آشاغبداكى غزلى نظيره يازميشدير :
 سازانلار ييگريم دستينده بير پيمانه يازميشلار
 گوروب مست مى عشق اولدوغوم مستانه يازميشلار

بانا تکلیف زهد ایتمزدی ادراک اولسا زاهد ده
 یازیققلار (حیف لرا ولسون) کیم آنی عاقل بنی دیوانه یار میشلار
 دگیلدییر گۆزلرینده سایه مزگانى عشاقین
 خطین رسمین بیاض دیده گریانه یاز میشلار
 بنیم عاشق کی رسوالیقدا توتدو شهرتیم شهری
 یازانلار قصه مجنونو هپ یابانا یاز میشلار
 نیجه ظاهر دیر ای "نفعی" سۆزوندن دیلده کی سۆزون
 یازینجا نسخه شعرین قلملر یانا یاز میشلار.

۱۸- اینجی عصرین ان گۆرکملی شاعری ندیم ده فضولی دن متاترا و لموش
 و اونون غزللرینه نظیره یاز میشدیر بورا دانمونه اوچون بیرغرلیسی
 نقل ائدیریک : فضولی نین :

حیرت ای بت صورتین گۆردو کده لال ائیلر منی
 صورت حالیم گۆره ن صورت خیال ائیلر منی
 مطلعلی غزلینه ندیم آشاغیدا کی غزلی نظیره یاز میشدیر :
 بوس لعلین اؤیله سیراب زلال ائیلر منی
 کیم گۆره ن آب حیات اجمیش خیال ائیلر منی
 شاعره سۆزتا پماغا منت یوخ اما نیله ییم
 آه کیم حیرت سنی گۆردو کده لال ائیلر منی
 سفودیگیم، جام می یه حاجت نه دیر، لعل لبین
 بیر شکر خنده ایله مست بی مجال ائیلر منی
 باغدا زلف ورخون آندیقجا بو کیم دیر دئیو
 سنبل و گل بیر بیر یسیندن سئوال ائیلر منی
 نکهت زلفونله گلدیکه نسیم نوبهار
 طره، سنبل صفت آشفته حال ائیلر منی
 ناتوانم "اؤیله" چشمین حسرتیندن کیم گهی
 سایه مزگان آهو یایمال ائیلر منی
 گردیشین گۆردو کده ساقی ملایم مشرببن
 "آرزو سرگشته، فکر محال ائیلر منی"
 گۆلدوره ر یا آغلاداریا لطف ائدریا خود عتاب
 حاصلی نئیلر سه اول رخساری آل ائیلر منی
 عرض مالیم جوخ افندیم خاک پای دولتسه
 لطفون امابی نیاز عرض حال ائیلر منی

من قولون لاييق دگيلدير وطنه اما گينه
 التفاتين آرزومند وصال ائيلر منى
 گوڭيا بيلمز افنديم بنده" ديرينه سـين
 کيم "نديما" بومودوردئوسئوال ائيلر منى
 ۱۸ - اينجى عصرين بئويوک متصوف شاعرى شيخ غالبده فضو دن
 تاثير آلميشدير. اونون شاه اثرى صاييلان ، حسن و عشق آدلى ۱۰۰ بيت
 ليگ مثنوى سينده. فضولى نين لىلى و مجنون منظومه سى نين ايزلـرى
 واردير. مثلا، نهاد سامى نين يازديغى کيمى، حسن و عشق ده کى :
 کيم گوهر حسنه طالبم بن غوغاي طلبده غالبم ---
 مصراعلارى لىلى و مجنون داكى :
 تعمير خرابه طالبم من انشاء الله که غالبم ---
 بيتى نى تداعى ائتديرير. شيخ غالبين :
 معذور توتاي رفيق معذور . مصراعى ، فضولى نين :
 معذورسان اي نگار معذور مصراعينه چوخ ياخيندير .
 فضولى نين اثرينده لىلى يه آتاسى نين وئردىگى نصيحت لردن :
 قيزسان اوچوز اولما قدرينى بيل ، حسن و عشق ده قيزسين گرم ائيله-
 سن گران اول مصراعينه اورنگ اولموشدور .
 فضولى ادبى مکتبى نين تاثيرى تورکيه ده " تنظيمات " دورى شاعر
 لرى و اوندان صونرا دا آز - چوخ دوام ائتميشدير . لاکن چاغداش
 تورک ادبياتيندا فضولى ديلينى و ياراديجيلىغينى ياشادان ان چوخ
 آذرى شاعرلرى اولموشلار .

"وارليق" نين اون ياشى

يئنى ايلي اوغور دئيرير	سنه اوز قارداشين وارليق
سنله آرتيق سئوينه جک	هر بير وطنداشين وارليق
ياشا ، اي بولبولوم ، ياشا	قوربانام سنين تک قوشا
دوققوز ايلين چاتيرباشا	اونا دولور ياشين وارليق
عندليب دير منيم آديم	اوجاليب عرشه فرياديم
ياشاسين دوقتورجواديم	سنين اول نقاشين وارليق

خسرو و شیرین موضوعو

و

* تورک ادبیاتی *

(۲)

.... مریمین وفاتیندان صونرا نظامی بو حادثه‌نی تکرار ائتمگی لازم گورمه میشدیر. سانکی موقتی اولاراق نظامی خسرووندا شیرینه نسبت بییر نوع مایوسلوق و اومیدسیزلیک عمله گلمیش، یعنی بیردلدار، تزه بییر معشوقه تاپماق فکرینه دوشموش، و بو باره ده چیخیش یولو آختارماقا باشلامیشدیر. نظامی مریمین وفاتیندان صونراکی احوالاتی بئله نظمه چکیر

ملک دم داد و شیرین دم نمیخورد * زناز خویش موئی کم نمی کرد
چو عا حزگشت زآن نازبخردار * نهاد اندیشه را بر چاره کار
که یاری مهربان آرد فرا جنگ * بر هواری همی راند خر لنگ
سروکاری زهر خویش گیرد * سراز کار دگر در پیش گیرد ....
زهر قومی حکایت باز می حسست * نگیرد مرد زیرک کار خود سست

آنحاق شیخی نظامی نبن بوفکرینی، یعنی خسروون شیرین دن دویماسینی و اؤزگه بییر معشوقه آختاریب تاپماق قرارینا گلمه سینی و ثرمسک ایسته میر. نه دنسه شیخی خسروو اؤز عشقینده ثابت قدم اولوب. اگر بعضا ده شیرینه نسبت اونندان بییر خطا باش و ثرمیشدیرسه، پشیمان اولدو - قونو قلمه آلیر و اؤز عدالتسیز حرکتلرینه گوره گؤزیاشلاری آخیدیر :

ائتدکده یریشان اولدو پرویز * هر ابشینه پشیمان اولدو پرویز
دئدی بودرده نه درمان بن ائتدیم * الیمله ایشیمی ویران بن ائتدیم
قتی انحیتدیم اول بار گرینی * نه یوزیله گوروم یارب یوزینی....
س ائتدی اول قدر زاری وافغان * کی بحرا ولدو پاناغندان آخان قان
قالور خسرو بو حال ایچینده حیران * حکر بریان و گؤز لر زاروگریان ۲
اصفهانلی شکر مسئله سینه گلدی کده نظامی داستانیندا بییرگون خسرو
کبشی لرله بییر اکلنحه مجلسی قوروب، شن لندیک لری زامان، گؤزه ل -
لر حقینده سؤز آچیلیر، هره اؤز گوروب تانیدیگی گؤزه ل حقیقینده
دانی شیر، بییری روم، اوییری ارمن، دیگری ختا، باشقاسی کشمیر و سا بیره

گۆزەل لریندن صحبت ائدیر. آنجا ق اونلاردان بیرسی قطعی اولاراق اؤز رای و ملاحظه سنی نئله سؤیلویور :

بکی گفنا سرای بزم شاهان * شکرنامی است در شهر سپاهان ۳
والهوس خسرو غایبانه شکره وورولور، اصفهان ساری یولا دوشور،
نهایت معلوم الحال شکر تاپیر و اوزون احوالاتدان صوراً ونونلا
اٹوله بیر .

آنجا ق شیخی اثرینده بو احوالات باشلانقیحدا نظامی منظومه سینده
اولدوقو کیمی دگیل دیر. شیخی ده کیشی مجلسی یوخ قادین مجلسینده
شکر احوالاتی اوزه جیحیر. جاریه لرین سربسی گویا مریمین بغیودوب ،
عرصه یه چا تدیردیقی شکر آدلی بیرکنیز حقینده سؤز آچیر گویا اونون
اصلی نسی اصفهانلی اولوب ، تاتار استیلاسی زمانی دوغما یوردونندان
آرالانب ، اسپر کیمی روما کؤچورولموشدور. مریمین جاریه سی اولوب ،
صورادا مریمله بیرلیکده مداینه (اصفهان گرهک اولسون) گئدیپ
چیخمیشدیر. شیخی سورادا زمان عاملینه و تاریخی احوالاتلارا دقت
بئتمره سلمه مبش ، سلمه میشدیر کی ، خسرو پرویز دورو تاتار باسقی
نسی دان جوخ - جوخ ایره لی اولوب و مسئله نی بیرنوع قاریشدیریپ ،
همی ده معاصرلشدیرمیشدیر. اصفهانلا مداینه فرق قویما میش دیر و
شکر ده بیر زادگان قبزی کیمی قلمه وئرمیشدی .

دئمه لی شیخی ترجمه سینده خسروون شکر آردینجا اصفاهانا گئتمه -
سی احوالاتی سلبانب ، احوالات تمامیه باشقا شکل ده قویولموشدور .
لمکن شیرینین تک قالب آه و ناله سی ، اضطراب کئچیرمه لری و سی
تابلیق ائتمه سی نهایت خسروون قولاقینا جاتیپ ، انصافا گلیب اووا
جبخماق بهانه سی ایله. قصر شیرینه طرف بولا دوشمه سی احوالاتی وسایره
تخمینا نظامی ده اولدوقو کیمی ترنم ائدیلب ، نظمه چکیلمیشدیر .

حسرولا شیرینین طوی مراسم لری ده اوریز بنالدا اولدوقو کیمی جوخ
مفصل و طمطراق لب دیر. خسروون سرخوش اولماسی ، شیرینین دایه واسطه سیله
اونو سینا ماسی و سایر احوالات اولدوقو کیمی ترجمه اولونموشدور .
یگانه فرق سوراسیندا دبرکی ، شیخی نکیمانی کیشی یوخ ، قیز حساب ائدیپ
اونو باریده اره وئرمیشدیر. فاروق ک . تیمورتاش دا اونا استنادا "
شبی نین سهوینی تکرار ائده رک یازمیشدیر: "... اوج گون صوراً
شیرین عادتی اوزره فقیرلره یارا و مال داغیتدی، باریده نکبسانی،

شاوورا همايونو وئردى لر. اوبيرى اون قىزى دا ائولدىردىلر " (۴)
حالبوكى. نظامى آچىق آيدىن يازمىشدير :

نكىسا نام مردى بود چنگى   ندیمی خاص امير سحاب سنگى ۵
نظامى اثرينده خسرو اؤزو شيرينه ائولنديكدن صورا نكيسانى دا
هميلا آدلى بير قيزا و ياربدى سمن تركه ائولدىرمىشدير :
هميلا را نكيسا بار شد راست   سمن ترك ار راى بارىد خواست ۶
نه دنسه بو حقه شىحى نظامى منظومه سسه و دىكر ماخذلره دقت
يتيرمه ميش و نئله سدر سهوه بول وئرمىشكى، بو سهو اؤز ائزىسى
شاعرين خلف لرينده ده برونه وئرمىشدير .

شىخى طوى مراسمى سى نظامى ده اولدوقوندا داها گئيش و طنطنه
لى تصوير ائدير، خسروون حاه - خالاندان ، محتشم سارا لاريدان ،
زنگين خزينه لريندن ، قدرتلى اردوسوندا انغز دولوسو دابيشب گنج
با د آورده دن دانيشير ، گئديب كئچمىش لرده اوز وئرمىش ايران و روم
مخاربه لرينه توخونور ، صورادا طبرى تاريخنه استنادا خسروون آعدر
قيمتلى، مرصع نشان " تخت طاقديسن دن " دانىشور ، اوبون اوره رينده
كى لعل و جواهراتى تصوير ائدير . خسروون نئنه خيخما مراسمى
تصوير ائدير ، گويا بو مراسم ده بير چوخ اولكدارى ساشخىلارى او
جمله دن : يمن ، مصر ، شام ، هندوستان ، چين و سابر حكمدار لارى
اشراك ائتمه لريني قلمه آلمىش و نظمه چكىمىشدير .

اگر نظامى اثرينده گلين دالينحا گئدىلر بى سايى مبن سدر سسه
شىخى بو رقمى اون مبن نفره حاتدىرمىشدير . . برسؤزله نظامى طرفىدن
۱۶۶ بيتده تصوير و ترسم ائدىلمىش طوى مراسمى ۲۱۲ مصراعدا نظمه
چكىمىشدير .

خسروون ياشا دولماسى ، بزرگ امدايله حكمت ، فلسفه ، كاشفات و
نجوم باره ده علمى بحث و ملاحظه لرى باره ده ، خسروون حكيمه وئردىگى
سئواللارا نئحه جواب وئرمه سى . اونون خسروا ايلك بارادىلشيدان ،
موجودات سلسله سببدن و مخلوقاتدان دانيشماسى ، دؤرد عنصرون تركيب
- ائندن ، معدن ، نبات و حيوانين بارانيب ، اورتايا چيخما سئندان
حكيمانه ملاحظه لرى ، دقتى حلب ائدن بحث لردن بىرىسى سدر ، نهايت شىحى
ده خسروو سدر عتدالتلى حكمدار كيمى . عمروون آخريدا مثبت سدر
انسانا چيوريلمه سيني نظمه چكىروبونونلادا شىحى ترحمه سى ياشا جاتر .

شېرويه احوالاتى، خسروون قتليندن سونرا تاج و تخته صاحب دور- ماسى، قارداشلارينى اؤلدورمه سى يا شيرينى الدهه ائتمك فكريله هر جور رذالته ال آتما سى، شيرينين عقلى و حسارتلى تدبيرى، اؤزونو خسروون مزارى اوزه رينده اؤلدورمه سى و سايره شېخى طرفيندن ترجمه ائديلميشدير. نه دنسه شېخى بو داستانين ان رومانتيك و فحيعى حصه سيني قلمه آلماميشدير.

بعضى عالمرين، او حمله دن كاتب جليى^۷ نين فكرينجه گوبا سى شېخى نين وفاتيندان سونرا باجيسى اوغلو بايزيدين مصطفى حمالى اثره ۲۱۲ مصراعدان عبارت علاوه يا زاراق اثرى تما ملاميشدير. آنحاق بو فكري دوزگون دگيلدير. چونكى شېخى نين باجيسى اوغلو حمالى اثره آنحاق ۲۱۲ مصراعدان عبارت بير ذيل يا زمبشدير، اونظامى داستانيندان حتى بير بيتى بئله ترجمه ائتمه ميش، اثره هئچ بير مطلب آرتيرما مستدير. اونون بو علاوه سى آنحاق بيرنوع مدبحة سحبه لى آرتيرما دير.

شېخى نين اثرى مضمون اعتبارى ايله نظامى داستانى نين بير نوع ترجمه سى ساپيلسا دا، اورا مستقل و اريژينال حادشه لرده آز دگيلدير. آنحاق يئننه ده اثرين آنا خطى نظامى متنيندن او قده رده اوزاق دگيل دير. دوزدوركى، شېخى امير خسرو دهلوى، امير علبشير نوائى، وحشى بافقى و باشقالارى كيمى تام مستقل سىر داستان ياراتما ميشدير. آنحاق تكجه ترجمه چرچيوه سينده دا يانيب، قالما ميشدير. او، داهى نظامى نين مثل سيز "خسرو و شيرين" اثرينى فارس ديليندن سربست و ياراديجى صورتده آنا تورك ديلينه چئويريب، سونراكى تورك شاعر - لرينه جيغير آچميشدير.

بو ياخينلاردا آراميزدان گئتميش معاصر تورك عالمى فاروك . ك. . تيمورتاش تورك ادبياتيندا " خسرو و شيرين " و " فرهاد و شيرين " موضوعونو اطرافلى صورتده تدقيق ائتميشدير. او XIII عصرين مشهور قبياق شاعرى قطب خوارزمى دن باشلياراق XIX عصره تك آذربايجان شاعرلريندن مصطفى آقانا صره، اسماعيل بيگ ناكاما قده ر نظامى داستا- نينى ترجمه ائدن، يا خود اونا جواب و نظيره بازان ۲۱ شاعرين آدينى چكبر، اونلارين بير نئجه سى نين اثرلرين دن نمونه لر گؤستريب بحث ائدير...

... فاروق ك . تيمورتاشين تدقيقاتى سيزه آيدن گؤستريركى، تورك

شفاہی خلق ادبیاتیندا یا ییلیمیش اولان "فرہاد و شیرین" احوالاتینین اساس منعی آنجاق نظامی اثری دیر. نتیجہ جیخارماق اولار کی، نظامی موضوعونون، نظامی قہرمانلاری نین تورک خلق ادبیاتینا کئچمه سی اوچون امکان یارادان، شبہ سز کی، **xv** - عصرده شیخی کیمی استعداد - لی صنعتکارین بو گؤزہل، بدیعی وساده دیل له یاریلیمیش اولدوقو بو منظوم ترجمہ سی اولموشدور. او بو حقدہ سویلوویور: "شیخی اثری نین کونوسو (موضوعو) نظامی دن آلینمیش دیر، فقط بو عینا یا ییلیمیش سیت بیرترجمہ دگیلدیر. شاعر اثرہ کندی شخصیتینی قویا ییلیمشدیر" ^۸

دوغروداندا شخی بؤوک نظامی نین اولمز "خسرو و شاد" منظومہ سی نین ترجمہ سی ابلہ تورک ادبیاتینا بئنی بشری بؤوک صنعت نموتہ سی. قاباقجیل درین مفکوره، انسانیرورلیک و حقیقی محنت فلسفہ سی و شعری، جانلی قدرتلی قہرمانلار، نحب و صمیمی حیات و انسان سئوگی سی گتیرمیشدیر. شخی نین بو بدیعی و گؤزہل ترجمہ سی نین بؤوک تاریخ اہمیتی ده محص بونلارا گؤرہ دیر.

بونودا قید ائتمہ لیک کی، شیخی نین بو نحب تشبثو یعنی بو اورہ گلری اوخویان ترجمہ سی **xv** - عصر تورک ادبی حیاتینا تامامیلہ یعنی اولان و او واختا قدہر یرده آرخاسندا قالان نظامی عنعنہ لری نین، نظامی ابستکلری نین نظامی فکری نین انسانین معنوی عالمینی ایشیقلااندیران، نظامی فکر و شعریتین الہام و اعجازکارلیق سوبہ - سینہ قالدبران استقامتینی گتیرمیشدیر. او بو الہی لشدیرمیشدیر و کمالا سوق ائتدیرمیشدیر.

دوغرودور ہلہ تخمینا ۲۵ - ۲۵ ایل شیخی دن اول احمد آدلی بیر تورک شاعری نظامی یارادبجیلبغین تاثیر ایلہ "اسکندرنامہ" بازمیش، اوندان دا قاباق گلشہری آدلی بئر شاعر نظامی ادبی مکتبی نین آردیجیلاریندان اولوب، نظامی عنعنہ لرینی تورک ادبیاتینا گتیرمیش دیر. آنجاق اونلارین ہئج سیریبسی نین خدمتی شیخی ابلہ اولچولمہ گہ قادر و لایق اولما مہش دیر.

FLEMING ۱۹۶۵ - ایلده آلمان شرقشناسی باربارا فلممنگ " فخری " تخلصو ایلہ فخرالدین یعقوب بن محمدین مارگورگ دولت کتابخانہ سینده ساخلانیلان بئنی منظوم بیر الیازماسینی تایمیشدیر. بو منظومہ دہ داہی نظامی نین "خسرو و شیرین" شاہ اثری نین تورک

(آنا دولو) ديلينه ايلك ترجمه سي دير .

بو ترجمه باره ده بار بارا فلم مينگ گئنيش بىر مقاله ايله چيخيـش
ائتميشدير .^۹ ترجمه ۱۷x - نحي عصرين ايکينجى ياريسيندا يعنى شىحي
ترجمه سيدن تخمينا ۵۰ ايل اول يعنى دوز ۱۳۶۷ - نحي ميلادى ايلده
آيدين اوغلولا سلاله سندن اولان عيسى بيگين حاکمىنى ايللر بىر
ترجمه اولونموندور . آحاق بار بارا فلم مينگين مقاله سيدن اشفا بو
نادر ترجمه حقيده الـمـيزده هئج بىر معلومات اولما ديعنا گوره بو
باره آرتيق هئج بىر فکر سويلوبه بىلمىر بىک . مقاله ده ترجمه دن
بالىز آتاعداكى نىت و نىرلميشدير :

گوچوم نئتديکجه اولدوم ترجمانى * نظامى نين گى ، تادا ولسون روانى^۹
نظامى بارا دىجىلىقى و اونون ادبى نکتى نين آردىجىلارى ايشى
مشغول اولان تورک عالم لرى او جمله دن فاروک ک . سمور باش دا انديه
دهک آبار دىقلارى تدقيقاتدا فخرالدين يعقوب بىر محمد دن بحث اشمىر
و سور آجىر ، بورا دانا بئله نتيجه حىارماق و قراره گلـمـک اولارکى
هله لىک نورکيه ده اساسا شىحي نين ترجمه سي تانـمـش و اساس
کوتورولموشدور . فخرالدين ترجمه سي الده اولما ديعنا گوره تورک ادبى
احتمالاتى بىر دقتنى طلب اشميشدير .

خسرو و شيرين منظومه سي نين

تورک ادبىاتيندا منشور ترجمه سي

بىر " خسرو و شيرين " نى منظوم ترجمه سي حقينده مختصر معلومات
و نردىک . اندى ده الـمـيزده اولان تورک ديلينه چئور بىلميش ترجمه لرىن
بىرسى باره ده قيسا حا بحث اشمىک استىر بىک :

عرتنى دن قاباق بونو قيد اشمىک لازمديرکى ، بىر ديلدن ديگر بىر
ديله منظوم ترجمه صون درجه جتىن و مرکب و مسئوليت لى دير . بىر منظوم
اتر لرى نثر ايله ترجمه اشمىک طرفدارى اولانلارا حق و نىر بىر بىک . بوايش
گئتميشده نادر حاللاردا حياتا گئچىر بىلسه ده ، اندى دشىک اولارکى ،
گئنىش معناس دا تطبيق اولما قدا و با بىلما قدا دير . حاضر دا دو بىا نين
بىر جوج بئر لرى سده منظوم اتر لرىن ترجمه سنى نثر ايله ، اؤزوده بىمعام
و بىس نثر ايله و نىر بىک ، ظاهرى گؤزه للىک بوخ ، مضمون دولقونلوق و
اترىس معناسى بىن مکمل شكىلده و نىر بىل ب ، اوخو بوا چا ندىر بىلما سىنا
چهد اولونور . . .

معاصر تورک یا زیحیسی صبری سئو- سئویل ده همین یولو نکه نیب سئجمیشدیر. او، منظوم " خسرو و شیرین " اثرینی ساده و سلیس بیر دیل له، ییغجام شکیلده تورک دیلینه جئویرمیش، ۱۹۵۵ میلادی ده استانبول دا نشر ائتدیرمیشدیر .

مترجم اثرین اولینده اون صحیفه لیک قیمتلی بر مقدمه ده نظامی نین حیات و یارادیجیلیغی باره ده ییغجام و علمی معلومات وئریب، نظامی "خمسه" سی نین علمی و ادبی اهمیتیندن بحث ائتمیشدیر. گنجه استادی نین بوتون دونیا او حمله دن تورک شاعر و ناثر لرینه ادبی تاثیریندن دانیشمیش، اؤز فکرینی بو حقه ده بئله افاده ائتمیشدیر. " ... نظامی نین تورک شعرینه ده تاثیر بؤیوک دور. بو تاثیر احمد یاشادان اعتبارا گؤرونمه گه باشلار، صون زمانلاردا صبا یاشالار قدر دوام ائدیر، حتی یحیی کمال دا بئله اوندان ایزلرولونویور " ۱۰

صبری سئو- سئویل ترجمه سینده آشاغیداکی اصوللارا اساسلانمیش و سئویمله میشدیر: " لسان دا ممکن مرتبه ساده لگی اختیار ائتدیک، فقط بو ساده لیک وصفینی دیلده بئر ائتمه میش باقی اویدورما کلمه لر معنا سینا آلمادیق، حکایه لرین داها اساسلی آنلاشلما سی ایچین اصرار ائدن سئرلری آچیقلا دیق، آنت لر و حدیث لره اشارت ائده رک اونلارین معنالارینی بازدیق، کتابی داها فایده لیب یا یما قا جالیشدیق او زامانلارین یا شابش طرزینی دوشونوش و گؤرونوش خصوصیتلرینی بو جهتدن گؤز اؤنون ده توتاراق اسلوبو اجنبی کلمه لرله هیریا لما قدا ن قورودوق ... ترجمه ده متنه صادق قالدیق، اسلوبون ادبی بر شکل آلماسنی ایکنجی درجه ده دوشوندوک، متن اولاراق واحدین تصحیح ائتدیگی نسخه نی قبول ائتدیک " ۱۱

نمونه اولاراق صبری سئو سئویلین منشور ترجمه سیندن بیر یارچانی وئریبک:

خسروون فرهاد ایله مناظره سی	نخستین بار گفتش از کجائی
نه ره لیسین؟	بگفت از دار ملک آشنائی
آشک (عشق) مملکتیندن	بگفت آنجا بصنعت درجه کوشند؟
اورادا هانکی مانا تا مشغول اولورلار	بگفت آنده خرنند و جان فروشند
غام (غم) آلیرلار، جان ساتیرلار!	بگفتا جان فروشی در ادب نیست
جان ساتماک ادب دیشی (خارجی) بیر	
حرکت دگیلمی دیر؟	

گفت از عشقازان ابن عجب نیست آشک لری (عاشیق لری) آراسیندا
بونا حیرت ائدیلمز ۱۲

بو مقایسه لردن گؤرون دوگو کیمی ، صری سئو سئویل اؤز ترجمه
سیده اریزنالین متنینه صادق قالمیش ، اونو معاصر تورک دیلیله
آمدیس و سلبس سیر طرزده افاده ائتمگه جالمیش و بونا تامیله
موقی اولموشدور . بو ترجمه منشور اولسادا ، نظامی اثری نین مضمونونو
اؤروده اختوا ائده بیلیمیشدیر .

(۱) نظامی " خسرو و شیرین " یادگار و ارمغان وحید دستگردی ، تهران
۱۳۱۳ شمسی ص ۲۷۴

(۲) شیخی " خسرو و شیرین " تورک دیلینده ، الیازماسی ، باکی نظامی
موزه بیسین کتابخانه سی ۱۱۷ ، ص ۱۶۱ ، ورشو نشری فوتو صورت ص ۲۵۶

(۳) نظامی ، خسرو و شیرین ، ص ۲۸۷

(۴) فاروک ک . تیمورتاش . تورک ادبیاتیندا " خسرو و شیرین " و " فر-
هاد و شیرین حکاسه سی . آنکارا ، ۱۹۵۹ ص ۱۵۸

(۵) نظامی ، خسرو و شیرین ، وحید چاپی ص ۳۵۷

(۶) بیئنه اورادا ص ۳۹۴

(۷) باج : ملا کاتب چلبی . کشف الظنون ، مطبعة العالم ۱۳۱۵ هجری قمری
باب الخاء ص ۴۶۲

(۸) فاروک ک . تیمورتاش . تورک ادبیاتیندا " خسرو و شیرین " و " فرهاد
و شیرین " حکاسه سی . آنکارا ، ۱۹۵۹ ص ۸۵

(۹) *Barbara Flemming. Zeitschriften der*
Deutschen morgenlandischen Gesellschaft. (۱۵)

1965 Bd, N. 1. 3-36-62

(۱۱) بیئنه اورادا .

(۱۲) بیئنه اورادا .

اشاره :

در سلسله مجموعه‌های ادبیات شفاهی آذربایجان، مجموعه لطیفه‌های "ملانصرالدین" به دوزبان آذربایجانی و فارسی به کوشش م.ع. فرزانه تدوین و آماده چاپ گردیده است. تا امکانات چاپ کامل مجموعه فراهم گردد، ما مقدمه مجموعه را که حاوی برداشتها و دیدگاههای جالبی در بررسی و شناخت لطیفه‌های ملانصرالدین است، در اینجای آوریم.

✧ لطیفه‌های ملانصرالدین ✧

در گلزار گسترده ادبیات عامیانه آذربایجان، لطیفه‌ها و بذله‌ها عموماً به ویژه لطیفه‌ها و بذله‌های به ظاهر شوخ و خنده‌آور آمیخته با ساده لوحی و خوش باوری و ندانم کاری، ولی در معنی حدی و افشاگر و عبرت انگیزی که با اسطوره و شخصیت طنز آفرین ملانصرالدین ارتباط دارند، از نوع حالبترین و بهمین دلیل نیز، از زمره گسترده‌ترین و زبان نزدیکترین نمونه‌های ادبیات مردمی و عامیانه این دیار در شمارند.

لطیفه‌ها و بذله‌های توأم با نیش و نوش که آویز نام پر آوازه ملا نصرالدین را بر خود دارند و تصویرهای عسرت‌نمای زنده‌ای از پلیدیها با بکاریه‌ها، زورگوئیها، دغلبا زبیها، ریاکاریها، خودبیبیها، آزمندیها و دیگر بدعتها و نارواییهای راه یافته در زندگی و روابط اجتماعی را در آئینه طنز ریشخند منعکس می‌سازند، برخلاف تصور آنانی که این آثار بدیع و دلنوا را وسیله و ابزاری در حد تفنن و خوش خیالی و حتی لودگی می‌پندارند، از بدنیش انتقادی و شناخت نکته‌سنج و ذوق بر بار مردم ژرفا در طول مرسها و نسلها مایه گرفته و در گفتار و کردار و خوشمزگیها و شیرین کاریهای ملانصرالدین، این چهره و اسطوره تمام‌نمای طنز و نیشخند عامه تجلی یافته است.

در لطیفه‌ها و بذله‌های منسوب به ملانصرالدین، مزاج خلقی، یعنی هنری که جنبه‌های ضعیف و ناموزون انسانها را ضمن حوادث و ماحراهای خنده‌دار به شنونده سازگومی کند و طنز خلقی، یعنی ادعای که جنبه‌های منفی و پلید زندگی را به شدت به تازیانه استهزای می‌بندد، بطور زیبایی در هم آمیخته و از تلفیق این دو، بهترین نمونه‌های طنز و مزاج خنده‌آور و عبرت انگیز عامیانه که وظیفه‌اش به ظاهر خنداندن ولی در اصل، به اندیشه و تأمل واداشتن انسانهاست، دیده آورده است.

بنا بر این، لطیفه‌ها و بذله‌های به ظاهر خنده‌آور و در معنی عبرت‌نمای
 ملانصرالدین، قبل از آنکه دست‌آورد هائی در حد تفنن و سرگرمی باشد،
 در حکم سلاح کوبنده‌ای است که خلق با توسل بر آن علیه بی‌عدالتیها، زور-
 گوئیها و نا بخردیها برخاسته و با بهره‌گیری از نیروی افشاگر آن، نه تنها
 پرده‌از اعمال و حرکات یلید نا بکاران سومی دارد، حتی در موارد بسیاری
 بآبی ریائی و بی بروائی تمام، از بر ملا کردن ترس و ناتوانی و نارسائی
 خود نیز دره‌تابله و میارزه با این بدعتها و ناروائیها با زنی ماند و این
 درست به خاطر حور داری از همین حصلتها و معیارهای مردمی است که این
 لطیفه‌ها و بذله‌ها بعنوان یکی از بهترین نمونه‌های طنز و نیش‌خند عا میانه
 شناخته شده و شهرت و جاودانگی آنها از مرزهای زمان و مکان فراتر رفته
 و به مثابه یک دست‌آورد بدیعی همگانی و جهان خلقی در همه اکناف و میان
 اغلب اقوام و ملل دنیا قبول عامه یافته است و انواع متن و ترجمه‌های آن
 به اشکال گوناگون میان ملت‌های مختلف و به زبان‌های مختلف جا مه نشر
 پوشیده و زبانه‌عامه مردم گشته است.

ت
 گسترش و رواج لطیفه‌ها و بذله‌های ملانصرالدین در گلزار پهنای ادبیا
 خلقی آذربایجان، تا بدان پایه است که، هر فردی، اعم از عالم و عامی،
 پیر و جوان، مرد و زن، روستائی و شهری و بخصوص قشرهای ژرف‌سای
 جامعه، به میزان دریافت و تجربه و احاطه خود از آن بهره‌ها دارند و بهنگام
 تاکید بر مقصد و منظور و تمثیل و مثل و شاهد کلام و تایید مرا م بر آنها تمسک
 می‌جویند

* * *

لطایف و ظرایف که در فرهنگ فنون و اصطلاحات ادبی از آن بعنوان مضا-
 مین و نوا در کوتاه و منسجمی که محتوائی به ظاهر شوخ و خنده‌دار و در معنی جدی
 و عبرت‌آمیز دارند نام می‌برند و امروزه اصطلاح و تعبیر همگانی "جگ-"
 به شکل وسیع‌حائگزین آن گشته است، از دورانهای قدیم در فولکلور شرق
 رایج بوده و از گنحینه ادبیات عامیانه به آثار نظم و نثر راه‌جسته و مورد
 استفاده و استناد بسیاری از شعرا و ادبا و دانشمندان گشته است. بطوریکه در
 زبان فارسی علاوه بر سخنورانی نظیر سعدی، مولوی، سنائی، عطار، نظامی،
 حامی و در زبان آذربایجانی نسیمی، فضولی، ذاکر، سیدعظیم شیروانی،
 شکوهی، محمدباقر خلیلی، صابر، معجز، حللیل محمدقلی‌زاده و نظایر آنها از
 لطایف و نوا در خلقی به اقتضای مقال استفاده کرده‌اند، کسانی نظیر عبید

زا کانی نیز بوده اند که نوشته‌های مستقلی از آثار خود را به نقل تعداد کثیری از روایات و مطایبات خوشمزه و هزل آمیز اختصاص داده‌اند. عبیدکه نوعاً شاعری طنزپرداز و بذله‌گوی بی‌پروائی بوده، در بیشتر نوشته‌هایش که از او به یادگار مانده و بخصوص در "رساله دلگشا" به قصد انتقاد از وضع آشعثه زمان و استهزای کوتاه‌نظریها، خلافکارها و پلیدیهای اساء زمان تعداد زیادی حکایات خوشمزه‌ای را که به ظاهر شاید تا حدودی نیز مستحسن ولی در معنی به شدت طرا آمیز و عبرت‌انگیز هستند آورده است.

در ریشه‌یابی و بررسی مقایسه‌ای حکایات و نوادری که در آثار و نوشته‌های سخنوران گذشته آمده با لطایف و بذله‌های منسوب به ملا نصرالدین، مشابهت‌ها و همگونیهای بسیاری می‌توان یافت که نشان می‌دهد اسکن حکایات و نوادرا ز بذله‌های رایج در میان مردم که بعدها با نام ملا نصرالدین ارتباط پیدا کرده‌اند، برداشت شده است. در همان "رساله دلگشا" عبید لطایفی وجود دارد که با لطایف منسوب به ملا نصرالدین همان هستند. مثلاً لطایفی از نوع ۱- شخصی دعوی خدائی می‌کرده او را پیش حلیفه بردند. او را گفت: پارسال اینجا یکی دعوی پدمیری می‌کرد، او را بکشتند گفت: نیک کرده‌اند که او را من نفرستاده بودم (کلیات عبیدرا کانی با تصحیح عباس اقبال قسمت لطایف، صفحه ۱۵۲). ۲- حراسانی به بردان درباغ دیگری می‌رفت تا میوه به دزدد. خداوند باغ ی‌رسید و گفت: درباغ من چه کاری داری؟ گفت: نردبان می‌فروشم. گفت: نردبان درباغ من می‌فروشی؟ گفت: نردبان از آن منست، هر جا که خواهم می‌فروشم (همانجا، صفحه ۱۲۲). ۳- شخصی با دوستی گفت: پنجاه من گندم داشتم تا مرا خبر شد موشان تمام خوردند. او گفت: من نیر پنجاه من گندم داشتم تا موشانرا خبر شد، من خورده بودم (همانجا، صفحه ۱۲۴). ۴- درویشی به در دیهی رسید. جمعی کدخدایان را دید آنجا نشسته. گفت: مرا چیزی بدهید و گرچه به خدا با این دیه همان کنم که با آن دیه کردم. ایشان بترسیدند و گفتند که مبادا که ساحری یا ولجی باشد که از او خراسی به دیه ما رسد. آنچه خواست بدادند. بعد از آن ی‌رسیدند که با آن دیه چه کردی؟ گفت: آنجا سئوالی کردم چیزی ندادند. به اینها آمدم اگر شما نیز چیزی نمی‌دادید این دیه را نیز رها می‌کردم و به دیهی دیگری رفتم (همانجا، صفحه ۱۵۳).

در مطالب بالا، هر چند اسمی از ملا نصرالدین به میان نمی‌آید ولی مشابهت و همسانی مضمونی آنها با آنچه که حاجا در لطایف ملا نصرالدین به

به چشم می خورد، نشا نگر آنست که رمینه ابداع لطیفه‌هایی از این دست . از دوران عبیدوچه بسا و مسلما جلوتر از آن فراهم بوده که در مراحل بعدی، یعنی از قرن نهم هجری به بعد، با ایجاد شرایط عیبی و ذهنی مساعد که پایه پای تحکیم پایه‌های زیربنائی و روبنائی فتودالیزم دیرپای شرقی در این برهه از تاریخ فراهم می گشته و با الهام از نیروی ذوق و ادراک و ابداع خلق بیش از پیش غنی تر و شفاف تر و جانبدارتر شده و زیر عنوان عمومی لطایف ملانصرالدین به گنچینه، فولکلور خلق های شرق نزدیک و میان نه و از جمله آذربایجان راه حسته است .

در موضوع جمع آوری و بشر لطایف ملانصرالدین بطور مستقل و انتقال آنها از دفتر سینه‌ها و زبانها به صفحات کتابها و مجموعه‌ها بطوریکه تا کنون کتابشناسی نشان می دهد، روشنفکران و گردآورندگان فولکلور در ترکیه بیش قدم بوده و این کار را از اواخر قرن هیجده و اوایل قرن نوزده آغاز کرده و به شکل پی گیر ادامه داده‌اند .

در میان نخستین نمونه‌های این مجموعه می باید از "خزینه لطایف" محمد توفیق چایلاق (۱۸۹۵ - ۱۸۴۴ میلادی) نام برد .

کتاب چایلاق که سال ۱۳۰۲ هجری در استانبول به چاپ رسیده ضمن اینکه در تنظیم آن شیوه‌های گردآوری فولکلور چنانکه با یدوشا یدرعا پست نشده ، بطوریکه علاوه بر لطیفه‌های سومی، تعدادی لطیفه‌های غربی و اروپا - ثی نیز در آن راه یافته است ، با اینهمه تعداد زیادی از لطیفه‌های اصیل شرقی را در خود گردآورده است .

"خزینه لطایف" بعنوان یکی از نخستین مجموعه‌های موفق لطیفه‌های ملانصرالدین به تنهایی در انتشار مجموعه‌ها و دفاتر بعدی این لطایف تاثیر فوق العاده داشته است ، همچنین در جلب توجه دانشمندان و فولکلورشناسان به موضوع لطیفه‌های ملانصرالدین نیز نقش مؤثری انجام داده است . بعد از "خزینه لطایف" محمد توفیق ، کسان دیگری نیز به گردآوری لطایف ملانصرالدین پرداخته اند که کار هیچیک از آنها به اندازه کارهایی ولد چلبی ایزبوداق گردآورنده، مجموعه "لطایف خوجانصرالدین" موفق نبوده است ، مجموعه ایزبوداق که چاپ دوم آن تاریخ ۱۳۲۵ هجری را دارد، دارای مقدمه مفصلی است که مؤلف ضمن آن مباحثی را در مورد شخصیت تاریخی و قومی ملانصرالدین مطرح کرده است .

بعد از چاپ بهائی ولد ، لطیفه‌های ملانصرالدین در ترکیه جایهای دیگر

نیز داشته است. بطوریکه بنا به تصریح مجله "فولکلور" دریکی از شماره‌های سال ۱۹۶۵ تعداد کتابهای منتشره در این باب بهنگام انتشار شماره ذکر شده از ۶۰ عنوان متجاوز بوده است.

چاپ مجموعه‌های لطایف ملانصرالدین در ترکیه، از طرف فولکلور شناسان و دانشمندانی نظیر افلاطون جم‌گونی، عبدالباقی گول‌پینارلی و دیگران همچنان ادامه می‌یابد و مجموعه‌های گردآوری شده در هر مرحله با مزیتی فراتر منتشر می‌شود. البته با وجود این همه گستردگی در امر نشر انواع مجموعه‌ها از لطایف ملانصرالدین، هنوز متن تدقیقی و تطبیقی آن در رابطه با لطیفه‌های رایج در میان مردم فراهم نیامده است.

در آذربایجان شمالی، ضمن اینکه در سالهای نخستین قرن بیستم و در دوره قبل از انقلاب اکتبر، کارهایی در تدوین و ترجمه و نشر مجموعه لطیفه‌های ملانصرالدین در صفحات مطبوعات آن سالها و یا بطور مستقل انجام شده، کار اساسی در این باره بعد از انقلاب انجام گرفته است.

در نخستین دهه بعد از انقلاب، اولین مجموعه ترتیب یافته وسیله علی عباس مذنب و با مقدمه حنفی زیناللی در سال ۱۹۲۷، با حروف عربی تحت عنوان "ملانصرالدین مضحکه‌لری" انتشار می‌یابد. این مجموعه شکل تنقیح و ویراستاری شده چاپی بوده که علی عباس مذنب، قبلا در سال ۱۹۵۸ منتشر کرده بوده است.

در دهه دوم بعد از انقلاب و تشکیل نخستین کنگره نویسندگان آذربایجان و در اولویت قرار گرفتن جمع‌آوری و نشر آثار مربوط به ادبیات عامیانه، پایه‌های جمع‌آوری و نشر مواد فولکلوریک به گردآوری و تنظیم لطیفه‌های ملانصرالدین نیز توجه بیشتری مبذول می‌شود. از کسانیکه در این دوره و دوره‌های بعدی با کوشش مداوم به کار جمع‌آوری و نشر لطیفه‌ها مشغول بوده محمدحسین طهما سب است. حاصل کار ممتد و پوی گیر طهما سب بر روی لطیفه‌ها بصورت مجموعه‌های مدونی در آمده که در آن لطیفه‌های ملانصرالدین زیر سرفصلهای "ملا و دولت آداملاری - ملا و دولتیان"، "ملا و قاضی لری - ملا و قضات"، "ملا و دین خادملری - ملا و خادمان دین"، "ملا و تجارت عالمی - ملا و دنیای تجارت"، "ملا ائوده - ملا در خانه"، "ملا علم و مدنیت عالمینده - ملا در جهان علم و مدنیت"، "ملا دوستلار آراسیندا - ملا میان دوستان"، "ملا علامه لیک ائدیر. علامگی ملا"، "هرشئیدن بیر آرز - اندکی از هر چیز" تدوین و به زبانهای آذربایجانی و روسی به دفعات چاپ

شده است .

از دانشمندان و فولکلورشناسان اروپای غربی ادموندسوسی (فرانسه) و از محققین اروپای شرقی ب. آ. قوردلوسکی (شوروی) از جمله نخستین و مؤثرترین کسانی هستند که در شناساندن چهره اسطوره‌ای و خلقی ملانصرالدین و لطیفه‌های منسوب به او کارهای با ارزشی انجام داده‌اند و راه بررسی و تحقیق را در این رهگذر بر سایر اهل تحقیق باز کرده‌اند .

تدوین و نشر مجموعه لطیفه‌های ملانصرالدین در ایران و به زبان فارسی با اینکه این سرزمین از دیرباز مسکن لطایف و ظرایف و نوادرسخن بوده و انبوه‌کثیری از این نوع دست‌آوردهای بدیعی به آثار نظم و نثر راه‌جسته است، از همان بدو انتشار اقبال و سرنوشت خوبی نداشته است. در این مجموعه‌ها، که اکنون سالیان سال است با تیراژی بسیار و به اشکال و صور مختلف و غالباً نیز مبتذل و "بازاری" چاپ و منتشر می‌شود، بر حسب تصادف با تعدد شخصیت‌طنزآفرین ملا و لطیفه‌های منسوب به او به مقدار زیادی قلب ماهیت داده و به انحراف و ابتذال گشایده شده است. در این مجموعه‌ها، که غالباً نیز گردآورندگان و پردازندگان آنها نا معلوم است، به لطیفه‌ها و مضحکه‌هایی که ناظر بر ساده‌لوحی و خوش‌باوری و سربه‌هوائی ملا، یعنی به یکی از جنبه‌های شخصیت او که زاینده مزاج و خنده‌است‌الویت داده شده و جنبه دیگر او، یعنی طنز و نیشخند ملارادر لطیفه‌های پرمضمون و افشاگرانه از نوع برخورد‌های ملا با امیر تیمور خود رای و سفاک و ستمگرو حکام و قاضی‌های فاسد و رشوه‌خوار و یاریزه‌کاریهای او را در حل مسائل دشوار و دقیق و از این دست که جای مهمی را در میان لطیفه‌ها^۱ منسوب به ملانصرالدین دارد، ندیده گرفته است .

* * *

لطیفه‌ها و بذله‌ها در مقایسه با سایر انواع و دست‌آوردهای ادبیات عامیانه، ضمن داشتن جنبه‌های مشابه و مشترک کما بیش با هریک از آنها بیش از همه، مشابهت‌هایی یا قصه‌ها دارند. وجود قصه‌هایی که در ترکیب خود مایه‌هایی از عبرت و طنز افشاگرانه خلقی دارند و با وجود نوعی شمایل قصه‌گونه‌ی در برخی از لطیفه‌ها، ضمن اینکه می‌توانند نموداری از این مشابهت‌ها و همانندی‌ها باشد، برای گروهی این برداشت را با رآورده است که لطیفه‌ها و بذله‌های ملانصرالدین را نیز نوعی قصه به حساب آورند و حتی در مواردی روی آنها عنوان "قصه‌ها" و یا "تمثیلات" ملانصرالدین را قرار دهند.

در صورتیکه با وجود مشابَهت‌های یا دَشده، لطیفه‌ها با ویژگیهای خود از قصه‌ها متمایز می‌شوند.

برای تشخیص ویژگیهای لطیفه‌های عامیانه از قصه‌ها، قبل از هر چیزی دقت در ترکیب و ساخت و محتوای این دو نوع حائز اهمیت است. قصه‌ها در مقایسه با لطیفه‌ها، عموماً از حجم و پهنای فراختر و گسترده‌تری برخوردارند در قصه‌ها، معمولاً به تصویر و توصیف یک چهره و یا یک حادثه بخصوص اکتفا نرفته، بلکه از چهره‌ها، رخدادها، ماحراها و پی‌آمدهای گوناگون بهم پیوسته صحبت می‌شود. اساساً طبیعت قصه خواستار تفصیل و تفرعات و شاخ و برگ است در صورتیکه در لطیفه‌ها، درست برعکس آن، واقع نگری، انسجام، گنجاندن مطلب در عباراتی فشرده و پرهیز از تفرعات اساس کار است. در لطیفه‌ها، ماحرا بطور کلی، با توصیف و تصویر صحنه رویارویی و برخورد خصلتهای متباین و متضاد آغاز می‌شود و بلافاصله به نتیجه و برداشت اخلاقی و اجتماعی مورد نظر، که لطیفه به خاطر ارائه و بیان آن بوحود آمده است، منتهی می‌گردد. نوع قصه، به دلیل همان خصوصیت تفصیل‌گراشی، از شیوه تقریر و تعبیر و تشبیه و صحنه‌آرایی و بهره‌گیری از عبارات مسجع و حتی‌پیش‌درآمدهائی از نوع "بیری و آرایدی، بیری یوخ آیدی، آلاهدان غیر یهئج کیم یوخ آید گونلرین بیرگونونده... یکی بودویکی نبود، غیر از خدا هیچ کس نبود روزی از روزها...، ویا پایانه‌های از نوع "اونلار یئدیلر، ایچدیلر، آرزولار-رینا یئتیشدیلر، بیزده یئیهک، ایچک آرزولاریمیزا یئتیشک... آنها خوردند، نوشیدند و به آرزوهای خود رسیدند، ما نیز بخوریم، بنوشیم و به آرزوهایمان برسیم...".

پایه‌های این، در قصه‌ها، توسن خیال انگیز آرزوها و تمنیات آدمی میدان وسیعی را در چشم‌انداز خود دارد. اینجا، خیال و رؤیا گاهی سرزمان پیش می‌جوید و گاه نیز به گذشته‌ها برمی‌گردد. در قصه‌ها مرز زمان و مکان از میان برمی‌خیزد و خیال شتاب‌انگیز و بلندپروازانسانی برای رهایی از چنگ نیروهای خودکامه طبیعت و تسلط بر تاریکیها و نارواییهای اجتماعی، گاهی سوار بر قالیچه حضرت سلیمان فضا را می‌نوردد و گاهی سوار بر کول دیوسفید راههای تحت‌الارضی را طی می‌کند. جمادات توان راه رفتن و گیاهان و جانوران قدرت‌اندیشیدن و سخن گفتن و سعادت‌یاری دادن به انسان در عبور از هفت خوانهای زندگی را پیدا می‌کنند.

اما، لطیفه‌ها از همه این اسلوب تقریر و تعبیر و تشبیه و تصویر آغاز و

پایانه و همچنین دورنماهای خیال انگیز بکلی برکنارند و بجای همه اینها آنچه در لطیفه‌ها مطرح می‌شود، حوادث روزمره و ملموس زندگی با همه اشکال و رخدادهای گوناگون آنست. وظیفه، اساسی لطیفه بجای پرداخت به تفصیل و شاخ و برگ و راه‌گشایی به آرزوهای دور و دراز، حالت دادن، نما، آدن و برملا کردن تضادی است که ما بین چهره‌ها و تیپ‌ها و خصلت‌ها و برخوردی رای رواناروای متضاد وجود دارد.

البته، قصه‌ها و افسانه‌ها به نسبتی که از دنیای آرزوهای خیال انگیز فرود آمده و به مسائل و رخدادهای عادی و روزمره، زندگی می‌پردازند و چهره‌ها و قهرمانان و ماجراهای خود را از میان مردمان و برخوردی عادی و واقع‌نگری زندگی برمی‌گزینند و در این میان بیشتر از همه قصه‌های مربوط به معیشت که در بطن خود الزامات اشکال نهادها و تناقض‌های موجود در جامعه را به همراه دارند، به مرز لطیفه‌های طنز آمیز نزدیک می‌شوند و اینجاست که برخی از این نوع قصه‌ها به لطیفه‌ها شباهت پیدا می‌کنند و بعضی از لطیفه‌ها که علت تفصیل حالت قصه‌گونه دارند، شکل و شمایل قصه‌هایی از این قبیل را می‌گیرند. ولی حتی این نوع قصه‌ها نیز با وجود داشتن مایه‌هایی از طنز در ترکیب خود نمی‌توانند با لطیفه‌ها و بذله‌ها که طنز و مزاح بعنوان عنصر اصلی و دورنمایه و انگیزه و چاشنی آنهاست، همگون و مشابه باشد.

علاوه بر قصه‌ها، لطیفه‌ها و بذله‌ها همگونی‌هایی نیز با تمثیل و مثل‌ها دارند. می‌دانیم که شرط لازم برای تمثیل و مثل شدن یک حادثه و رخداد در آنست که، این حادثه و رخداد، قبلاً به شکل روایت و حکایتی رواج یافته و بصورت تمثیل درمی‌آید و بعداً حاصل و چکیده مضمون همین تمثیل به شکل نوعی کلمات قصار متبلور می‌شود و بعنوان ضرب‌المثل در میان مردم رواج می‌یابد و انبوه مردم آن مثل راحتی و چه بسا، بدون وقوف بر خود تمثیل در برخوردی و مکالمات روزمره به کار می‌گیرند.

لطیفه‌ها و بذله‌ها ضمن اینکه می‌توانند در مواردی نتیجه و چکیده‌ای به صورت ضرب‌المثل بجای گذارند و این را در برخی از لطیفه‌های ملانصرالدین بر راحتی می‌توان مشاهده کرد. با وجود این اراغه ضرب‌المثل شرط لازم برای لطیفه به حساب نمی‌آید، بهمانسان که داشتن مضمون طنز آمیز برای تمثیل شرط حتمی شمرده نمی‌شود. هر تمثیلی می‌تواند از نوع طنز آمیز یا انواع دیگر باشد در صورتیکه هر لطیفه و بذله‌ای به روال لطیفه‌ها و بذله‌های ملانصرالدین، با عنصر طنز و نیشخند و مزاح رابطه ناگسستنی دارد. علاوه بر این

قسمت مهمی از تمثیلات از زبان حیوانات و از ماجراهایی که به آنها نسبت داده می شود تشکیل می شود در صورتیکه موضوع اصلی لطیفه ها انسانها، نقاط ضعف آنها و بدعتهای تحمیل گشته بر زندگی عینی و ذهنی آنهاست .

* * *

(بقیه دارد)

حکیمه بلوری دن استاد شهریارا :

کُونول بولانماز ای میس اعتبار اولان یئرده
قیشین نه عالمی وار میس بهار اولان یئرده
رقیبدن نه کوسوب، سن نه اینجی، ای قلبیم
رقیب نیله یه جک یار، یار اولان یئرده
محبتین اغزودور ان شیرین، گوزهل نعمت
دی بولبوله نه گرهک نوبهار اولان یئرده
سویب یاشا، سئوه رک اغول، بو بختیار لیق در
دی، غمهنر می کونول بختیار اولان یئرده
اورهک آلیشما سا گوزدن دی یاش چیخار می مگر؟
کیم آنلار الدهه گولوم اختیار اولان یئرده
تبسمیم دوداغیمدان بیل اختیار سیز اوچوب
من اختیار سیزم، ای گول نگار اولان یئرده
وطن، وطن دئیهرم، روحوم ائیله ییر پرواز
دی گیزله دیم نهجه درد آشکار اولان یئرده؟
صؤر وشدو، سؤیله، کیمین حسرتینده سن شاعر؟
کیمی دئیهردی کونول شهریار اولان یئرده؟

توفارقانلى عاشيق عابباس

* مى يانا روايتينده *

ايستكلى اوخوحولار. سيز قاباق سايلاردا توفارقانلى عاشيق عابباس ناغيلينى، توفارقان روايتينده، دورد پارا اوخوموشدونوز. آخپير پاراسيندا سيزه سوز وئرميشديم كى، ايكىنجى روايتى ده كى، مى يانا روايتى دير سبزين اوخون حاضيرلايام. آما ال اياقدان اوزون گلدى، وئردىگيم سوز دالى دوشدو. تا آقاي على كمالى نين (توفارقانلى عابباس) يازيسيندا اورتا ايران توركلرى نين روايتى نى اوخودوم. گينه ده اورهك حوشدو، ديل تيترهدى. هوسلنديم توفارقانلى عاشيق عابباس ناغيلينى مى يانا روايتينده ده سئومهلى وارلىق نشرپه سينه حاضيرلايام.

ايندى بو سيز، و بودا توفارقانلى عاشيق عابباس ناغيلى مى يانا روايتينده. سوزه باشلاما ميش دئيميم كى بو روايتى عاشيق على كامرانى و اونون چالغى يولداشى يدالله محمودى دن اون يئددى ايل بونندان اثرته. جومه گئجهسى اسفند آيى نين ايكي سينده، مى يانادا فيروز روحانى نين آوادانليغيندا اعشىديب، يازميشام.

* عاشيق عابباس ناغيلى *

احمدخان، توفارقانين بئويوك خانلاريندان سايلاردى. ايشى دوز ديشى دوز، دوز يئيب، دوز دولانيردى. اورهكى داربخاندا گوزهل آروادينان آتا مينيب، شيكارا گئدهردى. بيرگون اوچوليقدان قشيدن اكن يول اوسته بير خيردا اوشاق گوردى. ديلدن ديشدن اونا قانى قشينايب، اوزون توتوب آروادينا دئدى: "آه آي قيز بيزيم كى اوشاغيميز يوخدور. نئحه اولار بو خيردا اوشاغى يول اوستن گوتو روب اغزوموز اوچون اوغول ائيلي يك"

آروادى دئدى: "آي كيشى ياخشى دئدون. منيم ده بونا قانيم قاينادى. هئچ سوزوم يوخ". دئمهلى اوشاغى يول اوستن گوتوروب، واغز اريله اغوه گتيرديلر. اوشاغين آدين عابدوللا قويدولار. ايل گئچمير

احمدخانین آروادی نین قارنی بورنونا سالاما گئدیر . چوخ زمان گئچ-
میر آرواد یوکون یثره قویور و بیر گۆزه ل گویچک آی پاراسی کیمین
اوغلان دوغور . احمدخان بو اوغلانین دا آدین قویور عابباس .
گونلر آیا دهنور ، آیلار ایل اولور . بو ایکی اوشاق قدچکیب بئویوک
اولوللار . بیرگون احمدخان اؤز- اؤزونه دئیر : " اولمایا یول اوشاغی
بئویویندن صونرا ، دئییه من احمدخان اوغلو یام و وار- دولتین یاریسینا
صاحب اول" اونا گۆره آروادیله خلوت ائیلهدی وبوسغوزا و ننان (اونو-
لان) آرایا قویدی . آرواد دئدی : " آی کیشی سؤزووه سؤزیوخ . بس نئله-
مک ؟ " .

احمدخان دئدی : " یاخشی سی بودور کی ، اونون آدین قویاخ قول
عابدوللا . تابیزدن صونرا هامی بیلسین کی ، او بیزه قوللوقچی ساییلار-
دی و اوغول دگیل دی " دئمه بس بو سؤزلری عابدوللا دووار دالداسین-
دان ائشیدیر و احمدخانین کین و کدورتین اوره کینه دؤلدورور .
بونو بیلیمکی (بیلمه لی بیک کی) او زامان عابباس تبریز شهرینده
مکتب خانادا درس اوخوردی و عابدوللا دا احمدخانین ایشده - گۆزه
الیندن توتوردی و هردن ده بیر احمدخانین یانیاخ (یانینجا) اوچو-
لوغا گئدیردی .

بیرگون احمدخان اوولاخدا ، اوودالیجا دوشور و عابدوللا دا اونون
دالیجاخ (دالینجا) آت اوسته گوتورولور . بیر یئرده کی احمدخان
یورقون آیاخ ساخلاییر و ایستی بیر آتدان آشاغی یئنه کی ، قول عابدولا
اوخی کمانه قویور ، قول دیزاوسته یاتیردیر ، ساغ چکیر ، سول بوراخبر و
احمدخانین ایشیغین چالیر . قول عابدوللا احمدخاننی اولدورندن صونرا
توفارقانان یول آرالیر و اصفهان دئیوبن گئدیر . بئش گون بئله
اؤزون شاه عابباسین درخاناسینا یئتیریر و شاه درخاناسیندا قوللوق-
چولوغا باشلی بیر . قول عابدوللا بو یولدا باشدان - حاندان گئچیر
و اوقدر دیل تئوکور ایش گورور اؤزون شاهین گۆزونه چکیرکی ، شاهین
ندیمچیسی اولور . اونا دا راضی اولماییب ، ایاق اوندان دا اوسته
باسیب ، شاهین لاپ یاخین آداملاریندان اولور .

قول عابدوللانی اصفهاندا ساخلی یاخ ، قاییداخ توفارقانا ، احمد
خانین اؤلوم خبری ، تبریز شهرینده عابباسین قولاغینا چاتیر . تله سیک
تامام اؤزونی توفارقانا یئتیریر . گورور اوو سرهدن چیخیب و قوش

دره دن اوچوب و قول عابدوللا الدن قاچیب . عابباسین الیندن بیرایش
گلمی ین زامان دده سین تورپاغا تاپشیریب ، ائل سایاغی اوتوروب -
دوروب ، صونرا دده نین ایش - گوجون الینه آلیب ایشینه ماشلاییب .
ایل لر آیلار گئچیر ، بیرگون خبر گلیر کی ، دادروزبگ (۲) ایرانینان
عراق مرزینده یاشایان ائلین ، باش بؤیوگی شاهایاغی اولوبدور و
اویاندا اولان شهرلری و کتلی (کندلری) الینه گئچیردیب و اونلارا
حکومت ائیلی بیر . بو خبر شاه عابباسی فیکره سالیب ، یان یغورد -
کی سوز بیلنلری و ایش گؤرنلری دوره سینه بیغیب و نئیلیم نئجه
ائیلی بیم محلسی قوروب . او محلسده قول عابدوللا دا کی ، شاهین ساغ
الی ، ساغ گوزو ساییلاردی اوتورموشدی . سوز آچیلدی . هر یئتن بیرسوز
دئدی . صونرا قول عابدوللا سوزه باشلاییب بئله دئدی : " قبله عالم
ساغ اولسون ، من صون سوزومی قاباق دئییب و ایشین نه اولاجاغین
آرایا قویورام . اودا بودورکی من توفارقاندا بیر هوندور قوچاق
تانیرام کی ، قیلینج وورماقدا و ات قومادا هاریرجان (آذربایجان)
محالیندا تایی بوخدور ، دادروزبگین جاوابینی وئرسه او وئره بیلر
شاه عابباس دیکلندی دوز اوتوردی و دئدی : " او هوندور قوچاق کیم
اولا بیلر ؟ " قول عابدوللا دئدی : " اونون آدی عابباس توفارقانلی -
دور " قول عابدوللانین سوزی شاه او ره گینده یئر ائیلهدی . یازیچی
ایستهدی و عابباس توفارقانلی یا بیر فرمان یازدیردی و عابباس
توفارقانلی دان ایستهدی کی ، قوشون بیغسین و دادروزبگین قانلی
جاوابین وئرسین . فرمان یازیلدی . شاه قاصیدی یولا دوشدو . اون گون
اون گئجه دن صونرا ، شاه فرمانی عابباس توفارقانلی یا یئتیشدی .
عابباس توفارقانلی عاغلینا گلمی ین باشینا گلن قضا و قدردن حیران
قالیب ایکی الی اولوب بیرباشی . چاراسیزلیقدان ننه سی نین یانینا
گئدیب باشینا گلن ایشی اونان آرایا قویوب . ننه دئمه دده درمانی
دی . ننه سی دئییب : آی اوغول سیخینما . ایش کیشی باشینا گلر . ائله
ده چتین ایش دگیل . یوباتما اون - اون بئش نفر الیندن ایش گلن
آدام باشوا بیغ ، آل - وئر ماتاهی اغزونله گؤتور ، یولا دوش و داد -
روزبگ دئیوبن گئت . اورایا کی یئتیشدون دئنه من آل - وئرچی یم .
اغزووی اونلارا یئتیر و اونلارینان دوسلوق قات ، اغزووی او کوچه یه
ویرما . ائله کی اونلارینان حان بیر قالیب اولدون ، بیرگئحه بؤیوک

باشلارین اؤز چا دیرووا قوناق چاغیر. قوناقلارا دویونجا چاخیر ایش-
 دیر. ائله کی، گؤزلی قارالدى و آغیزلار اگیلدى سن و یولداشلارون ال
 شمشیره آپاریب، آستا ووران نامددی، ال قاتون و اونلاری بوغوم
 بوغوم دوغرایون. صورا دادروز بیگین باشین بدنیندن آییریبا ائل
 اوبا قاباغینا قویوب یولا دوش، اوغول بو سنون دردووین چاراسی. دا
 آیری یولون یوخدور.

توفارقانلی عابباس ننه سی نون سؤزونه گئدیپ، اون - ارن بئش
 نفر شمشیر ووران باشینا پیغیب بیر آرماتا گئوتوروب بیزیرنمان آدیله
 اورایه گئدیپ. یئتیشندن صورا، اونلارینان دوسلوق قات. ۱۵۰ بئله
 نچه گون دن صورا داد روز بیگی باش آداملاریلا قوناق ریسه، دو-
 یونجا چاخیر ایچیردیپ، صورا ال شمشیره قاتیبا اونلاری قیلجندان
 کئچیردیپلر. آما دادروز بیگ الدن چیخیپ تورکبه مرزینه قاچیب.
 عابباس توفارقانلی اونون دالینحاخ گئدیپ. تورکیه ده اونا ال تاپیب
 ایکی قوچاق شیرکیمین بیری بیری نیس جانینا دوشوب ال شمشیره قاتیپ
 لار. ال قووزانیب گؤز توتوب، گؤز دولانیپ اوز توتوب. شمشیر شمشیره
 دگیب اوت پارلاییب. ایکی قوچاق بیر- بیریینه حریف اولوب ساعت لر
 چاققیشیملار. آخیردا عابباس جددسلیک (جلد دستلیک) ائیلی پیب بیر
 اوره گه یانان قیلیج دادروز بیگین باشینا ائندیریب، ایشیقلی گونون
 قارانلیق گئحه یه دؤنده ریب.

توفارقانلی عابباسین بو ضرب شستی ابراهیم خان^(۳) پاشانین قول-
 غینا چاتیپ عابباس توفارقانلی نی تورکیه شهرینه دعوت ائیلی پیب.
 جوخلی اونا و اونون یولداشلارینا عزت احترام قویوب قبرخ گئحه
 گوندوز اونلاری قوناق ساخلایب.

ابراهیم پاشانین بیر آللی - گوللی گؤزه ل - گؤیچک ایستکلی
 قیزی وارایدی. قیز گؤزه ل اولسا آدی دا گؤزه ل اولار. قیزین آدی
 گول گزیری قویولموشدی. عابباس توفارقانلی نین گؤزی گول گزیری یه
 دوشن کیمی بیر کؤنولدن مین اورکدن اونا وورغون اولدو.

گول گزیری هرگون قبرخ قیز غونچه سی نن (غنچه سی ایلن) باغلاردا
 چایلاردا، چمن لرده سیر و سیاحت باخیم گونون آخسام ائله پیردی.

بیرگون عابباس شیکاردان قاپیدان کن گول گزی گؤرورکی، گول لر
 آراسیندا قیزلاریلا چالیب اوینویورلار، عابباس ال قوشونو اوچوردور.

قوش قانات چاليب اوجور، دولانير، دولانير آشاغى گلير، گول گزين چير -
 نينده اوتورور. عباس فاغا گليب گول گزيله دانيشماغا بهانسه
 تاييب و گوزهل شيرين توفارقانين ياپيشلى ديليله نئله دئييب :

سحر سحر باغ سـيرينـده   گل گول سانا يار اللـرون
 مگر عاشيق اولدور و بسـن   باتوب قانا يار اللـرون

گول گز قيزلار آراسيندان اوز گوسته ريب گوزدن يايينان ايستكلى
 بىر آهو بالاسى تكين سيلكبنيب، قارا تئللرين آغ اوزه توكـوب
 عباسا سارى باخيب، عباسدا ديلدن داماخدا يانميش عاشيق تـك
 سوزونون داليسين توتوب ويانان ديليله نئله دئييب :

هم اووچيسان، هم مارال سان   يوما ميش زولفون دارار سان
 ال ساليب قوينوم آراسان   نه اوستادور يار اللـرون
 صونرا سوزون آيرى ته ره چئووروب و دئييب :

گلدیم باغوا گیرمگه   باغوندان گولون درمگه
 او گول حاملون گورمگه   خال ائيليوب چره زولفون

* * *

فغير عباس سوزون سؤيلر   باغريمين باشيني پى لـر
 كعبه نى ريارت ائيلـر   هر كيم سنون هؤره زولفون
 گول گز مارال باخيشيله عباسا سارى باخيب، گوروبكى، هئچ
 كئجه لى حاوان دگيل، سوبى بوخونى يئرینده، قاشى گوزى انينده
 گوروموده، اوز يارلابان آي كيمي، آغلى قيرميزىلى ائله بيل زونوز
 آلماسى دير. گول گز ده بير ديلدن مين اوزكدن عباسا وورولوب.
 آما اوزون سينديرمى ييب گوزهللىك غرورى قوبما ييب عباسين عشقين
 ديلنه گتيرسين، قيزلارا سارى باخيب، گوز اشاره سيله اونـلارا
 قانديرىكى، عباسى قوناق ساخلاسينلار، قيزلار گول گزه باخاركن
 اورهك سوزلرين باخيشيله دبله گتيريبلر: " آي گول گز خانم، سن شاه
 قىزى شاهزاده خانمان، عباس بير غريبه يولدان گئچن، سنه نه
 ياراشر اونى قوناق ساخلىياسان "

گول گز قيزلارين باخيشين آنلاييب، اوز دؤنده ريب و دئييب :
 " شاهزاده قىزى قاپوسينا گلنى اومودسيز قابتارماز، " قيزلار باش
 آشاغى تىكيپ، عباسى قوناقليغا چاغيريبلار، كور نه ايستر ايكي
 گوز، سرى اگري سبرى دوز، عباس اتدان دوشوب، شمشيرين آتين

يا چاغيندان آسيب ، ساللانه - ساللانه قيزلارا طرف گئىدىب و گول گز يانيندا ، گوللر آراسيندا يئره اوتوروب ، عاشيق على نين دئىگينه گۆره : " گول گز عابباسين تهر- توهرونه ، خط خالينه ، گول حمالينه باخيب " دا آرتيق عشق درياسى جوشه گليب ، ابستى يىب قول ئوبىوبا سالسين ، كى بىردن اؤزونه گليب ، کنار چكيليپ ، اؤزون قىزلارون - بىريسينه توتوب و دئيب : " آى قىز اگر دؤگو دم چكىب دسترحان سالون ناھار گتىرون قوناق پورقوندور " او قىز دا كى ، گول گزدن بئش بتر عابباسين حمالينه مايملانمىشىدى و آيرى دونيادن خىرى يوخودو . گول گزين سوزون ائشيتىمى يىب ، گول گز بىردە - ايكي دەسؤ - زون ديله گتيريب ، آما قىز اؤزون بىلمە يىب ، عابباس كى عارف لىر عارفيدى دئدى : " آى گول گز خاسيم اگر احازە وئرسن من دئىهرم كى دؤگو دم چكىب يا يوح " گول گز گولومسېلىپ ، عابباس شيرين دىلىلە اوخويوب :

سە دەئيم گول گز خانىم	يا دى قازاسن دؤگوسى
سە قوربان شيرين جانىم	ياندى قازاسن دؤگوسى

***

دوستوم منى ياد ائىلەدى	دەلى گؤنلوم شاد ائىلەدى
قازان ياندى دود ائىلەدى	باندى قازاسن دؤگوسى

***

دەلى گؤنلوم دىركلىندى	آلودا گۆگە دىكلندى
سنى گوردى اورەكلندى	ياندى قازاسن دؤگوسى

گول گز گورور قىز دؤگوسى باندىرىپ ، او حاقدان بىر جىي گؤتوروب قىزين حانيا دوشوب ، اودى گرەك دويونجا قىزى ووروب ، قىزكى اورك دن اينجىمىشىدى حاندا ن دا چوح ايحى بىب ، باش گؤتوروب شاه درجا - سينا گئدىب ، گوردوگون - گورمە دىگن اسراھيم پاشا بە دەيب . بو سؤز اسراھيم پاشا بە چوح آغىر گليب ، ابگيرمى - اوتسوز ايلدىريم تىك شمشىر چا خان عابباسى گتىرمگە گؤندە رىب ، شمشيرچا خان لار ايلدىرم تىك اورايە بئتىرىپ عابباسى گول گزىلە بىرىئىردە اوتور - موش گؤروبلر ، اسراھيم پاشا فرمانينه گۆره عابباسى توتوب قوللارىن باغلايب ، شاه درخاناسى دئوبىن گئدىبلر . عابباس اؤز گول گزە توتوب بئلە دەيب :

آلا گؤزلو یار گئدیرم
قالسام اینتظار گئدیرم

دوروم دولانیم باشینا
اؤلسم بویونا صاداغا

***

چکمه نامردان منستی
قیشی - یازی زار گئدیرم

مردیله ائیله الفتی
بولبول قیزیل گول حسرتی

***

یوندان آرتیق دی هانسی دیر
آل گؤیلومی یار گئدیرم

عابباس دئیر گول یاخشی دیر
آیریلیغین وعده سی دیر

عابباسی ابراهیم پاشانین یانینا گتیریلر، ابراهیم پاشا اوز
عابباسا توتوب و دئییب: " آی نامرد منیم ائویمده اوتوروب، منیم
چؤره گیمی یئییب، منه خیانت ائلی بیرسن؟ " صونرا آداملارینا اشاره
ائلی ییب، عابباسی قول باغلی دوستاغا سالبرلار.
نئجه گون گئچیر، گول گز بیر گئحه، ایکی گئجه دؤزور. اوجونجی
گئحه صر و قرارین الدن وئرن کن دورور ال قلمه آپاریب، دده سی
ابراهیم پاشانین دیلیجه دوستاچی با کاغاذ یازیر و اورادا دئییر:
" دوستاچی باشی بو فرمان سنه یئتیشن کن توفارقانلی عابباسی
تایشیر بو حلاده کی، سنه فرمان گتیریب " صونرا دده نین مهرین کاغا -
ذین اباغینا ساسب، قیرمیزی جلاد یالتاری اگنینه تاخیب، قیلیچی
اوسدن باغلیوب، بیر دهلی دولی آتا مینیب، اوز دوستاغا طرف قویور
دوستاغا نئتبشیب کاغاذی دوستاچی باشی یا وئریب، دایانیر، دوستا -
قچی کاغاذی اوخویوب، ابراهیم پاشانین مهرین اؤپور گؤزی اوسته
قویور. تله سیک ال کلیده - قبیلا آپاریب حرنک - جورونگ دوستاچین
قایوسین آجیب، عابباسی ساغ سلامت حلادا تاپشیریر. جلاد قاباغا
یئریر ابراهیم پاشانین حکمون عابباسا گؤرسه دیر. عابباسی تحویل
آلیر و بولا دوشور. عابباس اؤلومین گؤزونه آلیب، دونیادان ال اوزر
کن نله دئییب:

گلمه دی یوسف - ثانی
منیم تکین بیمنوانی

منتظرم نول گؤزلهرم
خودام سالماسین نظردن

***

داهی جان قالمیوب مننده
سالار تختدن سلیمانسی

زولفون اوحی کمننده
اوقاش گؤز کی وار سننده

جلاد سسین اوحالدير: " تئز بولا دوش ، هئج شعره - معره قـولاق
آسماغا حوصله م یوخدور. تئز اول شمشیر سی جا غیرر " عباس اومیدی
هریاندا ن کسین کن دئیر :

عباسی وئردون زندانا یادی باعیریم دئدی قاسا
اعتبار یوحدور انسانا فانی گؤردوم بو دونیانی
جلاد ایز ایتیرمکدن اؤتور قمچینی عباسین باشی اوسته دولاندير
- یر، صورال قولین باغلی یور ایپین اوحون الینه آلیر، عباسی
قاباغا سالیب ایرانا ساری اوز دؤنده ریر .

نه گؤزلدی ایکی ایستکلی اورک یاپیشا بیریره بول گئدن اول
بیری جلاد اول، یار اؤلدورمگه بیری ده بارا و چون حان وئرن اول
جلاد یولدا اؤز- اؤزونه دئیر: " یئری دور عباسی امتحانه
چکیم، اولمایا مندن ال چکب، ایندی جانی نین هرا سینا قالیب "
اونا گؤره دئدی: " آی اوغلان بونی بیلمه لی سن کی اگر گول گز آدی
کتیرسن یا اونون عشقیندن دانیشاسان دبلووی دالیدان چکهرم " عباس
بیر یانديران آه حکردن حکدی و دئدی :

جلاد منی آپاریرسان پیاده درد غمیم اولدی حددن زیاده
قادر آلاهی اؤزون یئتیشا مداده آشدی داغلار گول گزگؤرونمز اولدی

* * *

بیزیم یئرمین سنؤوشه سی تربیتر دیلیم دئییه یلمز قلیمدن اؤتر
یارین آیریلیغی اءلومدن بتر آشدی داغلار گول گزگؤرونمز اولدی

* * *

خان اوغلوبام شونقار اؤردی قولومدا * قوللارا و بنا یاردی ساغو سولومدا
سنون کیمیم گول گزیارین یولوندا * دیل قان آغلار گول گزگؤرونمز اولدی
جلاد عباسین سؤز لرینه قولاغ آساندا ن صورا، عباسی آتی نیس
ترکینه آلیب، آتا قمچی چکیب، گئحه - گوندوز یول گئدیپ، بیر
گون سحر جاعی گون ساچاندا ایران تورپاغبایاق قوبوب، بیر چشمه
باشیندا، آغالار آلتیندا، عباسی آت اوستن ائندیریب، قیرمیزی
جلادلیق پالتارلارین سویونوب، دستماز آلبابکی رکعت نامار قلیپ
صورا چشمه باشیندا اوزاییب تا آرحانا گؤز قبز دیرسین. جلاد اوزانان
کن گؤز یومولوب و یوخو آپاریب، عباس ساغ - سولا باخیب جلادی
یوخودا گؤروب، زور وئریبال قولون آچیب و قاشماق فیکریه دوشوب.

(كلات نادري كتيبهي سي)

نوروز بايرامي تعطيل لرينده عائله ايله بيرليكه مشهد زيارتي قسمت اولدو. بيرنئچه گون قالديغيميز بو مقدس شهرده، خراسان توركلري ايله گوروشمك و اونلارين ديل ولهجه لري حقينده، آرزو اولسا، تدقيق ائتمك فرصتي اليميزه گئچدي. اونلاردان چوخلو معلومات آلديق ومختلف لهجه لرينه عائد متنلر اله گتيرديك و قيمتلي يادداشتلار گوتوره بيلديك. بونلاري، ايره ليده، اورويالي محقلرين نشرياتي ايله توتوشدورانندان صونرا محله ميزده نشر ائده جه ييك. الده ائديگيميز قيمتلي متنلردن بيريسي كلات نادري كتيبهي سي (كتيبه كوه دربند ارغون شاه كلات) دير. بو كتيبهي نادر شاه حقينده يازيلميش ۲۴ سطرليك بير توركجه شعردين عبارت دير، و داش اوزه رينه كلات (دربند ارغون شاه) داغي نين بوگونه گوزل نستعليق يازيسي ايله يازيلميش دير. كتيبهي، كلاتا گيرنده جاده نين كناريندا يئر. ۱۴ متر او حاليقدادير و تقريباً ۱۰۰ اني و ۲۵۰ سانتيمتر بويوندادر. كتيبهي ۲۴ سطر شعردين عبارت دير و شعرين ديلي تاميله آذري توركجه سي در بو كتيبهي آقاي محمد حسين قدوسي طرفيندن تأليف، وانجمن آثار ملي خراسان طرفيندن ۱۳۳۹ دا نشر ائديلن "نادرنامه" كتابيندا نقل ائديل. ميشدير. كتيبهي نين اوزونو بيزه وئرن درگزي محقق دوستوموز "آقاي ميرعلي سيدنيا" نين دا تاكيد ائديگي كيمي كتيبهي نين ديلي درگز تور. كجه سي دير. منظومه نين شاعري " گلبن" آديندا شاعر دير. بوشاعرين حقينده هنوز معلوماتيميز يوخدور. اوخوجولاريميزدان بو باره ده بيليكلي اولورسا بيزه گوندرمه لريني خواهش ائديريك.

هو العلي الاعلى - بسم الله الرحمن الرحيم

ابتدا حمد خدای احد و فرد قدیم
 قادر لم یزل و عالم و دانا و حکیم
 او کی، بو کون و مکانی یارادوب قدرتدن
 او کی، بو بحر و بری خلقا ندوب شوکتدن

ایکی عالمده اودور بندهلره یاور و یار
حکمتینده گورونر بندهلره مین آثار
خلق عالم هامی محتاجدور او درگاهه
او و ثروب نور و ضیا کوب و مهر و ماهه
حمد حقن سوره (صونرا) اولدی قلمنورافشان
به ثناگستری ختمرسل ، فخر جهان
نبی هاشمی، او احمد و محمود صفات
کیم خدادن اوله دایمله سلام و صلوات
آل و اصحابینه، هم رحمت بسیار اوله
اوله حق یاورى هرکیم اولاره یار اوله
حمد حق نعت نبیدن سوره باصدق زبان
فرضدور بندهلره مدح شهنشاه جهان
او شهنشاه فلک مرتبه چرخ سریر
شاه نادر که اودی تکاونا یوق مثلونظیر
دیما اولماز بو شهنشه که اوله پیغمبر
یا مقرب ملکی دور اولوب از نوع بشر
لیک چون قدرت حق ظاهر ائدوب بیش از پیش
نظر حق اونا هرکیمه دیسه حق دیمیش
نسب ایله شرف و فخر اجاق تیمور
حسب ایله بجهان شاه جهان دور مشهور
مصطفی خلق و مسیحادم و یوسف طلعت
بوعلی دانش و حاتم کف و لقمان حکمت
قابلیت له اونا و ثردی خداوند کریم
تاج و تخت شهی و عدل و کرم، خلق عظیم
هر شرافت کی، دیسم شاه جهان دور کامل
مرحمتدن اونون الطاف خدا دور شامل
اعتقادی بیورور او شه پاکیزه نهاد
با قلمیش صدق خداونده ایدر لر بیله یاد
اله کلمز بیله دولت بسپاه و شمشیر
اوله بیلمز بیله اقبال بفضل و تدبیر

سن وئروبسن اونا بو سلطنت و تخت و سپاه
 سن وئروبسن اونا تاج و كمر و فر و كلاه
 دولتيم حافظي سنسن سنا دور اومييدوم
 من سنا باقلاميشم صدق ، بودور تاييدوم
 دهلتين منكريني سن ايله دون خوار و ذليل
 دشمنين كورلوقنه ياور اول اي رب جليل
 چونكه صدقي بيله دور حقينه از روي يقين
 بو سببدن اونا الطاف خدا اولدي معين
 اليني دوتدي خداوند جهان قدرتدن
 كامياب ايتدي اوني معدلت و شوكتدن
 بخت و اقبال ايله هيچ كيم بيله اولمز باقي
 گون كيمي دولتينه عالمه روشن طاقسي
 شاخ گل نشو و نما بولدي نم فيزيندن
 كه بو اشعار اولوب مدح سرا "گلبن" دن .

م- نهاوندي (مغان)

گورا و غلو

*****

چكيليپ ائليمير بنده ، گورا و غلو - يادلارا اولموشوق بنده ، كورا و غلو
 چكيليپ اولكه يه قارا بيير دومان - بييرليگيميز ايتيب چنده ، كورا و غلو
 چوخ ايستكلريميز دؤنوب خياللا - گوجوموز آزاليب تنده ، كورا و غلو
 بيز : وطن يـ سلسي سى ، سن : ائل ياسلى سى - آغليريق ، ياد ائليرخنده ، كورا و غلو
 سوادسيز آتالار كؤته گين يعديك - يوخ گناه سنده ، نه منده ، كورا و غلو
 قديمدن دئيشلر : كوردور سوادسيز - بيز ده كورا و غلويوق ، سن ده كورا و غلو

تيريز- بهمن ۱۳۵۶

دکتر محمد تقی زهتابی

(استاد سابق زبان آذری دانشگاه تبریز)

منشاء و معنای کلمه

"ارونق"

در اسناد دولتی یکی از بخشهای مرکزی آذربایجان را که، در شمال غربی تبریز واقع شده است، "ارونق وانزاب" مینویسند. این بخش که شامل ۷۵- شهر و قصبه و ده بزرگ و کوچک میباشد، از دو قسمت تشکیل شده است: قسمت شرقی آن ارونق و بخش غربی آن انزاب نامیده میشود. مرکز ارونق شهر شبستر / چوستر / و مرکز انزاب قصبه تهرسی / طسوج / میباشد. جزیره شاهی نیز جزو این بخش میباشد. مرکز عمومی بخش شهر شبستر میباشد. فاصله شرقی ترین قسمت بخش ارونق وانزاب، یعنی ده "تازا کند" تا تبریز تقریباً ۲۰ کیلومتر است. غربی ترین قسمت بخش، یعنی ده آلماسارای نیز تا شهر سلماس تقریباً ۲۰ کیلومتر میباشد. از تازا کند تا ده آلماسارای / قیلمان سرا /، یعنی طول بخش ارونق وانزاب از شرق تا غرب در حدود صد و ده - کیلومتر میباشد. بخش ارونق وانزاب در دامنه های جنوبی و آفتابگیر سلسله کوه های میشو واقع شده و از جنوب تا سواحل شمالی دریا چارومیها امتداد دارد. بدیگر سخن بخش ارونق وانزاب بین کوه های میشو و سواحل شمالی دریا چه ارومیه قرار گرفته است. ساکنین محل بدون استثناء بزبان ترکی تکلم میکنند. نامهای ترکی محلها، کوهها، چشمه ها و... موجود در بخش، از آن جمله در شهر شبستر / چتری - قیزی / چترگزی / (اسم محله)، دوت - ساخلان / دوستاخیان / (نام چشمه)، چای دره، قهیه ساوا / قیاس آباد / (نام چشمه) یثن گهریز / ینگه کهریز / (نام چشمه)، قیزیل بورنو (نام مکان)، دانا قیران (نام کوه) ... نمایانگر این واقعیت میباشد که زبان ترکی آذری لا اقل طول سده های متعددی اخیر زبان مادری ساکنین این بخش بوده است. نام "ارونق وانزاب" در زبان فارسی و اسناد دولتی بکار برده میشود، اما ساکنین بخش و اهالی بخشها و ولایات همجوار این بخش را "گونئی" / آفتابگیر / که بمعنای منطقه گرمسیر باشد مینامند. (ساکنین محال هشت رودواز - آنجمله اهالی ده "قیزیل قلعه" این کلمه را بشکل گون آئی / گونای / - تلفظ میکنند). بموازات اسم "گونئی" در بعضی از مناطق کلمه ارنلوق ارنیق - آرانلوق - آرانلیق - نیز بجای کلمه گونئی بکار

برده میشود. شادروان احمدکسروی نیز در اثر " آذری یا زبان باستان آذربایگان
 خودبه این حقیقت اشاره نموده است. / نگاه کن : احمدکسروی . آذری یا
 زبان دیرین آذربایجان ۹ ص ۶۸ =
 قبل از بررسی منشاء و معنای کلمه "ارونق" اشاره به روش تحقیق علمی صحیح
 و دور از غرض و تعصب، با اتکاء و استناد به مدارک و حقایق عینی ضروریست .
 بنظر ما در تحقیق و بررسی منشاء و معنای نامهای جغرافیایی، در هر کجا که
 باشد، برای نیل به نتایج صحیح علمی، باید بدون استثنا تمام عوامل
 و عناصری که، در پیدایش، شکل و دگرگونیهای این اسما در طول تاریخ
 و اکنون مؤثر بوده است، مدنظر قرار گیرد، بررسی و تدقیق گردد و تاثیر
 هر عامل بیطرفانه و کما هو حقه معین گردد. اساسی ترین عوامل و عناصری
 که، در پیدایش و شکل و دگرگونیهای صوتی و علام جغرافیایی / شهرده، قصبه
 کوه، چشمه، رود... / میتواند موثر باشند، حوادث تاریخی، زبان
 رسمی دولتی، زبان ملل همسایه و همجواری و بویژه و در درجه نخست زبان
 زنده ای است که اهل محل در طول عصرها و فعلا" بدان زبان تکلم کرده و میکنند.
 عدم توجه به یکی از این عوامل، تحت هر عنوان که، باشد، نتیجه علمی صحیحی
 ببار نخواهد آورد. پژوهش و جستجوی اصل و ریشه هر محلولی جز از راه آشنایی
 با علل پیدایش آن میسر نمیشود. قرار دادن علل ذهنی، غیر واقعی و از-
 خود ساخته برای استنتاج لازم، بجای علل و عوامل عینی جز نتیجه از قبل
 آماده، لازم برای غرض خاص و اکثرا" مشبوه و خلاف واقعیت نمیتواند مثمرتر
 باشد.

در مسئله بررسی منشاء نامهای جغرافیایی، بنظر ما باید تلفظ هر نامی از
 طرف ساکنین محل مبدا پژوهش قرار گیرد.
 روی همین اصل، ما بررسی منشاء و معنای کلمه "ارونق" را از تلفظ آن در-
 بین توده های محلی خصوصا و آذربایجانیهها عموما آغاز میکنیم. چنانکه در بالا
 متذکر شدیم و شادروان احمدکسروی نیز بدان اشاره نموده اند، کلمه "ارونق" -
 بین توده های مناطق مختلف آذربایجان به اشکال گوناگون "ارنلوق -
 آرانلوق - آرنوخ - آرانلوق - آرانلوق - آرانلیق - آرانوق - آرانو
 تلفظ میشود که، همگی گویشهای متعدد کلمات "ارنلیک" و "آرانلیق" در
 زبان ادبی ترکی آذریست. تلفظ و نگارش دوگانه کلمه واحد مربوط به-
 ترکیب صوتی اصل کلمه، یعنی "آر-ار" میباشد که ضمن بحث بدان اشاره -
 خواهیم نمود.

از بین تلفظهای گونه گون این کلمه در بین مردم، کلمه "آرانلوق / آرانلیق
 ارنلیک / را انتخاب میکنیم که، مورد تایید کسروی نیز میباشد. در زبان مردم

آذربایجان کلماتی که، دارای ترکیب آوایی همگون با این کلمه باشند یغایت
 زیاد است. بعنوان نمونه کلمات "دومانلیق، داغلیق، قهرمانلیق آزاد-
 لیق، جوانلیق، قوچانلیق، قوجالیق، باغلیق، شادلیق، آزلیق-
 .... را میتوان نشان داد. تمام این کلمات و هزاران کلمه مشابه در دستور
 زبان ادبی معاصر ترکی آذری اسماء مشتقی میباشند که، از یک کلمه مستقل
 / اسم صفت - قید / و پسوند چهارشکلی "لیق - لیک - لوق - لوک" تشکیل
 یافته اند. / چهارشکلی بودن پسوند مربوط به ترکیب آوایی کلمه اصلی
 و زاییده قوانین صوتی زبان آذری است. بنابراین کلمه "آرانلوق - آرنلبک"
 از دو جزء تشکیل شده است: آران = آرن + لوق = لیک.
 اینک دو جزء این کلمه را مورد بررسی قرار میدهیم:

۱- آران = آرن :

شادروان احمد کسروی برای پیدا کردن معنای این واژه زبانهای قدیم
 فارسی و ارمنی را بررسی نموده و چون به نتیجه ای نرسیده است. لاجرم آنرا
 به همان معنایی که، امروز بین ترکان آذری بکار برده میشود دانسته است
 و آن "ناحیه گرمسیر" میباشد.

نبودن این کلمه در زبان فارسی و وجود آن در زبان ترکی آذری به کسروی
 دیکته مینمود که، در بررسی منشاء و پدید آمدن این کلمه، ضمناً "زبان ترکی
 آذری را نیز از محک آزمایش گذرانند، ولی و پیدایش کلمه "آران" را از
 معنای گرمسیری زبان ترکی آذری بعید دانسته و آنرا بعلت شباهت صوتی
 بدون دلیل و مدرک و بر اساس پنداره های شخصی و ذهنی خویش پدید آمده از واژه
 "آر-آریا" نشان داده است.

بنظر میرسد که، عدم توجه بزبان ترکی آذری و تاریخ آن، چون عاملی از
 عوامل پیدایش نامهای جغرافیایی آذربایجان، شادروان کسروی تبریزی
 را از پژوهش منشاء کلمه "آران" از دیدگاه زبان آذری باز داشته و او را بسوی
 پندارگرایی رهنمون شده است. در صورتیکه، اگر او بموازات زبانهای -
 قدیم فارسی و ارمنی، زبان زنده اهل محل را نیز مدنظر قرار میداد و دوشا -
 دوش مرور بزبان قدیم فارسی و همچنین ارمنی / گرابار / زبان ترکی آذری و -
 تاریخ آنرا نیز از نظر میگذرانید، با کمال سهولت منشاء کلمه "آران" -
 برایشان آشکار میشد. زیرا عناصر اساسی این کلمه یعنی "ار" همین امروز نیز در
 زبان محاوره آذربایجان بطور گسترده استعمال میشود، زبانیکه زبان

شادروان کسروی منشاء این کلمه را از دیدگاه زبانهای هند-اروپایی مورد مطالعه قرار داده و به نتیجه مذکور رسیده است و ما احتیاجی به تکرار آن نمی-بینیم، علاقمندان میتوانند به کتاب "آذری یا زبان باستان آذربایگان" آن شادروان مراجعه کنند.

لازم به تذکر می باشد که، ما در اسناد و قبایل نامه های دیرین خانوادگی محل و همچنین اداره ثبت و اسناد محل تحقیقات و بررسی لازم نمودیم. در تمام این مدارک شخصی و دولتی الف کلمه "ارونق"، برخلاف آنچه شادروان کسروی - نشان میدهد، بدون مد می باشد، یعنی کلمه نه بشکل "آرونق" بلکه بشکل "ارونق" نوشته و تلفظ می شده است.

اینک ما منشاء این کلمه را از زاویه دید زبانهای ترکی و بویژه زبان ترکی-آذری که، زبان امروزی آذربایجان و عده زیاد ایرانیان سایر مناطق ایران می باشد، مورد بررسی قرار می دهیم. کلمه "آران - ارن" از دو جزء تشکیل شده است. از این قرار: آر = ار + آن = ان.

الف: آر - ار: این کلمه امروز بین آذربایجانیان یکی از شایعترین و کثیرا استعمال ترین کلمات بوده و معنی آن "شوهر، مرد، یل" می باشد. این کلمه از قدیمترین دورانها بهمین شکل و معنی در زبانهای ترکی و آذری - بکار برده می شد. اینک چند نمونه از داستان حماسی "دده قورقوت":

۱- رسول علیه السلام زمانینا یا خین بایات بویوندان قورقوت آتا دیرلربیرا ر قوپدو. / نزدیک به زمان رسول علیه السلام از تیره بایات مردی پیدا شد بنا م قورقوت آتا.

۲- ار جو مردین، ارناکسین اوژان بیلر = / یل جوان مردناکس را - اوزان (نوازنده خلقی) میداند.

۳- بیزه ارلیک ایشله دین. / بماکا مردانه انجام دادی. برای رعایت اختصار از آوردن شواهد از ادبیات آذری خودداری نموده و بهمین بسنده می کنیم که، امروزه زبان آذربایجانیان به مثلها، اصطلاحات و ترکیبهای زیادی برخوردار می کنیم که، حاوی کلمه "ار" می باشد. از آن جمله اند

۱- ار آرواد. / زن و شوهر. /
۲- ار آتانی ائل آتار ارتوتانی ائل توتار. / آنرا که مرد ترک کند مردم ترکش میکنند، آنرا که، مرد بگیرد، مردمش نیز میگیرند. /

- ۳- ار- آرواد آراسیندا آراچی اولما / بین زن و شوهر میانجی نباش /
 ۴- ار، آری یولدا شلیقدا ، ائو، ائوی قونشولوقدا / مرد مرد را در -
 دوستی و خانه ، خانه را در همسایگی میشناسد /
 ۵- ار آغاچی ، گول آغاچی - / چوب شوهر ، چوب گل است /
 ۶- ار ایپک سا پیدیر ، دوگون دوشسه آچیلما ز / شوهر چون نـخ-
 ابریشمیست ، اگر گره بخورد با زن میشود /
 ۷- پنیری دهری سا خلار ، آروادی ری / پنیر را پوست نگه میدارد ، زن
 را شوهرش /
 ۸- اره گئدنده ، بویوک قیز ، ائوسوپورنده کیچیک / هنگام شوهر رفتن
 دختر بزرگه هنگام جا رو کردن کوچک /
 ۹- ارواد اردن ، کیشی اولاددان شادا ولار / زنا ز شوهرش میشود و مرد از
 اولاد /
 امروز ترکمنها و ترکان آنادولونیز این کلمه را بهمین معنی و با همین ترکیب
 صوتی بطور گسترده استعمال میکنند .
 تقریباً در هر صفحه کتاب " دیوان لغات الترک " محمود کاشغری نیز به کلمه
 " ار " بهمین معنی برخورد میکنیم .
 در سنگ نبشته های " اورخون " نیز وضع بدین منوال است . یعنی این کلمه
 حداقل ز هزاروپانصد سال پیش در زبانهای ترک و بهمین معنی بکار برده میشده -
 است .
 ب- آن - ان : علامت جمع اسماء ؛
 نظریه شباهت این علامت جمع اسماء زبان بسیار قدیم ترکی با پسوند جمع
 اسمهای زبان معاصر ادبی فارسی ، تصور می رود که ، این بخش بررسی ما مباحثه
 برانگیزترین قسمت مقاله حاضر باشد . به منظور پیشگیری این مباحثات -
 احتمالی ، در این موضوع تاء مل بیشتری نموده و به ارائه مدارک تاریخی
 علمی بیشتری مبادرت میورزیم .
 محمود کاشغری در " دیوان لغات الترک " خود در باره کلمه " ار " چنیـن
 مینویسد : ار : هو الرجل ، یجمع " آرن " وهذا شاذلان سماء الجمع " لار " / دیوان
 لغات الترک " فتوکپی ۱۹۴۱ آنکارا ، ص ۳۵ /
 کلمه " آرن " در بیشتر از سی مورد بهمین معنی در کتاب مذکور بکار برده شده است

وما با حفظ طرزنگارش محمود کاشغری، بذکرد و نمونه‌گه، در بیت‌های علی‌حده
بکار برده شده است، بسنده میکنیم.

۱- بِلْكَارَن سَقْلَرِن الْغَلْ اُكْتُ اذْكَوسَقِن اذْلسا اوزْكَاسِنْكَارُ
/ دیوان لغات‌الترک، ترجمه بسیم‌آتالای جلد ۳ ص ۱۵۵ آنکارا

۱۹۴۱

/ گفته‌های مردان دانشمند را چون نصیحت‌بپذیر، زیرا سخن نیک، چون تاثیر
کند، آهسته، روح می‌گردد. / (جای تامل است که، شعر در وزن عروضی بحر
سریع و هموزن "مخزن" اسرار نظا می می‌باشد).

۲- تُغِبُّ شَقِي قَلْمَدِي مَنكَوَارَن اَزُونْ كُنِي يَلْدُزِي تَتَجِي تَفَارُ
/ دیوان لغات‌الترک، ترجمه بسیم‌آتالای، جلد ۳ - ص ۳۷۸ آنکارا

۱۹۴۱

/ انسان‌ها تیکه، زائیده میشوند، برای ابد نمی‌مانند، آفتاب و ستارگان -
جهان بدون وقفه زائیده میشوند /

مصوت‌های نرم کلمه "ارن" (ا) به صورت خشن و یا بگفته کاشغری بصورت اشباع
شده، بدیگر سخن به صورت "آ" می‌خوانیم: ارن : الرجال. جمع شاذ، ارن باشباع
الالف الاری. / دیوان لغات‌الترک، فتوکپی ۱۹۴۱، آنکارا ص ۵۱ /

بنا بر این کلمه "ارن" از دوران‌های قدیم، بر اساس قانون آوایی عام زبان
ترکی، به اشکال "ارن" و "آران" به کار برده می‌شده است و تمام حالات معنای
واحد "مردان - یلان - شوهران" داشته است.

آیا در منابع قدیم زبان‌های ترکی به کلمات دیگری نیز برخورد می‌کنیم که، در -
آنها "ان - آن" علامت جمع اسماء بوده باشد؟

آری در منابع قدیم زبان‌های ترکی به چنین کلماتی برخورد می‌کنیم و حتی از این
کلمات بعضی‌ها همانند کلمه "ارن" همچون امروز نیز بطور گسترده در زبان -
آذری استعمال می‌شود.

کلمات "اوغول" و "اوغلان" امروزه کثیرا لاستعمال ترین کلمات در زبان -
ترکی آذریست و هر دو بمعنی "پسر" می‌باشد. با نظر سطحی به این دو کلمه -
هر کس در خواهد یافت که، هر دو ی آنها از ریشه واحدی می‌باشند و حتی هر آذری -
ساده آنها را بیک معنی تعبیر خواهد کرد. در حقیقت نیز این دو کلمه هم‌ریشه
واحدی دارند و هم بمعنی "پسر" بکار برده می‌شوند. در این صورت کدام یک از -
آنها اصلی و کدامین مشتق از آنست؟ و طریق اشتقاق این یکی کدامست؟

کلمه "اوغول" اصلی و "اوغلان" مشتق از آنست. این حقیقت و همچنین طریق اشتقاق کلمه دوم را محمود کاشغری چنین بیان میکند: "اغل: الابن. و - یقال لغير الابن من الصبيان ایضا اغل. یقال منه: بواغل نا تیر؟ . معناه: هذا الصبی ما ذا یقول؟ ویجمع "اغلان" علی غیر القیاس. وکان یجب ان یجمع "اغل لار" و هذا کما قیل "ارن" للرجال. و قد یوجد کلاهما. / دیوان لغات الترك، فتوکپی . ۱۹۴۱، انکارا . ص ۴۹/ .

بنا بر این در زبان ترکی قدیم کلمه "اوغول" بصورت "اوغلان" یعنی به مساعدت پسوند جمع "آن" جمع بسته میشده است. علامت "ان" در کلمه "ارن" و "آن" در کلمه "اوغلان" هر دو علامت واحدی میباشد که بر اساس قانون عمومی آوایی زبان ترکی آذری و ترکیب صوتی ریشه کلمات به یکی از دوشکل استعمال میشده است. مانند "لار-لر" علامات جمع اسماء در زبان امروز آذری.

آیا در بین اعلام جغرافیای آذربایجان به کلماتیکه، آخر آنها به "آن - ان" علامت جمع زبان ترکی بسیار گهن ختم میشود، برخورد میکنیم؟ جواب این سؤال مثبت است. اینک دو نمونه از چنین کلمات:

۱ - آبشرون: آبشرون اسم شبه جزیره مشهور در ساحل غربی خزر و نزدیک شهر باکو میباشد.

این محلکه، در زمانهای قدیم محل سکونت بخشی از ایل "اووشار" / افشار / ترک بوده است، به همان نام نامیده شده و با اضافه نمودن پسوند جمع "آن" بشکل "اووشاران" یعنی محل "اووشارها" در آمده و بمرور زمان و کثرت استعمال - بشکل "آبشرون" در آمده است.

۲ - باکو: نام شهر معروف و مرکز فرهنگ و صنایع آذربایجان شورویست این کلمه چنانکه، شادروان کسروی نیز اشاره نموده، امروز بلفظ "بادکوبه" نوشته میشود، در صورتیکه در زبان اهل محل "باکی" و در بعضی از مناطق آن "باکو" تلفظ میشود. در زبان روسی نیز بشکل خیر گفته و نوشته میشود.

قبل از بررسی معنی و منشأ این کلمه اشاره به موقعیت جغرافیایی شهر باکو ضروریست. نگارنده سالها از عمر خود را در این شهر زیبا بسر برده و تمام نواحی آنرا برای العین دیده است. شهر باکو در زاویه جنوبی شبه جزیره آبشرون در منطقه مشرف بدریا قرار گرفته است، منطقه از تپه های کم ارتفاع پوشیده شده، نظاره دریا از بلندیهای آن میسر میباشد.

سبب تسمیه این منطقه به "باکو" همین موقعیت جغرافیایی آن بوده است .
 در "دیوان لغات الترک" کلمه "بقو" به معنی تپه و جای بلند آمده است /
 دیوان لغات الترک ، ترجمه بسیم آتالی ، جلد ۳ . آنکارا ص ۲۲۶ / ۱۰ - این
 کلمه مشتق از فعل "بقماق" / جلد ۲ همان کتاب . ص ۱۶ / میباشد که
 امروز در زبان ترکی آذری بشکل "باخماق" / نگاه کردن / بکار برده میشود .
 بدیگر سخن کلمه "بقو" اسم مکان از فعل "بقماق" بوده است که ، بواسطه
 الحاق پسوند "او - ل" بریشه فعل ، طبق قواعد زبانهای ترکی ، بعمل
 آمده است .

برای توضیح بیشتر این مسئله متذکر میگردم که ، در زبانهای ترکی و از آن جمله
 ترکی آذری از قدیم تا کنون ، یکی از طرق اشتقاق اسم از افعال افزودن یکی
 از پسوندهای چهار شکلی "ی - و" به آخر ریشه بعضی از افعال بوده و هست /
 این قاعده سما عیست نه قیاسی / مانند "ار" سورمک / راندن / "سورو" (رمه)
 از مصدر "اؤلْمک" "اؤلُو" / میت / ، ، ، ، ، ، بعضی از این کلمات دارای -
 مفهوم اسم آلت میباشند . مانند "اؤلچو" از مصدر "اؤلچمک" / اندازه -
 گرفتن / و بعضی از آنها دارای مفهوم اسم مکان میباشند . مانند : "باتی" /
 مغرب / از مصدر "باتماق" / غروب کردن / ، "دوغو" از مصدر "دوغماق" / طلوع
 کردن " ....

بر اساس همین قاعده از مصدر "بقماق" مذکور اسم مکان "بقو" بمعنی
 محل نگاه کردن که اصولاً باید جای مرتفع باشد ، بوجود آمده است . روی همین -
 اصل کلمه "بقو" در دیوان لغات الترک بمعنی تپه و جای بلند آمده است .
 کلمه باکو در آغاز بدین شکل نبوده ، بلکه بمرور زمان و کثرت استعمال مختصر
 شده است . شادروان احمد کسروی در نتیجه زحمات فراوان شکل نخستین این کلمه
 را در متون قدیمی ارمنی پیدا کرده و آن "باکوان" و یا "باکوان" بوده است .
 (احمد کسروی ، آذری یا زبان باستان آذربایجان ص ۷۵) بر اساس آنچه در بالا در
 باره کلمه "باکو" دیدیم ، هر یک از دو کلمه فوق و مثلاً "باکوان" مرکب از سه بخش
 بوده است از این قرار : باک - و - ان

۱ - باک - چنانکه در بالا مشاهده نمودیم ریشه فعل "باخماق" / -

نگاه کردن / در زبان ترکی آذری بوده است .

۲ - و : پسوندیست که ، با افزودن آن به آخر ریشه افعال اسماء مشتق

بعمل میآید .

۳ - آن : علامت جمع اسماء در زبان ترکی قدیم .

بنا بر این معنای واقعی کلمه " باکوان " ، یعنی اسم نخستین منطقه " باکوی امروزی " ، " تپه‌ها " و یا " بلندیها " بوده که ، حاوی مفهوم نظاره گاه نیز می‌شده است .

با بررسیهای دقیق در اعلام جغرافیایی آذربایجان کلمات دیگری نیز پیدا خواهند شد که ، در آنها به علامت جمع قدیم زبانهای ترکی کهن یعنی " ان - آن " برخورد خواهد شد . یکی دیگر از این کلمات اسم چشمه " بسیار قدیمی و پر آب شستر بنام " دوستاخیان " میباشد . ما در این باره در نوشته " آذربایجانین یئر - آدلاری " بحث نموده ایم .

از آنچه در فوق گفته شد ، برمیآید که ، در زبان ترکی بسیار قدیم پسوند " ان - آن " یکی از علامات جمع اسماء بوده که ، بعدا جای خود را به " لار - لر " داده است ، ولی در کلمات محدود بجای مانده است . اما در این کلمات مفهوم پسوندی پیشین خود را از دست داده و با کلمات اصلی واحد لکسیکی مستقلی تشکیل داده است .

بنا بر این کلمه " ارن - آران " از دو بخش " ار " / شوهر - مرد - یل / و " آن - ان " علامت جمع قدیمی اسماء ترکی پدید آمده است و بمعنی " مردان - یلان - شوهران " استعمال شده است .

توسعه معنای کلمه " ارن " :

در رابطه با طرز زندگی اقتصادی مردم آذربایجان در گذشته ، کلمه " ارن - آران " با حفظ معنای اولی خود ، معنای دیگری نیز کسب کرده است یعنی با مرور زمان و تحت تاثیر حیات اقتصادی معنی کلمه توسعه یافته و در ردیف کلمات کثیر المعنی در آمده است . کلمات کثیر المعنی در زبان آذری زیاد است و نگارنده در کتاب " لکسیک زبان آذری " در این باره به تفصیل سخن رانده است .

حال به فرایند توسعه معنای کلمه " ارن " و پیدایش معنای جدید آن بقیست کنیم .

معلوم است که ، اقتصاد قبایل و ایلهای ترک در زمانهای قدیم به تربیت مویشی استوار بود . برای تامین علوفه چارپایان خویش ، ایلهای ترک در زمستانها و تابستانها بنواحی معتدل و سرسبز کوچ میکردند و به اصطلاح خودشان بیلاق و قشلاق میکردند . هنگام بیلاق و قشلاق هر یک از قبایل ترک جاهای

معین و مشخص داشتند. چنانکه، همین‌ا مرونیز شاخه‌های ایل قشقایی هنگام بیلاق و قشلاق دارای نواحی مشخص و معین میباشند. معمولاً "هنگام کوچیدن قبل از خود ایل، یعنی زنان، اطفال، سالخوردگان... مردان و جوانان یعنی" ارن / مردان / با مواشی بمقصد معلوم روانه شده و شرایط لازم برای ایل را در سر راه و ناحیه مالوف فراهم مینمودند و آنگاه افراد ایل زیست سر ایشان نقل مکان میکردند، در رابطه با کوچ افراد ایل در بین ایشان بطور طبیعی "ارنه گئدیریک" / پیش مردان میرویم / گفته میشود است. در نتیجه تکرار دائمی این کاربرد تدریج کلمه "ارن" یا "آران" مفهوم منطقه معتدل و گرمسیر را نیز کسب نموده است.

بموازات کسب مفهوم جدید این کلمه در امثال نیز بمعنای نوبکار برده شد که بعنوان نمونه مثل "قیشدا اراندان اولدوق، یایدا آیراندان" را میتوان ذکر نمود.

بدین نحو کلمه "ارن - آران" با حفظ مفهوم پیشین، معنای جدیدی نیز کسب نمود که، منطقه گرمسیر و یا ناحیه معتدل گرم میباشد. بدون شکش در روان کسروی همین معنای کلمه را که، از قاموس شفاهی مردم آذربایجان اخذ نموده است، در نظر داشته و کاملاً ذیحق بوده است.

نظر بر این که، بیشتر مناطق گرمسیر و نواحی معتدل و گرم ایلهای ترکی در آذربایجان در زمانهای قدیم بخشی از خاک شمال رود ارس بود، لذا آن مناطق قدیم الایام "آران" نامیده شده و در تاریخها ضبط گردیده است. بعدها مناطق مختلف دیگر در آذربایجان، نظیر به شباهت اقلیمی و آب و هوا با آران - فوق الذکر و در مقایسه با آن "آرانلیق" یعنی مکانیکه چون "آران" بوده و دارای آب و هوای گرم معتدل است نامیده شده اند. یکی از این مناطق نیز بخش "ارونق" میباشد. در آذربایجان نواحی با این ویژگیها زیاد است و هر جا آنها را آرانلیق میگویند، اما این کلمه در مورد بخش ارونق و انزاب به اسم علم و یا به نام منطقه مبدل شده است.

بنابراین چه گذشت کلمه "ارن" از دو بخش "ار" / شوهر - مرد - یل / و علامت جمع قدیم ترکی - "تشکیل شده است.

۲- لوق (لیک) :

شادروان کسروی اصل کلمه ارونق را "ارانک" یعنی مرکب از دو بخش "اران" و پسوند "اک" دانسته و معنای آنرا "اران کوچک" یا منطقه گرمسیر

و معتدل کوچک نشان داده است. / نگاه کن: احمد کسروی، آذری یا زبان باستان آذربایجان ص ۶۸/ زیرا پسوند "اک" در زبان فارسی دارای مفهوم تصغیر، تحبیب و تحقیر می باشد. مانند: مامک، مرددک، پسرک، دخترک... بنا بر این پسوند "ق" در کلمه ارونق بنظر شادروان کسروی، بطور قطع و مسلم در اصل "اک" بوده و لذا احتیاجی به اثبات و دلیل ندیده است. شادروان کسروی از فرق پسوندهای "ق" و "ک" سخنی به میان نمی آورد، اما خواننده منظور او را به آسانی درک میکند. بنظر می رسد که، برای شادروان - کسروی تبدیل فونمهای "ق" و "ک" بهمدیگر در گویشهای یک زبان در طول زمان امریست عادی، حق نیز چنین است. این تبدیل حادثه فونتیکی غیر قابل انکار است. و اگر کلمه "اران" کلمه اصیل فارسی میبود، جای بحث و - گفتگو نبود. اما چنانکه در بالا دیدیم، اصل این کلمه با اجرای مرکبهاش، ترکی میباشند و لذا تبدیل فونم "ق" به فونم "ک" بدون دلیل و برهان میسر نیست. زیرا اینجا صحبت از دو زبان است نه یکی. این مسئله را دقیقتر بررسی کنیم. به فونم "ق" در کلمات اصیل آذری بیشتر برخورد می شود در صورتیکه این فونم در کلمات اصیل فارسی کم است. در زبان آذری فونم "ق" خشن و برعکس آن - فونم "ک" نرم و ملایم محسوب میشود. برای اینهم در کلمات اصیل آذری که مصوتهای آن خشن باشد، فونم "ق" و در غیر این صورت فونم "ک" استعمال میشود. این مسئله زائیده قانون صوتی خاص زبان آذریست. برعکس زبان آذری، در زبان فارسی، بر اساس قوانین صوتی خاص خودش، فونم "ک" با مصوتهای نرم و خشن یکسان بکار می رود. تعمق در کلمات کمر، کم، کس، کشیدن، کشان - کشان، کمان، کر، کج، کنار... این حقیقت را بوضوح نشان میدهد. اگر قبول کنیم کلمه "اران" چنانکه، شادروان کسروی نشان میدهد منشأ فارسی داشته باشد، در آن صورت در اصل "ک" بودن این فونم کاملاً طبیعی است، اما چنانکه، در بالا نشان دادیم، این کلمه دارای منشأ ترکیبیست و لذا "ق" بودن آن لابد و ضروریست. بنا بر این فونم "ق" در کلمه ارونق، چنانکه توده های مردم نیز تلفظ میکنند، اصیل و صحیح می باشد و شکل تغییر یافته فونم "ک" نیست.

علاوه بر این که، کلمه "ارونق" از لحاظ ترکیب صوتی به کلمه "آران لیق" - نزدیکتر از کلمه "ارانک" است مفهوم و معنی پسوندها نیز نمایانگر صحبت فونم "ق" می باشد.

در باره مفهوم گرامری پسوند فارسی "اک" را دیدیم. درباره مفهوم گرامری پسوند ترکی "لیق" لازم به تذکر میباشد که این پسوند از قدیمترین زمانها تا کنون همیشه یکی از فعالترین و کثیرا لا استعمالترین پسوندهای ترکی بوده و هست. حتی این پسوند با همان معنای خود بشکل "لاخ" چنانکه در زبان مردم آذربایجان بود، وارد زبان فارسی نیز شده و در کلمات محدود استعمال میشود که "سنگلاخ" از آن جمله میباشد.

چنانکه در بالا اشاره کردیم، این پسوند در زبان معاصر آذری، با تبعیت از قانون هماهنگی مصوتها یکی از چهار شکل نوشته میشود. چنانکه در کلمات: لی / داغلیق / کوهستان / ، چیچک / لیک / گلزار / ، و زونلوق / درازا / ، اوژوملو / تاکستان / مشاهده میکنیم.

لازم به تذکر میباشد که این پسوند در گویشهای گوناگون آذری بشکل "لوق" - لوخ" و احيانا "لاخ" بکار برده میشود.

اما مفهوم گرامری این پسوند در زبان آذری گوناگون میباشد و یکی از آنها همان مفهومی است که در کلمه "ارونق" دیده میشود. آنهم دلالت به مکان چیز است که از آن مقدار زیاد در آنجا باشد. بدیگر سخن پسوند "لیق" در این مورد مفهوم مکان دارد، منتهی با این شرط که، مکان مقدار زیاد چیزی باشد. در این مفهوم پسوند "لیق" آذری معادل پسوندهای "ستان - زار - سار" فارسی میباشد. مثلا: داغلیق / کوهستان - کوهسار / ، چیچک / لیک / گلزار - گلستان / بولاقلیق / چشمه سار / اوژوملوک - مؤولوک / تاکستان / .

بنابراین از دیدگاه زبان آذری و یا زبان مردم محل معنای دقیق کلمه "ارونق" / آرانلیق - آرانلوق / چنین خواهد بود: جائیکه در آنجا ویژگیهای "آران" بحد و فوریا فته شود و یا مکان و فور خصوصیات اقلیمی "آران" بدیگر سخن و بزبان ساده چنانکه، شادروان کسروی نیز اشاره کرده است، "آرانلیق" در قاموس - شفاهی مردم آذری بمعنی "ناحیه گرمسیر" و یا "منطقه گرم معتدل میباشد. در حقیقت نیز چنانکه در بالا تذکر شدیم بخش "ارونق و انزاب" دارای چنین ویژگی اقلیمی بوده و نسبت به ناحیه شمالی کوههای میشوو، یعنی بخش مرند گرمتر است. برای اینهم در بین مردم محل بخش "ارونق و انزاب" را "گونئی" و بخش مرند را "قوزئی" میگویند که اولی به معنای منطقه آفتابگیر و دومی برعکس آن میباشد.

در پایان اشاره به این مسئله نیز ضروریست که آذربایجانیان در قدیم آنگاه

که زندگی اقتصادی به تربیت مواشی استوار بود، این بخش و بخشهای همانند را آرانلیق / ناحیه گرمسیر / و همچنین "گونئی" / منطقه آفتابگیر / مینا- میدند. اما پس از تغییر وضع اقتصادی و اشتغال به کشا و رزی و کاهش زندگی حیوانداری، در اثر از بین رفتن تدریجی کوچهای ییلاق و قشلاق از یکسو و استعمال گسترده کلمه "ار" مرد- شوهر- یل / از سوی دیگر، مفهوم دوم و یا عارضی کلمه "آرانلیق" یعنی "منطقه گرمسیر" روی اصل عدم توافق با معنی اصلی آن بتدریج فراموش شده و بجای آن کلمه "گونئی" تثبیت شده و میشود. چنانکه امرزدا پیره استعمال کلمه "گونئی" بمراتب گسترده تر از کلمه "آرانلیق" میباشد. شادروان احمد کسروی نیز این واقعیت را تأیید مینماید. / نگاه کن : احمد کسروی، آذری یا زبان دیرین آذربایجان . ص ۸۶ /

از گفته های فوق چنین نتیجه گرفته میشود که، کلمه "ارونق" در اصل از سه جزء پدید آمده و هر سه جزء، کلمه ویا پسوندهای اصیل ترکی بوده و در مجموع - به معنای "گونئی"، یعنی منطقه آفتابگیر و گرمسیر میباشد.

محمد امیری (ارغوان)

قلمیم منیم!

*****

وئر ره رک الیمه کسکین قلمی
چا غیریر دؤیوشه یا شاییش منی .
کاغیذلا قلمیم آل گونش کیمی
بوغور پنجه سینده قارا گئحه نی

جهلین قارشی سیندا سؤنمز مشعل دیر
ظلمون ریشه سینی یا ندیرار قلم .
استعمار حصارین سیندیرماق اوچون
بوتون انسانلاری قان دیرار قلم .

معنالی کلمه لر، دولغون جمله لر

نارین گوزیاشی تک یا غیر قلمدن،

پاسلی اورکلری جلالاندیریر

او دورکی، عزیزدیر ایکی گیلهم دن

او دلو قیلیجلاردان اوستوندور آنجاق

ائلیمدن کوچ آلان قلمیم منیم .

الیمدن بیرجه آن یئرله قویما رام

امانت وئریب دیر شانلی وطنیم .

سنی محبتله، وطن آی وطن!

داغلاردان قدرتلی دایاق بیلیمیشم .

شوونیزم اونونده، شیرین دیلیمله

بو کسکین قلمی یاراق بیلیمیشم .

دوقتور حميد نطقى "آيتان"

=====

(چنلى بئىل)

يۇرادا نە ديوار

وار

نە دە معجز .

گز گزه بىلدىگىن قدهر

دوستلارنى آل دا گتير

قاپىنى دۇگمەدن گير

بۇرانى اوز اعوين بيل

دۇلان باش وۇر ايستەدىگىن هر يئره

بۇرادا هئچ نە سير دگيل

اۆرەگىمىز بيرەر آچىق پنجهره

حتى بلکہ بيرگون گلر اونودولار

ناغىللاردا آنلادىلان قاپ - قارانلىق زندانلار

قان درياسى مئيدانلار

بۇرما بيغلى

قئزىل تۇنلو

پهلوانلار سلطانلار ...

گنج ايگيدلر يۇرت صالحينلار

اوبالارى چنلى بئىلدە قۇروسونلار

گلينلر دە گۇيوملرين ايشيق - ايشيق بولاقلاردان

گۆزه لجه دولدورسونلار .

اوزان گلسين بوى بويلاسين

سوى سويلاسين

فينجانلارا

مخمل - مخمل

چاى تۇكولسون

ساز كۇكلنسين

سوز سويلاسين

اۆزلىر گولسون !

(صون)

قره باغ شكستهسى

ايناناركن بونا كى:
 اُونون دا ، منيمكىمى
 دويان قلبى ، دوشونن بئىنى وار ،
 ذهنيمده باش قالديران دويغولارين
 مندن اشيكده ده ،
 حقيقتى وار ، عئىنى وار ،
 اونا پيچيلداديم :

آى شكسته كُونوللرى اُوخشاين ،
 كُوورك دويغولارا تسلى باغيشلايان ،
 سس سيز فريادلارا سس وئرن ،
 لال سكوتلارا نفس وئرن ،
 ديلدن - ديشدن دوشمه ين ،
 هئچوقت حقندن كئچمه ين ،
 سينيق كُونوللرين سيرداشى ،
 ائنىشلى - يوخوشلو يوللارين يولداشى ،
 نه اولار بير منه دئيه سن :
 بو نهايتسيز گوزل ليگينله بئله ،
 بو تامليفينلا ، بوتوولوگونله بئله ،
 ايلك گونده سنى تانىيانلار
 سنده نه عئيب گوردولركى
 آدينى " شكسته " قويدولار ،
 آى " قره باغ شكستهسى " ؟

هارادانسا ، او ، ديله گلدى:
 من ، بير قورو نفسم ،
 باغدا - باغچادا يوشاق اسن ،

داغدا - آراندا چىرىپىنان،
دالغالى دىنيزدە كوشولدىن،
ساده جە كوله گم، كولك!
آنحاق، من
بىر دارا - دودوك، قارانلىق يولدا،
بىر قورو قىمىشىن ايچىندىن كىچىركىن،
هئىدن دوشورم،
يۇرولورام، تۇيشويورم، خستەلە نىرم،
آما .

خستەلەندىكجە، بستەلە نىرم،
نغمە يە دۇنورم،
دردلى، نىسكىللى،
اوركلرى اوخشايدان نغمە يە .
سيزىلدا سام دا،
خستەلرە روح وئىرىم،
جان باغىشلايىرام .

من بىر قورو نىسم،
من ھرنە يىم سە،
منىم ھرنە يىم وارسا،
ايكىجە قارىش بۇيۇندا
اۇ قوروموش، سارالمىش قىمىشدىن دۇغور .
بلكە دە، ائلە من اۇ قىمىشىن اوزويم،
شكستە نئىام،
شكستە نئى .

منىم سىسىمى كىمك اىستە دىلر،
نالە مى، سىزىلتىمى سوسدورماق اىستە دىلر،
سوسما دىم .
حياتىم بۇيۇندا،
شرفىم ھوندورلوگوندى اوجا قامتىمى
دىرى - دىرى باسدىرماق اىستە دىلر،

باسدیریلما دیم ، باسیلما دیم .

اؤز وجدانلارینین دؤوره سینه قارا باغ چکنلر ،
کهنه یارانین اوستوندن تزه داغ چکنلر ،
منی اگمک ایسته دیلر ،
اگیلمه دیم .

جووه ریم اؤتدان - علفدن اولسا دا ،
انسان نفسیندن گوج آلدیعیما گوره ،
انسان قدرتیله سویکندیگیمه گوره ،
پؤلاد کیمی دایاندیم ، دارتیلما دیم .
قرانیت کیمی شیمشک چاخدیم ،
اگیلمه دیم کی ، اگیلمه دیم .
نهایتده ،

گوجوم گوجلرینه چاتما یاندا ،
گئنه ده اگیلمه دیم ،

سیندیم فقط ،

شکست اولدوم .

اولدوم مقاومت اسطوره سی ،

اولمزلیک خسته سی ،

زورون قارشسییندا سینان ،

لاکین

اگیلمه یین

قره باغ شکسته سی !

تهران - ۱۳۶۶/۱۲/۲

شاعیریم!

شاعیریم، گل سۆز آچ شعردن دانیش
قوی عومور بزنسین، شعرلی اولسون
یئری، ترین، یورو، سعی ائله، چالیش
قوی کونول آچیلسین، دوینغو دورولسون

شاعیریم، حیاتدان حیات آلیبسان
بورجلوسان، دیریلیک وئره سن گرهک
اولمکله بوزجونو اوده مک آسان
یاز کی، قوی دیریلسین سۆز، خیال، امک

شاعیریم، گؤزل لیکلری شعرینه چاغیر
اینجیلرتک صاپا دوزمه کی دؤلسون
اسیریوخ، قورطولوش سسیله باغیر
شعری دوز، دورناتک قوی قاتار اولسون

شاعیریم، اوز ائلیندن گئدیرباشقا ائله ده
شعریت او جالیئر ذیروه لر آشیر
پونگول قانادلا یاش وورور گوله ده
دؤلاشیئر هریانی، اوز قویور گویه
هنر اولور، هنر قاناکه آختاریئر
گئدیر عاریفلرین قاپی سین دویه
اولدوزلاردان گئچیر، سمالار یاریئر

زنجان - عبدالله مرادی

آنام

*****

طاقچامیزدا ساخسی چاناق
ساغ - صولوندا ایکی گولدان
بیزیم ائوین زینتی دیر
من گوزومو آچان واقتدان.

آخشام چاغی، گون باتاندا
اوندکی ظلمت یاییلار،
لامپانی یانديرار آنام
هر بیر یانا نور ساچیلار.

ساخسی چاناق یاریلدا یار
طاقچامیز دا ایشیققلانار.
یانینداکی ایکی گولدان
ایکی چیراغ کیمی یانار.

نئجه گونش ایستر چیخا
گؤیدن پئره نور الهنر،
طاقچامیز دا ائویمیزده
گونش کیمی جلوه لهنر.

هرگون سحر، عزیز آنام
آستا جا تۆزلارین آلار.
صونرا درین فکره جوموب
گئچه جه گین یادا سالار.

یا واش - یا واش ، حزین - حزین
سزیلدا یار ساز سیمی تک ،
گوزلری نین بولاغیندان
گوزیاشی. قاینار بیر ائک .

اؤنلارا بیر اوشاق کیمی
اویماق اؤنون پئشه سی دیر.
جان کیمی باغرینا باسار
سانکی عؤمور شوشه سی دیر.

قویماز منی یا خینلاشام
اؤنلاری بیر اله آلام،
آنجا ق اوزاقدان باخارام
دئیه ر منه : گوزله بالام!

آماندی، دوشمه سین پئره
بیرگون آخیر، سیندیرارسان،
گنجلیگیمدن نشان قالیب
بؤیوک اولدون آتلیارسان.

عمرون بوروق یوللارینی
بونلارلا بیرگه آشمیشام .
بونلاری گونده گورموشم
گاهدان دا بیر دانیشمیشام .

بونلاردا بیر - بیر گوره رم
گئچمیش زامانین گونلرین .
بسله دیگیم دیلکلری
اوره گیمین نیسگیلرین .

قاراخېر

دا بىئىم اۇغلاۋۇلان وطنى عىگرى. (ابا صلتى مالا بى) - نىن شىھادى رى
"خىجە" - دن گلندىن مـونـرا :

آمان آللاه ، يىئىنە دە قان جالانىب اولكە مىزە
يىئىنە طوفانلارا ۇلوب ، تحفە گلىب اىندى بىزە
يىئىنە كۇزىيا شلار ئىمىز صانكى دۇنوبدور دىزە

اىلە بىل داغ كىمى ھىكللى اىكىد قانە باتىب ،
مانكى دۇنيانى آتىب ، گۇرنىجە آھستە ياتىب ،

گىنىب قارە لبا سىن يىئىنە عىمتلى اىلىم
بىلە بىر تىمورى رسم اىتمىك اۆچون يۇخدوراليم ،
ماتىندە بارى بىر مەرىئە ياز سۇيىلە ، دىلىم

داغلا نىب دىئرا ۆرە گىم ، بىدى داھا ، يۇحدودو ۆزوم ،
قالانىب غم يۇكە ، سىنمىش دى بىلىم ، آغلا گۇزوم!

شىنادىم طالعىمى ، بىردۇنە دە گۆلمەدى آھ ،
داغلا رىن سىرىنە چىخمىش مارال ئىم گلمەدى آھ ،
ھەر گلندىن سۇراغ آلدىم ، يىئىرىنى بىلمەدى آھ ،

گۇرە سن بۇقانا باتمىش ھارالى دىر ، ھارالى؟
قۇرويو بدور وطنىن ، جىمى گلىب دىريا رالى .

بۇنە سى دىركى دۇشوب عالمە ، طوفان گۇرونور
يۇخا بودا لغادا وئرمىش جان ئىنى ، جان گۇرونور
اىلە بىل كى "ئىرىن" دە يىئىنە دە قان گۇرونور

يۇردومون باغ - باغاتى ، گۆللىرى سۇلموشدوبۇتون
ياس دۇتوب گۇيدە بۇلودلار ، قانا دۇلموشدوبۇتون .

بلدیه تبریز

بیا ساقی شراب لعل گونآ وربه سا غرریز
 بیا از راه یاری کن صراحی برقدح لبریز
 بیا ورمی که مستی را کند میخواره دستا ویز
 بیا بنشین که با شورت بخوانم قصه تبریز
 " صفت "

بلدیه تبریز از جمله نهادها یی است که در صدر انقلاب مشروطیت در یک شرایط تاریخی توسط انقلابیون این شهر بنیان گذاشته شده است که پس از تاسیس هم در روند انقلاب و هم در پیشرفت شهر و رفاه حال مردم تبریز نقش بس ارزنده ایفا کرده است. این ارگان که از مؤسسات تمدنی جدید می باشد در یک فضای انقلابی و دوران تاریخ ساز پا گرفته است لکن پیش از آن که از چگونگی شرایط تاسیس آن اطلاعاتی به دست دهیم لازم است که از وضع شهر و نحوه اداره آن قبل از تشکیل شهرداری آگاهی های داشته باشیم.

" قرن ها رسم بود که مردم خود خدمات بلدی را در حدود وسعت محیط خویش و بر اساس وجدان شخصی یا اعتقادات دینی و یا آداب و رسوم محلی بدون مداخله حکومت و دولت انجام می دادند و این موضوع هم مثل غالب امور دیگر جنبه خصوصی داشت و نمونه بارز آن آب و جار و تمیز کردن روزانه حریم خانه ها بود که هنوز هم کم و بیش مرسوم است."

دانشمند فقید حسین کاظم زاده ایرانشهر که زاده و پرورده شهر تبریز بود در سال ۱۲۸۵ شمسی که جوانی ۱۸ ساله بود و از جوانی روزنامه های داخل و خارج از کشور را مطالعه می کرده و با اوضاع جهان آشنایی داشته آرزوی کرده است که کشورش ایران نیز دارای قانون اساسی بوده و مؤسسات تمدنی جدید از جمله بلدیه در شهرهای میهنش تشکیل گردد. وی می نویسد: " شهرهای خارجی که دارای آب های فراوان و آب بنیه بدیعه بیکران هستند و از لوازم زندگی هیچ اسبابی نیست که در تحصیل آن محتاج سایرین باشند به خلاف مملکت ما که هیچ یک از آن ها را خودش درست نمی کند و همیشه محتاج خارجه هستند و قانون اساسی و تشکیل اداره بلدیه. و تاسیس مدارس علمیه و ساختن کشتی بخاری و کشیدن راه آهن را برکنار گذاشته اقلان" اشیای الزم و ما یحتاج اولیه مردم را نیز

(۱) دکتر حسین محبوبی اردکانی - تاریخ مؤسسات تمدنی جدید (ج ۲) ص ۱۲۸.

از قبیل ساختن کاغذ و مواد و کبریت و پاکت و غیره که بی‌حد است
کارخانه‌ای نیست...".

اوس پس در یادداشت‌های خود از وضع کوچه‌ها و حمام‌های شهر تبریز اینچنین
انتقاد می‌کند:

" برای تنظیف بدن به حمام موسوم به حمام‌ها که در قلیت نظافت و
کثرت کثافت مثل کوچه‌های شهر تبریز و با معابر و همسری و بلکه برتری
دارد و زیاده‌ازاین، وقت تعریف و توصیف آن را ندارم، آن را که عیان است
چه حاجت به بیان است". سپس از همت اهالی محله نوبر که کوچه‌شان را سنگ‌فرش
کرده اند یاد کرده و می‌نویسد:

"... راه شوسه‌کو چه نوبر را که منزل ما هم در این حوالی واقع است تمام
کرده اند و چند عدد قانوس هم به دیوارهای کوچه مزبور نصب کرده اند که هر روز
وقت غروب روشن کرده و شش ساعت از شب گذشته خاموش می‌کنند و دو نفر خادم
برای تنظیف کوچه مزبور تعیین نموده اند و مخارجشان هم از صاحبان ثروت و
ساکنین آن محله داده خواهد شد". لکن پس از صدور فرمان مشروطیت که انجمن
ایالتی آذربایجان در تبریز تشکیل شد از جمله اقدامات بس متری و مهم‌ترین
تاسیس ادارات جدید و موسسات نوین بود که بلدیّه تبریز از جمله آن نهادها
که طبق قانون تشکیل انجمن‌های ایالتی و ولایتی پا گرفت و همزمان با
تاسیس بلدیّه، انجمن‌های بلدی نیز جهت اداره شهر و انتخاب شهردار در اغلب
شهرهای آذربایجان تشکیل شد. آئین نامه تشکیل این نوع انجمن‌ها
در شماره‌های مختلف روزنامه انجمن ارگان انجمن ایالتی آذربایجان
درج شده که مواد آن جهت اداره یک شهر بس متری و ارزشمند بوده است.

در شماره ۱۵۵ این روزنامه که روز پنجشنبه چهارم جمادی الاول سال ۱۳۲۵ هجری
قمری منتشر شده پس از انتقاد از وضع موجود، آمده است، " حال اگر بخواهیم
که امورات مملکت ما هم منظم شود اول کاری که الزم است تشکیل اداره بلدیّه
است در تمام آبادی جزوا " وکلا" و تعیین استخدام پلیس تعداد نفوس،
اصلاح عدلیّه، اصلاح امور مالیّه، اصلاح ذخیره و غیره، این ادارات هر یک
تشکیل هیئت علیحده لازم دارد. ترتیب و تشکیل این هیئت و کمیسیون
تکلیف حکومت جلیله مشروطه است، تکلیف امنای انجمن مبارک است که
تشکیل این هیئت و ادارات را جدا " از حکومت که موافقت نامه با مشروطه
داشته باشد بخواهند. همین که اداره جات مزبوره را با ترتیب صحیح حکومت

(۱) کاظم کاظم‌زاده ایرانشهر - آثار و احوال کاظم‌زاده ایرانشهر - ص ۳۲ و ۳۵

جلیله به استصواب اعضای انجمن تشکیل داده به ترتیب امورات دست زدند آن وقت مشروطه سرگرفته و امورات منظم می شود و مثل این است که قانون اساسی تمام و تمام امضا شده است و باب چاره همین است و بس و الا هن سردکوبیدن است . یکی هم تکلیف اصلی امنای انجمن مبارک این است که در تعیین ما مورین و مستخدمین ادارات در ابتدا لازمه دقت و اهتمام نمایند که از اشخاص مغرض و بی علم مشکل نشود . . . ."

در شماره ۱۳۶ روزنامه انجمن نیز که روز پنجشنبه دهم شعبان ۱۳۲۵ هـ. ق. نشر گردیده بخشی از قوانین مربوط به تشکیل بلدیة بدین ترتیب درج شده است : " مواد قانون ایالتی است که محض اطلاع عامه در هر نمره چند سطر درج میشود . فصل اول ۱ - مقصود اصلی از تاسیس بلدیة حفظ منافع شهرها و ایفای حوائج اهالی شهرنشین است .

۲ - امور راجعه به بلدیة از قرار تفصیل است اولاً " اداره کردن آنچه اهالی شهر برای اصلاح امور بلد، به موجب قانون می دهد ثانیاً " اداره کردن اموال منقوله و غیر منقوله و سرمایه های که متعلق به شهر است ثالثاً " مراقبت در عدم قحطی آذوقه شهر به وسایل ممکنه رابعاً " ساختن و یا نگاهداشتن کوچه ها و میدان ها و خیابان ها از پیاده رو کالسکه رو " .

در شماره ۱۴۰ روزنامه قسمتی از مواد مربوط به تشکیل انجمن بلدی بدین شرح چاپ شده است :

" فصل دوم ۹ - هیئت بلدیة مرکب است از انجمن بلدیة و اداره و شعب و جزو آن .

۱۰ - انجمن بلدیة مرکب است از اعضای که از محلات شهر به ترتیب ذیل انتخاب می شوند .

۱۱ - عده اعضای انجمن بلدیة در شهرهای کوچک ۱۶ و در شهرهای متوسط ۲۰ و در شهرهای بزرگ سی نفر خواهد بود که با رعایت وسعت و جمعیت به محلات شهر تقسیم می شوند .

طبق این قانون انجمن شهر در همان سال در تبریز تشکیل می شود و از جمله روانشاد میرزا اسماعیل نوبری نیز در نخستین دوره این انجمن به نمایندگی آن انتخاب می گردد .

پس از تشکیل انجمن ، لازم بود که در آن شرایط انقلابی ، شخصیتی را برای تصدی بلدیة ، این ارگان جوشیده از بطن انقلاب انتخاب نماید که بعنوان

(۱) برای اطلاع بیشتر از مواد این قانون به شماره های بعدی روزنامه انجمن

نخستین شهردا تبریز از زهر نظر شایستگی و توانایی مدیریت این سازمان نوپا را داشته باشد. لذا قاسم خان امیرتومان معروف به والی به این سمت انتخاب می شود.

قاسم خان پسر علی خان والی که در سال ۱۲۵۴ شمسی در تبریز پیا به عرصه وجود گذاشته و تحصیلاتش را در مدرسه "سن سیر" پاریس به پایان رسانده بود شخصی بود آگاه و دلسوز برای زادگاهش تبریز، چنانچه وی در دوران پیمایش از مشروطیت برای نخستین بار در تبریز مرکز تلفن تاسیس کرده و کارخانه برق - احداث نموده بود. نصرت الله فتحی می نویسد: "قاسم خان امیرتومان معروف به والی اولین کسی است که قبل از آغاز مشروطه به تبریز چراغ برق آورده و در حوالی مغازه های مجید الممالک نصب کرده بود".

دکتر رضا زاده شفق نیز اضافه می کند: "وقتی که قاسم خان امیرتومان به آذربایجان فابریک چراغ الکتریک آورد، در استان بول چراغ ها را با نفت روشن می کردند و روسیه تازه طرح راه آهن سیبری را ریخته بود، فابریک را ساختند، چراغ های رنگ الکتریک را در خیابان مجیدی تبریز روشن کردند". اوژن اوین که اسم اصلیش "کولاردسکو" بوده و از مرداد ماه ۱۲۸۵ تا تیر ماه ۱۲۸۶ شمسی به عنوان وزیر مختار فرانسه در ایران خدمت می کرد و در این مدت سفری هم به آذربایجان کرده و مشاهدات خود را در کتابی به رشته تحریر آورده و درباره شخصی قاسم خان که به اشتباه "کاظم خان" نوشته و اقدامات وی در زمینه تاسیس برق و چگونگی وضع تلفن در تبریز آن روز - می نویسد:

"تسهیلات و وسایل آسایش و رفاه اروپایی در تبریز هم رواج پیدا کرده است تلفن یکصد و پنجاه شماره مشترک دارد و برای هر شماره سالی سی تومان وجه الاشتراک پرداخت میکنند. دو سال است یکی از شاگردان قدیمی مدرسه "سن سیر" موسوم به کاظم خان که سمت آجودانی ولیعهد را نیز به عهده دارد در شهر چراغ برق دایر کرده است"

قاسم خان والی در راه انداختن تراموای تبریز نیز تلاش چشمگیری داشت.

- (۱) مهدی با مداد - شرح حال ایران (ج ۵) - ص ۱۷۸ .
- (۲) نصرت الله فتحی - مجموعه آثار قلمی ثقه الاسلام - ص ۴۸۸ .
- (۳) شیخ محمد خیابانی - چاپ برلین - ۱۳۰۴ - ص ۱۶ .
- (۴) اوژن اوین - ایران امروز (۱۹۰۶-۱۹۰۷) - ص ۶۷ .

چنانکه فقید سعید کاظم زاده ایرانشهری نویسد: " . . . . دیشب حضرت ریاست و کربلای اسماعیل آقا و مشهدی تقی خراسانچی و حضرت مکرم الدوله فرزند بالیاق حضرت نظام العلماء مدظله در منزل قاسم خان امیرتومان که تلفن و چراغ گاز تبریز را موء سراسر تشریف داشتند. در خصوص تنظیم شهر صحبت نموده و قرار گذاشته اند که قومپانی (کمپانی) شده و چند عدد (ترا موای) در داخل شهر درست نموده و مردم را از خستگی راههای در و دراز - آسوده سازند و مبلغ ۵۰ هزار تومان مصارف تخمین کرده اند که باید شرکتها بهر دادا زند و این مطلب به نظر مکرم الدوله بدنیامده و تصدیق نمود و است و هنوز معلوم نیست که آخرا این شرکت و قومپانی به کجا انجامد. بعد از آن برای آن تقریف می کند:

" ترا موای مرکب است از چند عدد اتا قخته ای که به هم متصلند و هر یکیش را در مخصوص است و برای کشیدن و راه بردن این اتاق ها دور اسب لازم است که یک دفعه آن ها را به مقصد برسانند و در حسن مراجعت باید آن اسب ها را عوض کرده و یک اسب روزی زیاده از یک دفعه نمی تواند به کشیدن این ترا موای - بسته شود و علیهذا تقریبا " برای دوسه عدد ترا موای پنج شش را س لازم است و زحمات تربیت و محافظت آن ها معلوم است چقدر خواهد بود ولی با برق هم ممکن است که این ترا موای ها را به راه اندازند و این برق تا هزار سال و بلکه زیادتر کار میکند و قیمتش اقل" چهل هزار تومان است که چند عدد ترا موای را کفایت کنند و در این مجلس که ذکر شد سخن را بدین مقرر داشته اند که برق بیاورند - بعد از درست شدن ترا موای طریق کار گذاشتن آن اینطور است که یکی از آن ها را در سر شهر نگه میدارند و صبح به راه می افتد و هر که طالب باشد در هر جا که دیدیک عباسی پول ایران داده و بلیط گرفته و اردیکی از اتاق ها می شود و هر جا که میل فرود آمدن داشت بدون تحاشا و زحمت از اتاق بیرون شده و پائین می آید."

فعالیت اجتماعی قاسم خان والی به این موارد محدود نمی شد. او در سال ۱۳۱۷ ق چاپخانه سربی نسبتا " بزرگی از خارج وارد و در شهر تبریز دایر کرد. وی از جمله موء سسین نخستین انجمن ادبی تبریز در سال ۱۳۱۸ هـ. ق بود که با اتفاق سید حسن تقی زاده، محمد علی تربیت و فخرا دهم، انجمن یاد شده را زیر نظر ادیب الممالک در مدرسه لقمانیه تبریز برپا نمودند.

(۱) کاظم کاظم زاده ایرانشهر - پیشین - ص ۳۳.

(۲) حسین امید - تاریخ فرهنگ آذربایجان (ج ۲) ص ۶ و ۶۸ .

خبرتشکیل بلدیه تبریز را زنده یا دمیرزا علی آقا ثقه الاسلام در نامه‌ای که به تاریخ ۲۴ ربیع الثانی ۱۳۲۶ هـ . ق به یکی از منسوبین نوشته این چنین اطلاع می دهد :

" عدلیه یواش ، یواش تشکیل می شود جناب قاسم خان امیرتومان رئیس بلدیه شده اند . . . . . وضع شهر بحمد الله خوب است ، بلدیه که تشکیل شده کوچک را درست می کنند از دیروز هم عمله گذاشته اند کوچه ها را شوسه می نمایند . لابد بعد از درست شدن از مردم ، پول برای تنظیف شهر و معبرها خواهند گرفت . "

در مهرماه سال ۱۲۸۷ شمسی ، پس از آن که انجمن اسلامی سقوط می کند و نیمه دیگر از شهر نیز به دست آزادخواهان آزاد می شود ، انجمن ایالتی آذربایجان شروع به سازمان دهی نوین می کند . اجلال الملک که قبلاً " از سوی انجمن به عنوان نایب الایاله آذربایجان انتخاب شده بود سابقاً لاموه یدبه ریاست نظمی منصوب می گردد . رفیع الدوله سرپرستی مالیه را به عهده گرفته و معارف در تحت ریاست سید حسین خان عدالت سازمان داده می شود . شهید میرزا ابوالقاسم ضیاء العلماء مسئولیت عدلیه را پذیرفته و برای نخستین بار در ایران ، دادگاه استیناف را در تبریز تشکیل می دهد . کمیسیون جنگ زیر نظر سردار روسا لارا داره می گردد . قاسم خان والی نیز به سرپرستی تلگرافخانه و شهرداری تبریز مجدداً " ما موریت می یابند با پشتکار و علاقه کم نظیری به وضع جنگ زده شهر سروسامانی می دهد .

کسروی می نویسد : " تهی شدن دوه چی و سرخاب از دولتیان و برخاستن عین الدوله از کنار شهر ، یک دورنوی را در تاریخ کوشش های تبریز ، بلکه در تاریخ مشروطه با زکرد . مشروطه خواهان پس از چهار ماه کوشش بدین سان فیروز در آمدند و مشروطه پس از آن که به آخرین پایه رسیده بود و بیم برافتادنش می رفت بدین سان نیرومند گردید . این پیشا مدن نتیجه هایی را در پی داشت . نخست مشروطه خواهان در تبریز میدان یافته به برپا گردانیدن اداره ها و دیگر کارهای بزرگ پرداختند . . . . . در همان روزها به گشادن اداره های نظمی ، عدلیه ، بلدیه و معارف کوشیده به هر کدام سری از آزادخواهان گماردند . تلگرافخانه که از کار افتاده بوده کار واداشتند . در آن چهار ماه ، ویرانی هایی در شهر روی داده ، خانه ها و کوچه های نزدیک به جنگ گاه ها

(۱) نصرت الله فتحی - پیشین - ص ۲۴۵ .

(۲) حاج اسماعیل امیرخیزی - قیام آذربایجان و ستارخان - ص ۲۹۴ .

کوبیده شده و بسیاری از آن ها به خون آلوده گردیده و درها و پنجره های بازارها و کاروانسراها شکسته و مغازه های مجید الممالک به آتش سوخته بود. رویهمرفته از سرخیابان تا نزدیکی میرخیز ویرانه ها به هم می پیوست. قاسم خان والی رئیس بلدیه بایک چاپکی به آبادگردانیدن این ها پرداخت و سنگرها کوه درمیان شهر می بود همه را برداشت. بازارها را در اندک زمانی به حال پیش آورد که چون رمضان به پایان رسد همگی با زگرداد.

محمد رضا شیرازی مدیر روزنامه مساوات که هنگام به توب بسته شدن مجلس شورای ملی از تهران فرار کرده و در قفقاز بسر میبرد پس از شنیدن آواز هقیام مردم تبریز خود را به این شهر رسانده و روزنامه اش را مجدداً "در تبریز منتشر میکنند:" در شماره نخست آن که در تاریخ چهارم بهمن ماه ۱۲۸۷ یکم محرم ۱۳۲۷ بیرون داده گفتار درازی در باره سامان شهروپسندیدگی کارهای آزادخواهان نوشته است. چنانکه گفته ایم سید محمد رضا مردگردن کشی می بود. در تبریز با آن که از تبریزیان هرگونه مهربانی دید و خود پناهنده تبریز می بود با زبه ستار خان و دیگران زبان درازی ها میکرد و رشک می ورزید با این نهاد بدش در این هنگام از ستایش به کارهای آزادخواهان خودداری نتوانسته است.

می نویسد: تمام مصا در امور از انجمن مقدس و حضرت سردار و حضرت سارا و مجاهدین و سایر مراکز خوشبختانه حس نموده اند که اداره نمودن یک مملکت امکان نخواهد داشت مگر به تجزیه امور و تفکیک قوای مقننه، قضائیه و مجریه از همدیگر. . . . پس آغاز می کنند به یاد کردن یک اداره ها:

. . . . شهرداری را می نویسد که با همه گرفتاری شهر به جنگ، بایک پافشاری بی مانند به آبادگردانیدن شهر و هموارگردانیدن راهها و سنگ گستردن به کوچه ها سرگرم می باشند.

نخستین شهردار تبریز بر اثر خدمات صادقانه اش چنان محبوبیتی در بین مردم و رهبران انقلاب پیدا میکند که طرف شور شهید ثقه الاسلام و سایر زعمای جنبش می گردد. حتی عین الدوله در بدو ورودش به کناره شهر تبریز او را واسطه قرار می دهد تا بلکه بتواند با استفاده از محبوبیت وی با سران مردم تبریز کنار بیاورد.

قاسم خان والی بعدها به مقامات عالیه کشوری و لشکری رسید: "وی در سال

(۱) کسروی - پیشین - ص ۸۲۵ .

(۲) امیرخیزی - پیشین - ص ۲۳۵ .

۱۲۹۵ شمسی به درجه سرداری ارتقاء یافته و با لقب سردار هما یون بریا ست
نظمیه (کل کشور) منصوب گردید. پس از آن نیز به ترتیب حاکم تهران،
رئیس بریگاد مرکزی، کفیل وزارت جنگ، رئیس تفتیش قشون، حکومت اراک
و در سال ۱۲۹۹ شمسی هم به ریاست دیویزیون قزاق منصوب شد.

سردار هما یون همان کسی است که احمد شاه وی را برای متوقف ساختن
حرکت قزاقان از قزوین به تهران به آن شهر فرستاد. نامبرده نیز با شتاب
به استقبال اردو رفت ولی به محض رسیدن با زداشت شد.

پس از کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ با درجه سرلشگری و ارتش جدید شد و به عضویت
شورای عالی نظام برگزیده شد.

درباره تاریخ فوت مرحوم قاسم خان والی نصرت الله فتحی می نویسد:
"قاسم خان امیر تومان معروف به والی که اخیراً" (در سال ۱۳۵۴ شمسی م)
درباره شباهت عکس او با عکس امیر کبیر در روزنامه اطلاعات جنجال
راه افتاده برخی گفتند: آن نه عکس والی و نه عکس امیر کبیر است. والی
در سال ۱۳۱۳ شمسی در تبریز فوت کرد، مرحوم افتخار دفتر دربارهاش قصیده
مفصلی ساخت که در روزنامه شاهین تبریز چاپ شد.

تشکیلات بلدیہ تبریز که با نظارت انجمن بلدی و مدیریت شهردار موفق
و دلسوزی مثل قاسم خان والی اداره میشد با انتشار نشریه ای به نام
"بلدیہ تبریز" گام موثری در برقرار نمودن ارتباط مابین این ارگان
خدمتگزار و مردم تبریز برداشت. محمد علی تربیت که خود بعدها یکی از شهرداران
موفق تبریز بود درباره این جریده در کتاب با ارزش "دانشمندان آذربایجان"
می نویسد: "روزنامه هفتگی منتشر در تبریز با چاپ سنگی به مدیریت
احمد میرزا در سال ۱۳۲۷."

ادوارد براون نیز در مورد این روزنامه این اطلاعات را بدست میدهد:
"نشریه هفتگی است که در تبریز به سال ۱۳۲۷ هـ. ق (۱۹۰۹ میلادی) به مدیریت
احمد میرزا با چاپ سنگی انتشار می یافت و ناشر گفتگوهای انجمن بلدی
(شهرداری) بوده و از سوی بلدیہ اداره می شده است."

(۱) مرتضی سیفی قمی تفرشی - نظم و نظمیه در دوره قاجاریه - ص ۱۷۸.

(۲) نصرت الله فتحی - پیشین - ص ۵۰۱.

(۳) محمد علی تربیت - دانشمندان آذربایجان - ص ۴۰۸.

(۴) ادوارد براون - تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران (ج ۲) - ص ۲۶۴.

نویسنده این سطور متاسفانه تاکنون نتوانسته است نسخه‌ای از این نشریه تاریخی را بدست بیاورد. از کسانی که از این جریده سراغی دارند درخواست می‌نماید که مولف را در این زمینه راهنمایی تابا استفاده از آن بتوانیم در بهتر روشن شدن زوایای تاریک این بخش از تاریخ شهر مردپروور تبریزگام‌های بیشتری برداریم.

شهرداری تبریز پس از قاسم خان والی شهرداران مجرب و با شخصیتی مثل علی مسیو، محمدعلی تربیت‌ه حاج ارفع الملک جلیلی و استاد ابوالحسن خان اقبال آذر را به خود دیده است، روان‌همه شان شاد و یادشان گرامی باد. این مبحث را بهتر است که با ذکر شمه‌ای از تاریخ بنای ساختمان فعلی شهرداری تبریز که جالب توجه است ادا می‌دهیم مرحوم دکتر مهدی مجتهدی در کتاب رجال آذربایجان در عصر مشروطیت در بخش بیوگرافی مرحوم حاج ارفع الملک جلیلی بانی این ساختمان چنین می‌نویسد:

"حاج ارفع الملک جلیلی از اعیان شهر تبریز بود و در خدمات دولتی متصدی مشاغل درجه دوم می‌شد یک دفعه رئیس بلدیة تبریز گشت. سپس از خدمات دولتی برکنار بود تا در سال ۱۳۱۴ سیل بزرگی که اسباب خرابی تبریز شد آمد، او را با اختیارات رئیس بلدیة تبریز کردند.

امیر لشکر عبدالله خان میر طه‌ها سبی هنگامی که در تبریز فرمانده لشکر شمال غرب بود اقامت در عمران تبریز و ایجاد خیابان کرد، پس از آن که وی مغضوب شد و از کار برکنار گشت، عمران شهر چندی به تعویق افتاد تا میرزا محمدعلی خان تربیت متصدی بلدیة تبریز شد و با عشق و علاقه خاص اقدامات امیر لشکر طه‌ها سبی را تعقیب کرد و می‌توان گفت که صورت ظاهری تبریز را تا اندازه‌ی تغییر داد.

پس از او اشخاص نالایق را از تهران برای مدت‌های کوتاه به ریاست بلدیة می‌فرستادند و آنان کاری انجام نمی‌دادند، چنانکه اهالی هر قدر تا کی می‌کردند که باید برای جلوگیری از خطر سیل اقدام کرده‌اند اما از ناحیه آنان به عمل نیامد تا در سال فوق‌الذکر سیل مهیبی به طرف تبریز سرازید و سد غیر محکم را شکست و خرابی بسیار وارد آورد. حکومت مرکزی صلاح دانست که رئیس بلدیة تبریز را از خود تبریزی‌ها انتخاب شود. این بود که حاج ارفع الملک را به ریاست بلدیة انتخاب کردند.

حاج ارفع الملک که هم‌درستکار بود هم‌کار خود یعنی ریاست بلدیة را جلدی تلقی می‌کرد با نهایت صرفه‌جویی سد تبریز را ایجاد کرد، رودخانه مهرا رود را که از وسط شهر می‌گذرد، در بعضی جاها بر او در بعضی جاها بر او وسعت داد.

برای این امر بزرگ که از عهدا میرجهانشاه قراقویونلو، اقدامی به آن عظمت در تبریز نشده بود، کمتر از یک میلیون تومان (فقط از محل عایدات خود بلدیہ) خرج کرد و یک شهر را ز خطر سیل برای همیشه نجات داد.

حاجارفع الملک در ایام ریاست بلدیہ خویش عمارت بلدیہ را که از عمارات معتبر تبریز است با کمتر از صد و پنجاه هزار تومان خرج بنا کرد. این بنای رفیع آبروی تبریز است، در ایام پیشه‌وری مرکز انعقاد انجمن ایالتی بود.

صرفه‌جویی حاجارفع الملک اسباب تعجب رضا شاه پهلوی گردید. جلیلی در او آخر سلطنت رضا شاه در موقعی که رئیس بلدیہ تبریز بود وفات کرد تشییع مجلی از جنازه او به عمل آمد. پس از فوت او فعالیت بلدی تبریز تقریباً تعطیل گردید تا دو موکرات ها پس از روی کار آمدن در این قسمت اقداماتی کردند. هنگامی که سیل سباب خرابی تبریز شد، عده‌ای از تجار تبریز وزارت داخله تلگرافی کردند به این مضمون: تبریز خراب، گیهان سلامت. گیهان آن وقت رئیس بلدیہ تبریز بود.

می‌گویند هنگام توسعه دادن رودخانه مهران رود و تغییر مسیر آن، شاهسثونی به تبریز وارد شد و در مراجعت به ایل خود گفت پادشاه می خواهد تبریز را برگرداند. بعضی از طرفای تبریز می‌گفتند که حاجارفع الملک را سیل آورده است. هنگامی که سیل در سال ۱۳۱۴ شمسی در تبریز آن همه ویرانی به بار آورد و ج قلدری رضاخان میرپنج بود که این دژخیم نه تنها با قمه و قلداره انجمن های دمکراتیک و شوراهای مردمی را از بین برده بود بلکه شهرداران را نیز از تهران به ولایات صادر میکرد. مردم تبریز که اینگونه مواضع ذوق ادبیشان گل میکنند و با ساختن لطیفه‌های گوناگون، اغلب به صورت بایاتی چهره ستمگران را افشاء میکنند در آن روزها نیز لطیفه‌های زیادی به صورت شعر و نثر ساختند. تلگراف تجار تبریز به وزارت داخله نمونه‌ای از آن کلام ابهام‌دار می باشد که جمع آوری آن ها می‌تواند در تالیف تاریخ اجتماعی آن روزگار کمک زیادی بکند. این بایاتی ها نمونه‌هایی از آن سروده‌هاست:

سئل گلدی سردن آشدی	سئین باشی میانا	سئین باشی شخاش دی
ممدی گوئید و قاشدی	بوسئل گئدیرها یانا	سئل گلدی سردن آشدی
منجم کورپوسونده	گیتترین تربت آتاخ	گیوه‌گین خانم لار
ممدگوژون آشدی	بلکه بوسئل دایانا	حامبال دالیندا قاشدی

(۱) دکتر مهدی مجتهدی - رجال آذربایجان در عصر مشروطیت - ص ۱۵.

(۲) نخستین بایاتی را آقای ابوصالح لطف‌کردند و بایاتی های دوم و سوم در -

روزنامه فروغ آزادی (۲/۵/۶۵) چاپ شده است.

اغلب شعرای تبریز نیز در آن روزگار این فاجعه اسفناک را به صورت گوناگون به نظم کشیدند. از جمله استاد شهریار شعری دارد تحت عنوان سیل آذربایجان که ابیاتی از آن را می‌خوانیم:

و چه طوفان می‌کند باران در آذربایجان
 کس ندیده است این چنین طوفان در آذربایجان
 بر که و دریا چه و هر نهر و هر رودی که بود
 کرده همچون یاغیان طغیان در آذربایجان
 با وجود التماس و پیش‌بینی های خلـق
 رفت اینسان غفلت و نسیان در آذربایجان
 صدهزاران خانوار ریشه دار مملکت
 ناگهان شد بی‌سرو سامان در آذربایجان
 رود آجی و ارس چون رود نیل باستان
 خواستار آدمی، قربان در آذربایجان
 من فزون احساس دردم بود زیرا سال‌هاست
 زندگی را دیده‌ام زندان در آذربایجان
 مردم با زار بیش از پیش کردند اتمام
 عهدها شد بسته و پیمان در آذربایجان
 شهریار این چند بیت یادگاری چون نوشت
 ثبت شد بر دفتر دوران در آذربایجان

در اینجا قلم را به دست نویسندگان کتاب "گذشته، چراغ راه آینده است"، می‌دهیم تا ببینیم آن‌ها در مورد سیاست ستمگران نه‌رضا خان میرپنج در مورد مردم آذربایجان چه مطالبی را تقریر کرده‌اند:

"آذربایجان که در جریان انقلاب مشروطیت سنگر آزادیخواهان بود، سنگری که هرگز تسلیم دشمن نگردید و مشروطیت را به سایر ایرانیان بازگردانید پس از انقلاب و مخصوصاً "بعد از آن که ثمره انقلاب در خدمت عمال ارتجاع و استبداد درآمد، مورد کینه خصمانه و ددمنشانه حکومت‌های ضد ملی ایران قرار گرفت. آذربایجان تا وان فداکاری‌هایی را که در استقرار مشروطیت کرده و قربانی‌هایی را که در راه آزادی مردم ایران داده بود پس می‌داد تا ارتجاع انتقام می‌گرفت. شهر تبریز از سال ۱۳۰۸ به این طرف دو مرتبه مورد هجوم سیل‌خانه برانداخته و بر حسب آمار صحیحی که به دست آمده و صورت آن در

وزارت کشور موجود است سی میلیون ریال به مردم تبریز خسارت وارد آمد. دولت شاهنشاهی برای ساختن راه مخصوص آبدلی و آمل که صرفاً "راه تفریحی

هستند در حدود پانصد میلیون ریال صرف کرد ولی برای تعمیر سد تبریز — زو حفاظت آن از سیل های خانه براندا ز مساعدت قابلی به عمل نیاورد ..... در همان موقع که مرکز برای تعمیر سد تبریز حیران و سرگردان بود در اتاقهای وزارت کشور دست به هم می مالیدند ، دهها سد سمنتی و صدها پل بتون آرمه از محل مالیات های جمع آوری شده از آذربایجان دردهات مازندران و — سوادکوه ساخته و برپا میگردید و ساعت به ساعت برشکوه ظاهری املاک اختصاصی افزوده می گشت .

اگر بخواهیم در مورد مظالم رژیم پهلوی نسبت به مردم آذربایجان به ویژه تبریز ادای مطلب کنیم تدوین و تالیف کتاب هایی را می طلبد . ولی مصاحبه شهردا ریشین تبریز با خبرنگار روزنامه اطلاعات ، گوشه ای از این ستم تاریخی را نشان می دهد :

" در گذشته بد شهر تبریز و شهرداری این شهر توجهی نشده و اگر شهرداری تبریز از فقیرترین شهرداری ها بوده ، شهر تبریز نیز در مقایسه با شهرهای مثل شیراز ، اصفهان و .... از محرومترین شهرها بوده است . واقعیت این است که در گذشته کسی برای این شهر دل نسوزانده و بدین جهت هم وقتی به شهر می نگرییم مشکلات ، یکی بعد از دیگری ، خودی نشان می دهند که باید با آن ها دست و پنجه نرم کرد .

برادر عزتی شهردار تبریز که مدت ۹ ماه است در آذرماه ۶۳ مسئولیت شهرداری این شهر را به عهده دارد ، در گفتگویی اختصاصی با خبرنگار اطلاعات این مطالب را در رابطه با مسائل شهری بیان میدارد و این که برای نمونه وقتی به شهرداری تبریز آمدیم ، میزان ماشین آلات موجود شهرداری به حدی بود که حاضر بودیم حتی آن ها را با ماشین آلات موجود شهرداری مراغه هم عوض بکنیم . راستی چرا باید این طور باشد ؟ چرا باید شهر داری شهر بزرگی مثل تبریز این چنین فقیر باشد ؟ "

چون سخن بدینچنین رسیده بهتر است که مقاله را با نمونه ای از ادبیات شفاهی خلق آذربایجان که گویای مظلومیت تبریز قهرمان دردوران ستمشاهی پهلوی است به پایان بریم :

توپراغی زرقاشلی دیر

تبریزاوستی داشلی دیر

گوزلری قان یا شلی دیر

تبریزی اینچینمنه یهن

(۱) جامی گذشته چراغ راه آینده است — ص ۲۳۶

(۲) اطلاعات آذربایجان — ۱۳۴۳/۹/۸

(آتالار سۆزو، عقلین گۆزو)

آتالار سۆزو مجموعه سی فارسجا و قیصالتیلیمیش تور کجه مقدمه ایله آقای حسین فیض اللهی وحید طرفیندن تبریزده کتاب شکلینده چاپدان چیخدی. بو کتابدا آقای فیض اللهی موزون و منظوم آتالار سۆز لرینی توپلامیش و اؤزونون دئدیگینه گۆره اوچ ایسل چالیشاراق یوز اللهی مین آتالار سۆز لریندن بونلاری سئجیب چیخارمیشدیر. آقای فیض اللهی به بو دگرلی اثری خلقیمیزه قازاندیردیغی اوچون تبریک و تشکر اندر، اوخوجولاریمیزا بو کتابین اوخوماغین اوره کدن توصیه اندیریک. وارلیق

اوخوجولاردان بعضاً صوروشورلار : تبریز - ارومیه - اردبیل رادیو مرکز لرینین آذری تور کجه سیله وئریلیشلریندن هانکی سی بیزیم ادبی دیلیمیزین فونته تیک قایدالارینا اوغوندور؟

اشاره ائتدیگیمیز مرکز لردن، اولکه نین ایجهریسی اوچون بوراخیلان بر نامه لری نظره آلدان، بیزجه، اردبیل مرکزینین وئریلیش لری ایستریازیلیش ایسترمه تلفظ باخیمیندان، باقما مرکز لره گۆره، ادبی دیلیمیزین فونته تیک قایدالار یله اوغون راق نظره گلیر.

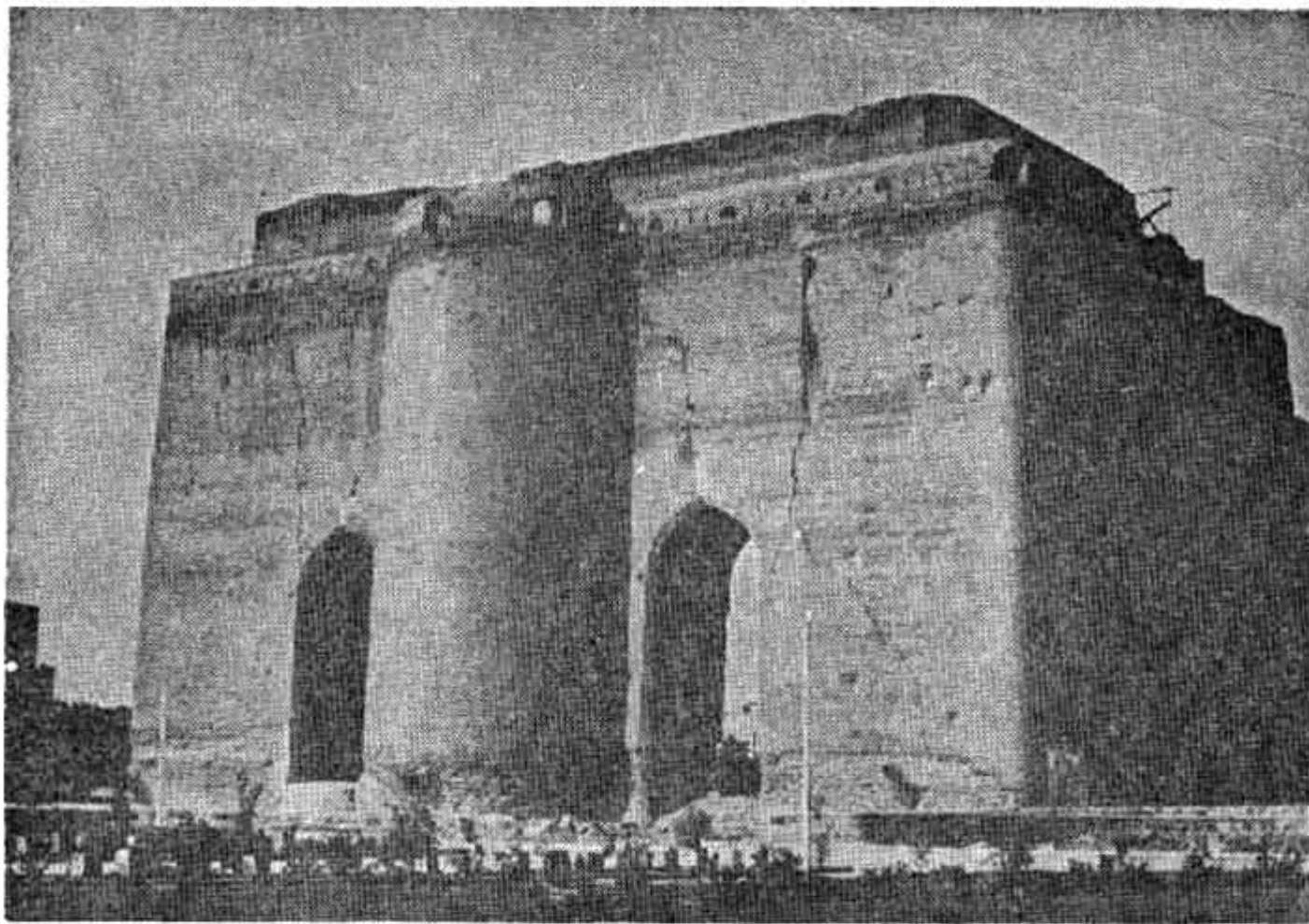
دقت

مجله میزده سلسله مقاله لر شکلینده نشر ائدیلمی حضرت علی (ع) نین خطبه لری نین تور کجه ترجمه سی بوصایی دا حاضر اولماد یغی اوچون نشری کله جک صاییمیزا بوراخیلیدی

اطلاعیه

از مشترکین محترم مجله که حق آبونمان سال (۱۳۶۷) را نپرداخته اند خواهشمند است مبلغ (۲۰۰۰) ریال حق آبونمان مجله را به آدرس بانک ملی ایران شعبه داریوش خیابان بهار حساب شماره (۲۱۶۳) دکتر جواد هیئت واریز و فتوکپی قبض آنرا به آدرس مجله ارسال نمایند تا در ارسال مجله وقفه ای حاصل نشود.

وارلیق

تک آلاها اگیل ، ارکیم ، آی ارکیم
قارشیندا گؤر اگیلر کیم، آی ارکیم

مغرور دایان ، آنین آچیق ، اوزون آغ
اوندان باشقا ، سن بیر کسه اگیلمه

VARLIQ

PERSIAN AND TURKISH
JOURNAL

101 Year No. 67-1

1988 yam ,lirqA

Add.: Vali-Asr..Ave. Bidi Str.

No. 17 Tehran - Iran

وارلیق

مجله فرهنگی ، ادبی هنری

به زبانهای فارسی و ترکی

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز: دکتر جواد هیئت

تهران: خیابان ولیعصر کوچه بیدی پلاک ۱۷

تلفن عصرهای زوج: ۶۴۰۵۱۱۷

لیتوگرافی : امیر

چاپخانه کاویان - میدان بهارستان